

T.C.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

BAYTARATU'L VÂZİH'TA HÂL EKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Aslıhan KURT

Danışman

Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR

Erzincan/2021

TEZ BİLDİRİMİ

“**Baytaratu’l Vâzih’ta Hâl Ekleri**” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 27/12/2021

Öğrencinin Adı Soyadı

Ashhan KURT

BAYTARATU'L VÂZIH'TA HÂL EKLERİ

Ashhan KURT

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı

Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi 2021

Danışman: Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR

ÖZET

Memlûk Kıpçak Türkçesi dönemi eserleri Türk dili tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu dönem eserlerinden olan *Baytaratu'l Vâzih* ise üzerinde çok fazla dil incelemesi yapılmayan önemli bir eserdir. Araştırmada, *Baytaratu'l Vâzih*'ta isim çekim eklerinden hâl ekleri bütün yönleriyle incelenmiş ve hâl eklerinin öğretimdeki yerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. “Önsöz”, “Giriş”, “İnceleme”, “Sonuç” ve “Kaynakça”. Çalışmanın “Önsöz”ünde hâl ekleri ve çalışmanın amacına ilişkin bilgiler verilmiştir. “Giriş” bölümünde *Baytaratu'l Vâzih*, hâl ekleri ve hâl eklerinin araştırmacılar tarafından dönemlere göre nasıl tasnif edildiğine dair bilgilere; ayrıca hâl eklerinin öğretimdeki yerine yer verilmiştir. “İnceleme” bölümünde *Baytaratu'l Vâzih*'taki hâl ekleri, bunların ses yapısı, kullanılışı ve işlevleri günümüz Türkçesine çevrilerek incelenmiştir. Çalışmanın “Sonuç” bölümünde elde edilen bulgulara yer verilmiştir. “Kaynakça” bölümünde ise faydalandığımız kaynaklar sıralanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Memlûk Kıpçak Türkçesi, *Baytaratu'l Vâzih*, hâl ekleri, hâl eklerinin ses yapısı, kullanılışı, işlevleri.

SUFFIXES IN BAYTARATU'LVÂZİH

Ashhan KURT

Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences

Department of Turkish Social Sciences

Turkish Language Education

Master's Thesis, 2021

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR

ABSTRACT

Works of Mamluk Kipchak Turkish period are of great importance in terms of Turkish language history. *Baytaratu'l Vazih*, one of the works of this period, is an important work that has not been studied much in language. In the research, in the work named *Baytaratu'l Vâzih*, case suffixes from noun inflectional suffixes were examined in all aspects and information about the place of case suffixes in teaching was given. The study consists of five parts: "Preface", "Introduction", "Review", "Conclusion" and "Bibliography". In the preface part of the study, information about the function of the suffix and the purpose of the study is given. In the introduction, information on how the *Baytaratu'l Vâzih* work, case suffixes and case suffixes are examined and classified by the researchers according to the periods, as well as information on the place of the case suffixes in teaching are given. In the "Analysis" section, case suffixes in *Baytaratu'l Vazih*, their phonetic structure, usage and functions were translated into today's Turkish and examined. In the "Conclusion", the findings we obtained are included. In the last part of the study, the sources we used are listed.

Keywords: Mamluk Kipchak Turkish, *Baytaratu'l Vazih*, case suffixes, phonetic structure, usage, functions of case suffixes

ÖN SÖZ

İsim çekim eklerinden olan hâl ekleri Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden itibaren kullanılmaktadır. Hâl ekleri getirildiği kelime ya da kelime grubunun söz konusu cümledeki yüklemiyle olan ilişkisini belirler. Bu açıdan cümle bütünlüğünü sağlamak adına görevleri büyüktür. Bu önemli göreve sahip hâl ekleri çalışmamıza konu olmuştur. Hâl eklerinin Memlûk Kıpçak Türkçesindeki ses yapısı, kullanılışları ve işlevleri *Baytaratu'l Vâzih* esasında incelenmiştir. Bugüne kadar Memlûk Kıpçak sahasındaki önemli birçok eser üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmışken *Baytaratu'l Vâzih* üzerine fazla bir çalışma yapılmamış olması bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir. Bu sebeple eserde isim çekim eki olan hâl ekleri incelenerek ekin ses yapısının, kullanılışlarının ve işlevlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma Türk diline katkı sağlaması ve Memlûk Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Baytaratu'l Vâzih* üzerinde hâl ekleriyle ilgili yapılmış bir çalışma olması bakımından önem taşımaktadır. Çalışma ayrıca konu ile ilgilenenlere hâl eklerinin *Baytaratu'l Vâzih*'teki kullanılışlarına ilişkin bilgi vererek günümüz Türkçesiyle karşılaştırma fırsatı sağlayacaktır.

Çalışmamızda altı hâl eki tespit edilmiştir. Bunlar; yalın, yönelme, belirtme, bulunma, çıkma ve vasıta hâli ekleridir. Bu hâl ekleri ses yapıları, kullanılışları ve işlevlerine göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Bazı araştırmacılar ilgi, yön gösterme ve eşitlik ekini de hâl eki kapsamında değerlendirmiştir. Eldeki çalışmada bu ekler hâl eki kapsamında değerlendirilmemiş; bu eklere ayrı bir başlık altında yer verilmiştir. Ayrıca hâl eklerinin öğretimdeki yeri, araştırmacıların görüşlerine yer verilerek ele alınmıştır.

Çalışma “Önsöz”, “Giriş”, “İnceleme”, “Sonuç” ve “Kaynakça” olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. “Ön söz” bölümünde hâl eklerinin önemine, çalışmanın amacına ve bölümlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

“Giriş” bölümünde *Baytaratu'l Vâzih*'la ilgili bilgilere, Türkçenin tarihî gelişimine ve Memlûk Kıpçak Türkçesinin genel dil özelliklerine yer verilmiştir. Ayrıca yapılan literatür taramaları esasında hâl eklerinin birçok araştırmacı tarafından nasıl tanımlandığı, nasıl tasnif edildiği ele alınmış, hâl eklerinin

öğretiminin önemine ilişkin bilgiler dikkatlere sunulmuştur. Yine bu bölümde bütün hâl eklerinin Köktürkçeden günümüz Türkçesine kadar olan kullanılış şekilleri aktarılmıştır.

“İnceleme” bölümünde ise eserdeki hâl eklerinin Memlûk Kıpçak Türkçesi dönemindeki ses yapısı, kullanılışı ve işlevleri incelenmiştir. Metin cümle cümle transkribe edilerek, Türkiye Türkçesine çevrilip hangi hâl ekinin ne şekilde ve hangi işlevde kullanıldığı ortaya konulmuştur. Bu bölümde kullanılan örneklerin yanındaki ilk numara sayfayı, ikinci numara paragrafı, üçüncüsü ise cümleyi göstermektedir.

“Sonuç” bölümünde yapılan araştırmada elde ettiğimiz bulgular dikkatlere sunulmuştur. Hâl eklerinin Türkiye Türkçesi, Memlûk Kıpçak Türkçesi ve *Baytaratu'l Vâzih*’taki kullanılışları karşılaştırılarak ortaya konulmuştur.

Çalışmanın sonunda ise faydalandığımız kaynaklara yer verilmiştir.

Bu çalışmayı yürütürken öncelikle hâl ekleri ve Memlûk Kıpçak Türkçesiyle ilgili detaylı bir literatür taraması yapılmıştır. Eserde, hâl eki bulunan cümleler tespit edilip Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Elde edilen örnekler fişleme yönteminden faydalanılarak tasnif edilmiştir.

Çalışmamda ve yüksek lisans eğitimim boyunca yardımlarını benden esirgemeyen, bilgi ve tecrübeleriyle çalışmama ve eğitim hayatıma ışık tutan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR, bütün eğitim hayatım boyunca maddi manevi her türlü desteği gösterip üzerimde büyük emekleri olan ailem, çalışmam sırasında zorluk yaşadığım her anımda yanımda olan ve desteğini benden esirgemeyen eşim M. Emre KURT’a sonsuz teşekkürler ederim.

Aslıhan KURT

Erzincan, 2021

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
ÖN SÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	1
1.Baytaratu’l Vâzih ve Memlûk Kıpçak Türkçesi Dil Özellikleri	2
2. Dil Bilgisi	4
3. Dil Bilgisi Öğretiminin Önemi.....	5
4. Hâl Ekleri ve İşlevleri	6
5. Hâl Ekleri Öğretiminin Önemi.....	30
İNCELEME	32
1. YALIN HÂL.....	32
A. İşlevleri.....	32
1. Cümlede Özne Olarak Kullanılışı	32
2. İsim+Yardımcı Fiil Yapısıyla Birleşik Fiil Olarak Kullanılışı.....	33
2. BELİRTME HÂLİ.....	34
A. Ekin Ses Yapısı	34
1.Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	34
2. Ünsüz ile Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	36
a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı.....	36
b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı	36
B. Kullanılışı	37
1. İsimlerde Kullanılışı	37
a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı.....	37
b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	37
c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	38
2. Zamirlerde Kullanılışı	39
a. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı.....	39

C. İşlevleri	39
1. Ekin Cümlede Belirtili Nesne Olarak Kullanılışı	39
2. Belirtme Hâli Ekinin Kullanım Fazlalığı	41
3. Belirtme Hâli Ekinin “-n” Şeklinde Kullanılışı	41
4. Belirtme Hâli Ekinin Günümüz Türkçesindeki Gibi Kullanılışı	42
5. Ekin Yönelme Hâli Eki Yerine Kullanılışı	42
6. Ekin İlgi Eki Yerine Kullanılışı	42
3.YÖNELME HÂLİ	42
A. Ekin Ses Yapısı	42
1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	43
2. Ünsüz ile Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	47
a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı	47
b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı	49
B. Kullanılışı	51
1. İsimlerde Kullanılışı	51
a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı	51
b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	53
c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	53
d. Fiilimsiden Sonra Kullanılışı	58
C. İşlevleri	59
1. Yaklaşma ve Yön Bildirir	59
2. Sebep, Amaç Bildirir	60
3. İlgi, Aitlik, Belirtme Bildirir	61
4. Cümlede Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılışı	64
5. Ekin Belirtme Hâli Eki Yerine Kullanılışı	65
6. Edat Grubu Oluşturur	65
7. Ekin Bulunma Hâli Eki Yerine Kullanılışı	66
8. Ekin Zarf Görevinde Kullanılışı	66
4. BULUNMA HÂLİ	67
A. Ekin Ses Yapısı	67
1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	67

2. Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	68
a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı.....	68
b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı	75
B. Kullanılışı	77
1. İsimlerde Kullanılışı	77
a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı.....	77
b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	80
c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	81
d. Fiilimsiden Sonra Kullanılışı	85
2. Zamirlerden Sonra Kullanılışı	87
a. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı.....	87
C. İşlevleri.....	87
1. Hareketin Yapıldığı, Olduğu ve Eşyanın Bulunduğu Yeri Bildirir	87
a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı	87
b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	89
c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	89
d. Zamirlerden Sonra Kullanılışı	92
d.1. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı.....	92
2. İş ve Hareketin Zamanını Bildirir.....	93
a. Zaman Bildiren İsimlerle Birlikte Kullanılışı	93
b. -gan/-gen, -kan /-ken Sıfat Fiil Eki ile Birlikte Kullanılışı	94
3. Bulunmalı Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılışı.....	96
a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı.....	96
b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	97
c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	97
d. Zamirlerden Sonra Kullanılışı	100
d.1. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı.....	100
4. Zarf Tümleci Olarak Kullanılışı	100
5. Ekin Yönelme Hâli Eki Yerine Kullanılışı.....	102
6. Ekin Ayrılma Hâli Eki Yerine Kullanılışı	104
5. ÇIKMA HÂLİ.....	104

A. Ekin Ses Yapısı	104
1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	105
2. Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	106
a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı.....	106
b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı	112
B. Kullanılışı	115
1. İsimlerde Kullanılışı	115
a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı.....	115
b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	119
c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	120
2. Zamirlerde Kullanılışı	124
a. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı.....	124
C. İşlevleri.....	124
1. Hareketin Başlangıç Noktasını Bildirir	124
2. Çıkış, Kaynak Bildirir	128
3. Benzetme ve Karşılaştırma Bildirir	129
4. Neden Yapıldığını Bildirir.....	130
5. Parça ve Bütün Bildirir	130
6. Cümlede Yer Tamlayıcısı İşlevinde Kullanılışı	131
7. İkileme Kurar.....	132
8. Bazı Edatlarla Kullanılarak Edat Grubu Kurar	132
9. Ekin Belirtme Hâli Eki Yerine Kullanılışı	133
6. VASITA HÂLİ	133
1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	133
2. Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	134
a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı.....	134
b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı	134
A. Kullanılışı.....	134
1. İsimlerde Kullanılışı	134
a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı.....	134
b. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı.....	135

2. Zamirlerde Kullanılışı	135
a. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı.....	135
B. İşlevleri.....	135
1. Fiilin Hangi Vasıtayla Yapıldığını Bildirir.....	135
HÂL EKİ OLMASIYLA İLGİLİ GÖRÜŞ BİRLİĞİNE VARILAMAYAN EKLER	
.....	136
1. İLGİ EKİ.....	136
A. Ekin Ses Yapısı	136
1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	136
2. Ünsüz ile Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	141
a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı.....	141
b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı	142
B. Kullanılışı	142
1. İsimlerde Kullanılışı	142
a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı	142
b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	144
c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	145
2. Zamirlerde Kullanılışı	149
a. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı.....	149
b. Şahıs Zamirlerinden Sonra Kullanılışı.....	149
C. İşlevleri.....	149
1. Aitlik, Yakınlık, Sahiplik Bildirir.....	149
a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı	149
b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	150
c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	151
d. Zamirlerden Sonra Kullanılışı	153
d.1. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı.....	153
d.2. Şahıs Zamirlerinden Sonra Kullanılışı	153
2. Parça Bütün İlişkisi Göstermesi	153
3. İlgili Eksiz İsim Tamlaması Kullanılışı	154
2. EŞİTLİK EKİ.....	155

A. Ekin Ses Yapısı	155
1. Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	155
a. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı	155
B. Kullanılışı	155
1. İsimlerde Kullanılışı	155
a. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı	155
C. İşlevleri	156
1. Eşitlik ve Karşılaştırma Zarfı Görevinde Kullanılışı.....	156
2. Miktar Bakımından Yaklaşıklık Zarfı Görevinde Kullanılışı	156
3. Ekin Bulunma Hâli Eki Yerine Kullanılışı.....	156
3. YÖN GÖSTERME EKİ.....	156
A. Ekin Ses Yapısı	156
1. Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı	157
a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı.....	157
b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı	157
B. Kullanılışı	157
1. İsimlerde Kullanılışı	157
a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı.....	157
C. İşlevleri	158
1. Hareketin Yönünü Bildirir.....	158
SONUÇ	159
KAYNAKÇA.....	168

GİRİŞ

Hâl eki, Türkçenin önemli dil unsurlarından biridir. Eski Türkçeden itibaren hâl ekleri kaynaklarda görülmektedir. Bu sebeple biz de Memlûk Kıpçak Türkçesinin önemli eserlerinden olan *Baytaratu'l Vâzih*'ta hâl ekleri konusunu incelemeyi uygun gördük. Kaynaklarda dönemlere göre hâl eklerinin nasıl kullanıldığını tespit ederek *Baytaratu'l Vâzih*'taki hâl eklerini ve bu eklerin işlevlerini inceledik.

Şimdiye kadar hâl ekleriyle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Hâl kavramının ne olduğu, hangi eklerin hâl eki olarak kabul edildiği ve bunların işlevleri; dönem dönem geçmişten günümüze kadar hâl eklerinin nasıl bir süreçte ilerledikleri bu çalışmalarda incelenmiştir. Fakat *Baytaratu'l Vâzih* üzerinde yeterince çalışma yapılmamıştır.

Baytaratu'l Vâzih'ta altı hâl eki tespit edilmiştir. Bunlar; yalın, yönelme, belirtme, bulunma, çıkma ve vasıta hâli ekleridir. İlgi, yön gösterme ve eşitlik eklerinin hâl eki olup olmamalarına dair araştırmacılar arasında tam bir görüş birliği söz konusu değildir. Bu sebeple bu eklerin ayrı bir başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür.

Arzu Sema Ertane Baydar'ın “*Kırım Tatar Türkçesindeki Fiillerin Hâl Ekli-Eksiz Tamlayıcılarla Kullanılışı*¹” isimli eserinden elde ettiğimiz bilgiler ışığında; ilgi ekinin asıl görevi eklendiği sözcüğe aitlik, yakınlık, sahiplik anlamları katması ve ilgi ekinin isimle isim arasında bağ kurarak diğer hâl eklerinden farklı bir kullanıma sahip olması; eşitlik ekinin, eşitlik anlamı verip, çekim eki olma özelliğini yitirerek daha çok yapım eki görevinde kullanılması; yön gösterme ekinin de eklendiği kelimeye yön anlamı katarak çekim eki olma özelliğinden ziyade yapım eki görevi üstlenmesinden dolayı bu ekler hâl eki kategorisinde değerlendirilmemiştir.

¹ Arzu Sema Ertane Baydar, *Kırım Tatar Türkçesindeki Fiillerin Hâl Ekli-Eksiz Tamlayıcılarla Kullanılışı*, Ankara: Nobel Basımevi, 2009, s. 3

1.Baytaratu'l Vâzih ve Memlûk Kıpçak Türkçesi Dil Özellikleri

Baytaratu'l Vâzih, Memlûk Kıpçak döneminin gerek dil yapısına gerekse o dönemin ihtiyaç ve özelliklerine ilişkin önemli bilgiler vermektedir. “Baytarlıkla ilgili kitaplardan biri olan *Baytaratu'l Vâzih*, “*Baytara*” adlı Arapça bir kitaptan Tolu Bey’in arzusu üzerine yapılan bir tercümedir. Bu tercüme hastalıkları tedavi için pratik tavsiyelerde bulunması, ilaçları ve müterciminin tecrübelerini aksettirmesi ile Türk İslam tıbbına dair eserler içinde çok önemli bir yer işgal etmektedir.”²

Eserin kim tarafından ne zaman tercüme ettirdiği bilinmiyor. Eserin iki nüshası vardır. Bunlardan biri İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü bölümündedir. Diğeri ise Paris Bibliotheque Nationale Supplemant Turc’dadır. Bu eser üzerinde inceleyeceğimiz hâl ekleri konusu ise her dil bilgisi konusu gibi önemli bir yere sahiptir. *Baytaratu'l Vâzih* üzerinde daha önce hâl eklerine ilişkin bir çalışma yapılmamıştır. *Baytaratu'l Vâzih*’la ilgili bilgi sahibi olmak için eserin yazılmış olduğu Orta Türkçe döneminden ve Kıpçak Türkçesinden bahsetmekte fayda vardır.

Orta Türkçe (MS. XI-XV yy.) çeşitli aşamalardan oluşan kuramsal bir dönemin adıdır. Orta Türkçe Moğol istilasının yol açtığı “dezenformasyon” nedeniyle tam olarak sınırları çizilmeyen ve aydınlatılamayan bir dönemdir. Orta Türkçe dönemi, en az üç yazı dili ve yazı dillerinin çeşitli dallanmalarıyla değerlendirilebilir. Kuzey (Kıpçak) Türkçesi: Orta Asya’dan Polonya’ya kadar uzanan bir alanda konuşulmuştur. Kıpçak Türkçesi 14. yy’da İtalyan ve Alman papazlar tarafından Codex Comanicus (1303) adlı yapıtla bağımsız bir yazı dili olma niteliğini kazanmıştır. Bir yandan Altın Orda Devletinin resmi yazı dili olmuş; bir yandan da Mısır’a getirilen Kıpçak esirlerinin zamanla yönetimi de ele geçirmesiyle çok uzak bir coğrafyada konuşulması, bu dilde yapıtlar vermeye başlamıştır. Söz konusu yapıtların çoğu Mısır’daki Türk kökenli yönetim kademesinin dilini Araplara öğretmek için telif edilen ve adları

² Mehmet Emin Ağar, *Baytaratü'l Vâzih (İnceleme-Metin-İndeks)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi; Ocak, 1986, s. XXV

“Türklerin Dili için Anlama Kitabı”, “Türk Dilinin Öğrenilmesi için Bütün Kanunlar” vb. anlamlar taşıyan sözlüklerdir.³

Memlûk Kıpçak Türkçesinin genel dil özelliklerini Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN⁴ şöyle sınıflandırmıştır:

1) Memlûk Kıpçak eserlerinde birden fazla heceli kelimelerin sonunda bulunan ince ve kalın g’ler çoğunlukla erimiştir.

Örnek: Sarı>sarıg, tiri>tirig

2) Teklik 3. şahıs iyelik ekinde sonra yönelme hâl eki, Harezmi Türkçesinde -ngA, -gA iken Kıpçak Türkçesinde çoğunlukla -nA’dır.

3) Çıkma hâli eki Harezmi Türkçesinde -dın iken Kıpçak Türkçesinde -dan biçimindedir.

Örnek: Suwından, ay yüzliden

4) Birinci şahıs zamirlerinin ilgi hâli Harezmi Türkçesinde meni/menim, bizi/bizim iken Kıpçak Türkçesinde sadece benim, bizim biçimindedir.

5) Fiil çekiminde çokluk birinci şahıs eki Harezmi Türkçesinde genellikle -mIz iken Kıpçak Türkçesinde biz’dır.

Örnek: Alur Biz

6) Harezmi Türkçesindeki ermez/ermes’e karşılık Kıpçak Türkçesinde çoğunlukla deġül (deġil) kullanılır.

7) Harezmi Türkçesinde nadir kullanılan -dUk sıfat-fiil eki Kıpçak Türkçesinde bolca kullanılır.

Örnek: Boldukça, tedükümüz

³ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2011, s. 102-105

⁴ Ahmet Bican Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ yayınları, 2014, s. 399-400

8)Soru edatı Harezmi Türkçesinde mU iken Kıpçak Türkçesinde -mI'dır.

2. Dil Bilgisi

Dil bilgisi bir dilin bütün kurallarını detaylı incelememizi sağlayan bir bilimdir. Dilin bütün kurallarını bilmemiz o dili daha iyi anlamamızı, kullanmamızı ve incelememizi sağlar. Bazı araştırmacıların dil bilgisi tanımlamaları şunlardır:

Türkçe sözlükte⁵ “Dil bilgisi bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyen kurallarını tespit eden bilim” olarak tanımlanmıştır.

Muharrem Ergin⁶, dil bilgisi bir dili bütün cepheleriyle inceleyen bilgi koludur. Dil bilgisinin bölümleri: Dilin seslerini inceleyen kısmı ses bilgisi (fonetik), kelime ve şekillerin yapısını inceleyen kısmı şekil bilgisi (morfoloji), kelime ve şekillerin menşeiini araştıran kısmı menşe bilgisi yahut türeme bilgisi (etimoloji), kelime ve şekillerin mânâları üzerinde duran kısmı mânâ bilgisi (semantik), kelime ve şekillerin birbirleriyle olan münasebetlerini ve cümleleri inceleyen kısmı (sentaks) cümle bilgisidir. Dil bilgisinin bu bölümlerini ayrı ayrı ele almak doğru değildir. Çünkü bunların daima birbirine karışan tarafları vardır ve aralarına kesin hudutlar çizilemez.

Süer Eker'e göre⁷, dil bilgisi genel anlamıyla, öğrenim kurumlarının çeşitli aşamalarında, dilin seslerini, sözcük yapılarını, sözcük anlamlarını, sözcük kökenlerini, tümce kuruluşlarını ve bütün bunlarla ilgili kuralları inceleyen bilimdir. Dil bilgisi, amacına göre, kuralcı, betimleyici, tarihsel karşılaştırmalı, pedagojik, geleneksel ya da metin bilgisel olabilir.

Doğan Aksan⁸ “Dil bilgisi” terimi yerine “dilbilim” tabirini kullanır ve “dili inceleyen bilim, dilin bilimi” şeklinde tanımlar. Ona göre “dillerin kendine özgü

⁵ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük 1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988, s. 376

⁶ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, 2005, s. 28

⁷ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları, 5.baskı, 2009, s. 23

⁸ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Cilt, 1998, s. 13-14

yasaları, eğilimleri, sorunları ve bütün dilleri kapsayan ortak yasalar, eğilimler, sorunlar” da vardır. İşte dil dediğimiz bu çok yönlü, büyüklü varlığı inceleyen, özellikle onun başlıca sorunlarına eğilen bilime dilbilim adını veriyoruz.

Dilbilim teriminden, dilin bütün özel ve genel niteliklerini, yani herhangi bir dile, bir dil öbeğine özgü ya da bütün dillerde görülen özellikleri, dil olaylarını araştırma konusu edinen, dilin ortak ya da tek özelliklerini inceleyen, konuları birçok bilim dallarıyla ilişkili ve geçişme hâlinde bulunan, geniş çerçeveli bir bilim anlıyoruz.⁹

Zeynep Korkmaz¹⁰, “dil bilgisi ve gramer” sözcüklerini birlikte kullanır. Dil bilgisi, bir dili ses, şekil ve cümle yapıları ile dilin çeşitli ögeleri arasındaki anlam ilişkileri açısından inceleyerek bunlarla ilgili kuralları ve işleyiş özelliklerini ortaya koyan bilimdir. Ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi ve anlam bilgisi gramerin başlıca bölümleridir. Tür olarak tasvirî gramer, tarihî gramer ve karşılaştırmalı gramer gibi türleri vardır.

3. Dil Bilgisi Öğretiminin Önemi

Dil bilgisi öğretimi dilin doğru kullanılması ve iletişimin daha etkili bir hâle gelmesini sağlamak için oldukça önemlidir. Bu sebeptendir ki bütün dünya dilleri üzerinde o dilin kurallarını oluşturmak adına detaylı çalışmalar yapılmıştır.

Şükrü Ünalın’a göre¹¹, dil bilgisi bağımsız bir ders olarak değil, okuma-anlama işi ile birlikte yürütülmelidir. Bu dersle ilgili çalışmalar öğrencilerin anlama, konuşma, yazma becerilerini geliştirmeye yönelik olmalıdır. Öğrencilerin konuşurken ve yazarken yaptıkları yanlışların doğruları gösterilerek yeterince alıştırmaya yapmaları sağlanmalıdır. Ayrıca dil bilgisi kavramları öğrencilere kural ezberleterek değil, sezdirme ve uygulama yoluyla verilmelidir.”

⁹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Cilt, 1998, s. 24

¹⁰ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, 1998, s. 75

¹¹ Şükrü Ünalın, *Yeni Gelişmeler Işığında Türkçe Öğretimi*, Çanakkale: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 1999, s. 130

İlhan Erdem'e göre¹², yeni Türkçe programı yapılandırıcı bir anlayışla oluşturulduğu için program dil bilgisi öğretiminin işlevsel öğretime imkân sağlamaktadır." Ona göre dil bilgisi öğretiminde öncelikli amaç: "Öğrencinin kuralı sezdikten, onu içselleştirdikten sonra kurala ulaşmaktır. Kurala ulaşma aşamasında öğrenci, önceki bilgilerinin üzerine yeni yapılar koyacaktır. Böylelikle öğrenci, kuralı içselleştirmiş olacak, işlevsel bir şekilde beceriye dönüştürdükten sonra bunu uygulamalarında da kullanacaktır.

Bilginer Onan¹³ "Son yıllarda, dil bilgisi öğretiminin dil becerilerini geliştirmedeki işlevlerinin, Avrupa Birliği ülkelerinde de araştırıldığını, öğrencilere belirli bir zihin disiplini kazandırmada son derece etkili olduğu sonucuna varılmıştır." der. Onan'a göre, "Bu araştırmaların verileri genel olarak konuşma ve yazma becerileri göz önüne alınmıştır."

Ergin'e göre¹⁴ "Dil bilgisi öğretiminin bir gayesi dili iyice öğretmekse, bir gayesi de insan dehasının en mükemmel eseri olan dilin yapısını inceleyerek çocuklarımızın zihnî gelişmesine yardımcı olmaktır."

4. Hâl Ekleri ve İşlevleri

Baytaratu'l Vâzih 'taki hâl eklerini incelemeyen önce öncelikle hâl kavramına ve bu konuyla ilgili araştırmacıların düşüncelerine yer verilecektir.

Birçok araştırmacı hâl kavramı ve hâl ekleriyle ilgili benzer tanımlamalar yapmakla beraber hâl eklerinin sayısına ilişkin ortak bir noktaya ulaşamamışlardır. Bazı araştırmacıların hâl kavramına ilişkin yaptıkları tanımlamalar ve kaç hâl eki olduğuna ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

Korkmaz'a göre¹⁵ "Hâl ekleri, cümlede adlar ile fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere adların girdiği durumları karşılayan eklerdir." Ona göre;

¹² İlhan Erdem, *Öğretmen Görüşlerine Göre Dil Bilgisi Konularının Öğretilme Güçlükleri*, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Kış, 6(1), 2008, s. 88

¹³ Bilginer Onan, *Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi, Dil Bilgisi Öğretiminde Temel ilkeler ve İzlenen Aşamalar*, 2012, s. 32-33

¹⁴ Muharrem Ergin, *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, 2002, s. 18

- 1) Yalın durum
- 2) İlgi durumu
- 3) Yükleme durumu
- 4) Yönelme durumu
- 5) Bulunma durumu
- 6) Çıkma durumu
- 7) Vasıta durumu
- 8) Eşitlik durumu

olmak üzere sekiz tane hâl eki vardır.

Ergin'e göre¹⁶ ise hâl ismin kendi dışında kalan kelimelerle münasebetini ifade eden gramer kategorisidir. İsimlerin etrafındaki kelimelerle olan münasebetleri çeşit çeşit olduğu için birçok hâlleri vardır. Türkçede hâller isimlerin daima kendisinden sonra gelen kelimelerle münasebetini gösterir. Dolayısıyla hâl ekleri ileriye doğru bir münasebet kurmakta esas unsuru tabii unsura bağlamaktadır.

Ona göre;

- 1) Nominatif Hâli (Yalın Hâli)
- 2) Genitif Hâli (İlgi Hâli)
- 3) Akkuzatif Hâli (Yapma Hâli)
- 4) Datif Hâli (Yaklaşma Hâli)
- 5) Lokatif Eki (Bulunma Hâli)

¹⁵ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK yayınları, 5.bs, 2017, s. 112

¹⁶ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Dağıtım, 2008, s.129

- 6) Ablatif Hâli (Uzaklaşma Hâli)
- 7) Instrumental Hâli (Vasıta Hâli)
- 8) Ekvatif Hâli (Eşitlik Hâli)
- 9) Direktif Hâli (Yön Gösterme Hâli) şeklindedir.

Erdoğan Boz’a göre¹⁷ hâl eklerinin görevleri; Adları eylemlere, adları ilgeçlere, adları adlara bağlamak ve bu ögeler arasındaki biçimsel ve anlamsal ilişkileri kurmaktır. Hâl ekleri dilbilgisel işlevleri dolayısıyla çoğu zaman işletim görevindedirler. Ancak yer yer kimi dilbilimcilere göre kalıplaşma yoluyla türetim görevini görürler. Hâl ekleri bu işlevleri dolayısıyla tümcede, yüklem dışındaki ögeleri (özne ve tümleçleri) belirlemiş olurlar.

Ona göre¹⁸:

- 1) Yalın Hâl (biçimbirimsiz)
- 2) Yönelme Hâli
- 3) Bulunma Hâli
- 4) Ayrılma Hâli
- 5) Birliktelik Hâli
- 6) Eşitlik Hâli

Ercilasun¹⁹ ise Kırım Tatar Türkçesi hâl ekleriyle ilgili “Cümlelerin diğer unsurlarıyla ilişki içinde olan isimler, bu ilişkiyi sağlayabilmek için isim hâl eklerini alırlar. Hâl ekleri isimlerin fiillerle, isimlerle, edatlarla ilişki kurmalarını sağlayan ve cümlelerin ana örgüsünü kuran bir gramer

¹⁷ Erdoğan Boz, *Türkiye Türkçesinde +(A) Durum Biçimbirimi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2007, s. 20

¹⁸ Erdoğan Boz, *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*, Ankara: Gazi kitabevi, 2014, s. 9-20

¹⁹ Ahmet Bican Ercilasun, *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ yayınları, 2012, s. 845

kategorisidir.” der. Kırım Tatar Türkçesinde kullanılan hâl eklerini ise şöyle sınıflandırmıştır:

- 1) İlgi Hâli
- 2) Yükleme Hâli
- 3) Yönelme Hâli
- 4) Bulunma Hâli
- 5) Çıkma Hâli
- 6) Vasıta Hâli
- 7) Eşitlik Hâli
- 8) Yön Hâli
- 9) Sınırlama Hâli

Tahsin Banguoğlu’na göre²⁰ on hâl eki vardır. Bunları söz dizimindeki işlevliklerine göre ikiye ayırmıştır:

İç Çekim Hâlleri

Kim Hâli

Kimi Hâli (Etkilenme Hâli)

Kime Hâli (Yönelme Hâli)

Kimde Hâli (Kalma Hâli)

Kimden Hâli (Uzaklaşma Hâli)

Kimin Hâli (Katılma Hâli)

Dış Çekim Hâlleri

²⁰ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK yayınları, 2015, s. 326-331

Kimle Hâli (Birliktelik Hâli)

Kimce Hâli (Görelilik Hâli)

Kimli Hâli (Donama, Bezeme Hâli)

Kimsiz Hâli (Giderme, Yoksulluk Hâli)

Günay Karaağaç’a göre²¹ altı hâl eki vardır.

1) Yalın Durumu

2) İlgi Durumu

3) Yapma Durumu

4) Yaklaşma Durumu

5) Bulunma Durumu

6) Uzaklaşma Durumu

Gülşel Sev’e göre²² “Hâl, isimlerin fiillerle veya isimleri isimlerle olan çeşitli münasebetlerini bildiren bir gramer kategorisidir”. Ona göre dokuz hâl eki vardır.

1) Yalın Hâl

2) İlgi Hâli

3) Yükleme Hâli

4) Yönelme Hâli

5) Bulunma Hâli

6) Çıkma Hâli

7) Vasıta Hâli

²¹ Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012, s. 329-353

²² Gülşel Sev, *Tarihi Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2017, s.40

8) Eşitlik Hâli

9) Yön Gösterme Hâli

Fuat Bozkurt'a göre²³,

1) Tamlayan Durumu

2) Belirtme Durumu

3) Yönelme Durumu

4) Bulunma Durumu

5) Araç Durumu

6) Eşitlik Eki

7) İlgi Eki

8) Yönlem Durumu

Yine Bozkurt *Türkiye Türkçesi*²⁴ kitabında ise

1) Belirtme Ekli Sözce

2) Yönelme Ekli Sözce

3) Bulunma Ekli Sözce

4) Ayrılma Ekli Sözce

5) Tamlayan Ekli Sözce

6) Eşitlik Ekli Sözce

7) Araç Ekli Sözce

²³ Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, Konya: Eğitim Yayınları, 2012, s. 207-208

²⁴ Fuat Bozkurt, *Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2010, s. 51-58

olmak üzere yedi tane hâl eki olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda Kıpçak Türkçesindeki hâl eklerinden “ilgi eki ve yönlem durumu” eklerinin artık günümüz Türkçesinde hâl eki olarak kullanılmadığını anlamaktayız.

Mehmet Hengirmen’e göre²⁵,

- 1) Yalın Durum
- 2) Belirtme Durumu
- 3) Yönelme Durumu
- 4) Kalma Durumu
- 5) Çıkma Durumu
- 6) Tamlayan Durumu
- 7) Eşitlik Eki

olmak üzere yedi tane hâl eki vardır.

Muhittin Bilgin²⁶ beş tane hâl eki olduğunu söylemiştir.

- 1) Belirtme Durumu
- 2) Yönelme Durumu
- 3) Bulunma Durumu
- 4) Çıkma Durumu
- 5) Tamlayan Durumu

Şirvan Kalsın²⁷ ise “Cümlede isimlerin çoğunlukla fiille, seyrek olarak da (ilgili durumu) diğer sözcük türleri ile ilişkisini gösteren gramatikal yapıya

²⁵ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınları, 2007; s. 123-126

²⁶ Muhittin Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, Ankara: Anı Yayınları, 2006; s. 165

²⁷ Şirvan Kalsın, *Harezmi Türkçesi Grameri -İsim- (Memlük Kıpçak ve Kuman Kıpçak Türkçesiyle Karşılaştırmalı)*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2013, s. 31

ismin durumları denir.” şeklinde tanımlamaktadır. “İsimlerin diğer sözcüklerle özellikle de fiillerle olan ilişkileri bazen eksiz çoğunlukla da eklerle olur.” der. Ona göre;

- 1) Yalın Durum
- 2) İlgi Durumu
- 3) Belirtme Durumu
- 4) Yönelme Durumu
- 5) Kalma Durumu
- 6) Çıkma Durumu
- 7) Yön Gösterme Durumu
- 8) Eşitlik Durumu
- 9) Araç Durumu
- 10) Birliktelik Durumu

olmak üzere on tane hâl eki vardır.

A. Von Gabain²⁸ dokuz hâl eki olduğunu ifade etmiştir. Bunlar:

- 1) Belirsiz Hâl
- 2) İlgi Hâli
- 3) Yaklaşma Hâli
- 4) Yükleme Hâli
- 5) Bulunma Hâli

²⁸ A.Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, Ankara: TDK Yayınları, 2. bs, 1995, s. 63-65

6) Ayrılma Hâli

7) Vasıta Hâli

8) Eşitlik Hâli

9) Yön Hâli

A. Fehmi Karamanlıoğlu²⁹ Kıpçak Türkçesindeki hâl eklerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

1) İlgi Hâli

2) Yükleme Hâli

3) Yönelme Hâli

4) Bulunma Hâli

5) Çıkma Hâli

6) Vasıta Hâli

7) Yön Gösterme Hâli

8) Eşitlik Hâli

Araştırmacıların hâl kavramı ve ismin hâli tanımlamalarında benzerlik mevcutken, hâl ekleri sınıflandırmalarına ilişkin bazı noktalarda farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Kimi araştırmacı on tane hâl eki olduğunu ifade ederken kimi araştırmacı ise bu ekleri beş tane ile sınırlı tutmuştur. Ortaya çıkan bu farklılıkların bazıları zamansal kullanımlarla ilgiliyken, bazı eklerin zamanla kullanımdan düştüğünü, bir hâl ekinden öte bir yapım eki hâline dönüştüğünü bazılarının ise kalıplaşmış ifadelerde yer bulduğu görülmektedir. Yine bazı araştırmacılar hâl eklerini farklı isimlendirirken bazıları da benzer isimlendirmeler kullanmışlardır. Eldeki çalışmada hâl eklerinin yaygın olarak kullanılan

²⁹ Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları, 1994, s. 64-67

isimlendirmeleri olan “yalın hâl, belirtme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli, çıkma hâli, vasıta hâli” terimlerini kullandık. Ayrıca “ilgi, eşitlik ve yön gösterme” eklerini kimi araştırmacılar hâl eki kapsamında değerlendirirken kimi araştırmacılar da bu ekleri hâl eki kapsamında değerlendirmemişlerdir. Biz bu eklerin artık bir hâl eki görevi üstlenmediklerine kanaat getirerek çalışmada ekleri inceleme gereği görmekle birlikte hâl eki kapsamında değil; farklı bir başlık altında incelemeyi uygun gördük.

Farklı araştırmacıların farklı isimlendirmelerine rağmen hâl eklerinin işlevleri hususunda aşağı yukarı ortak kanıya vardıkları görülmüştür. Ortak görüşler doğrultusunda elde ettiğimiz hâl eklerinin işlevlerini inceleyecek olursak:

A) Yalın Hâlın İşlevleri

- 1) Cümlede özne durumundadır.
- 2) Bir cümlenin yüklem adı olurlar.

B) Belirtme Hâli Ekinin İşlevleri

- 1) Cümlede belirtili nesne olarak kullanılır.
- 2) Edatlarla kullanılır.

C) Yönelme Hâli Ekinin İşlevleri

- 1) Yaklaşma ve yön bildirir.
- 2) Sebep, amaç bildirir.
- 3) Zaman bildirir.
- 4) İlgi, aitlik, belirtme bildirir.
- 5) Karşılaştırma bildirir.
- 6) Cümlede yer tamlayıcısı kurar.

Ç) Bulunma Hâli Ekinin İşlevleri

Arzu S. Ertane Baydar'a göre³⁰;

- 1) Hareketin yapıldığı, olduğunu ve eşyanın bulunduğu yeri bildirir.
- 2) İş ve hareketin zamanını bildirir.
 - a) Zaman bildiren isimlere gelerek zaman anlamı verir.
 - b) -gan/-gen, -kan/-ken sıfat fiil eki üzerine gelen bulunma hâl ekleri “...(y)ınca,dığı zaman” anlamlı zarf fiiller kurarak zaman anlamı bildirir.
 - c) -mak/-mek masterı üzerine gelerek şimdiki zaman anlamını bildirir.
- 3) İş ve hareketin icra vasıtasını bildirir.
- 4).....içinde anlamı katar.
- 5) Tekrar grubu oluşturur.
- 6) Miktar ifadesi verir.
- 7) Bulunmalı yer tamlayıcısı kurar.
- 8) Zarf tümleci kurar.

D) Çıkma Hâli Ekinin İşlevleri

- 1) Hareketin başlangıç noktasını bildirir.
- 2) Çıkış, kaynak bildirir.
- 3) Benzetme ve karşılaştırma bildirir.
- 4) Kimi sözcüklerle çıkma durumundaki adlar öbekleşerek ulandığı adın neden yapıldığını bildirir.

³⁰ Arzu S. Ertane Baydar ve Turgut Baydar, *Kırım Tatar Türkçesinde İsim Çekimi: Bulunma Hali*, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Ankara: TDK Yayınları, S.19, 2005, s. 23-27

- 5) Parça ve bütün bildirir.
- 6) Cümlede yer tamlayıcısı işlevinde kullanılır.
- 7) Sebep, durum bildirerek durum zarfları oluřtururlar.
- 8) İkleme kurar.
- 9) Bazı edatlarla kullanılarak edatlı tamlama kurar.
- 10) ıkma hâli ekinin ilgi hâli eki yerine kullanılması

E) Vasıta Hâli Ekinin İşlevleri

- 1) Fiilin hangi vasıtayla yapıldığını bildirir.
- 2) İş ve hareketin tarzını bildirir.
- 3) Zaman ifadelerinde zamanın tasviri için kullanılır.

F) İlgi Ekinin İşlevleri

- 1) Aitlik, yakınlık, sahiplik bildirir.
- 2) Parça bütün ilişkisi gösterir.
- 3) Karşılaştırma ilgisi kurar.

G) Eşitlik Ekinin İşlevleri

- 1) Eşitlik ve karşılaştırma
- 2) Eşitlik ve karşılaştırma zarfı görevinde
- 3) Göre, kadar anlamında görecelik zarfı görevinde
- 4) Yön zarfı görevinde
- 5) Miktar bakımından yaklaşıklık zarfı görevinde

H) Yön Gösterme Ekinin İşlevleri

- 1) Cümlede zarf işlevinde kullanılır.
- 2) Hareketin yönünü bildirir.
- 3) Zamirlere eklenen yön gösterme ekinin yönelme hâli eki yerine kullanılması

Çalışmamızda *Baytaratu'l Vâzih* eserinde yaptığımız incelemeler sonucunda hâl eklerinin tespit ettiğimiz işlevleri ise şu şekildedir:

A) Yalın Hâlinin İşlevleri

- 1) Cümlede özne olarak kullanılışı
- 2) İsim+yardımcı fiil yapısıyla birleşik fiil olarak kullanılışı

B) Belirtme Hâli Ekinin İşlevleri

- 1) Ekin cümlede belirtili nesne olarak kullanılışı
- 2) Belirtme hâli ekinin kullanım fazlalığı
- 3) Belirtme hâli ekinin “-n” şeklinde kullanılışı
- 4) Belirtme hâli ekinin günümüz Türkçesindeki gibi kullanılışı
- 5) Ekin yönelme hâli eki yerine kullanılışı
- 6) Ekin ilgi eki yerine kullanılışı

C) Yönelme Hâli Ekinin İşlevleri

- 1) Yaklaşma ve yön bildirir
- 2) Sebep, amaç bildirir
- 3) İlgi, aitlik, belirtme bildirir
- 4) Cümlede yer tamlayıcısı olarak kullanılışı

- 5) Ekin belirtme hâli eki yerine kullanılışı
- 6) Edat grubu oluşturur
- 7) Ekin bulunma hâli eki yerine kullanılışı
- 8) Zarf görevinde kullanılışı

Ç) Bulunma Hâli Ekinin İşlevleri

- 1) Hareketin yapıldığı, olduğu ve eşyanın bulunduğu yeri bildirir
- 2) İş ve hareketin zamanını bildirir
- 3) Bulunmalı yer tamlayıcısı olarak kullanılışı
- 4) Zarf tümleci olarak kullanılışı
- 5) Ekin yönelme hâli eki yerine kullanılışı
- 6) Ekin ayrılma hâli eki yerine kullanılışı

D) Çıkma Hâli Ekinin İşlevleri

- 1) Hareketin başlangıç noktasını bildirir
- 2) Çıkış, kaynak bildirir
- 3) Benzetme ve karşılaştırma bildirir
- 4) Neden yapıldığını bildirir
- 5) Parça ve bütün bildirir
- 6) Cümlede yer tamlayıcısı işlevinde kullanılışı
- 7) İkileme kurar
- 8) Bazı edatlarla kullanılarak edat grubu kurar
- 9) Belirtme hâli eki yerine kullanılışı

E) Vasıta Hâli Ekinin İşlevleri

- 1) Fiilin hangi vasıtayla yapıldığını bildirir

Hâl Eki Olmasıyla İlgili Görüş Birliğine Varılamayan Ekler

A) İlgi Ekinin İşlevleri

- 1) Aitlik, yakınlık, sahiplik bildirir
- 2) Parça bütün ilişkisi gösterir
- 3) İlgi eksiz isim tamlaması kullanılışı

B) Eşitlik Ekinin İşlevleri

- 1) Eşitlik ve karşılaştırma zarfı görevinde kullanılışı
- 2) Miktar bakımından yaklaşıklık zarfı görevinde kullanılışı
- 3) Bulunma hâli eki yerine kullanılışı

C) Yön Gösterme Ekinin İşlevleri

- 1) Hareketin yönünü bildirir

Bugün kullandığımız kelimelerin ve eklerin geçmişten bugüne bir değişim içerisinde olduğu muhakkaktır. Çalışmamızı Memlûk Kıpçak dönemi eserlerinden olan *Baytaratu'l Vâzih* üzerinde yürüteceğimizden hâl eklerinin tarihi süreçte nasıl bir değişim izlediğini bilmemiz önem arz etmektedir.

Gülsel Sev'in *Tarihi Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*³¹ adlı kitabında,

Yalın Hâl;

Yalın hâl Türkiye Türkçesinde eksiz kullanım durumundadır. Eski Türk lehçelerinde de yalın hâli kullanımı Türkiye Türkçesindeki gibidir.

³¹ Gülsel Sev; "*Tarihi Türk Lehçelerinde Hal Ekleri*", Ankara: Akçağ Yayınları, 2007: Ayrıca çalışmanın çeşitli yerlerinde Gülsel Sev'in aynı adlı eserinden alıntılar yapılmıştır.

Belirtme Hâli Eki;

Köktürklerde

Ünlü ile biten kelimelerden sonra –g

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –(ı)g/-(u)g

Şahıs ve işaret zamirlerinden sonra –nı

İyelik eklerinden sonra –n

Uygurlarda

Ünlü ile biten kelimelerden sonra –g

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –(ı)g/-(u)g/-ag

İyelik eklerinden sonra –n, -an

Tüm kelimelerde –nı

Karahanlı Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –g

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –(ı)g/-(u)g

Tüm kelimelerde –nı

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinde sonra –n

Nadiren –ı şeklinde de görülür.

Eski Anadolu Türkçesinde Ünsüz ile biten iyelik eklerinden ve zamirlerden sonra -ı

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinde ve zamirlerden sonra –nı

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinde ve bu iyelik ekiyle oluşan zamirlerden sonra –n

Harezmi Türkçesinde –nı

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinde ve bununla oluşturulmuş zamirlerde –n

Nadiren –ı

Kıpçak Türkçesinde –nı

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinde ve bununla oluşturulmuş zamirlerde –n

Çağataycada –nı

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinde ve bununla oluşturulmuş zamirlerde –n

Türkiye Türkçesinde –ı, –v, –(y)ı, –(y)u, –nı, –nu

Yönelme Hâli Eki;

Köktürklerde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –ka

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –ka

1.ve 2. teklik şahıs iyelik ekinden sonra –a

Zamirlerden sonra –ke

Uygurlarda Ünlü ile biten kelimelerden sonra –ka

Ünsüz ile biten kelimelerden, 1.ve 2. teklik şahıs iyelik ekinden sonra –ka

3. çokluk şahıs zamirinden sonra –ga

Bazen –ı, –ña, –sı, –ña, –ı, –n, –ke

Karahanlı Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –ka

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra –ı+ña, –sı+ña

Teklik işaret zamirlerinden sonra –ña

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –ka

Eski Anadolu Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –(y)a

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra +ı+n+a,
+sı+n+a, +ları+n+a

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra -a

Harezmi Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –ka, -ga nadiren –
(y)a

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra +ı+ña,
+sı+ña, +ları+ña

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –ka, -ga

Kıpçak Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –ka, -ga nadiren –
(y)a

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –ka, -ga

1.ve 2. Teklik ve çokluk şahıs iyelik eklerinden sonra
ve zamirlerden sonra –a

Çağataycada Ünlü ile biten kelimelerden sonra –ga

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –ka, -ga, nadiren –a

Türkiye Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –(y)a

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –a

İyelik ekleri ve işaret zamirlerinden sonra -na

Bulunma Hâli Eki;

Köktürklerde Ünlü ile biten kelimelerden sonra +dA/+tA

3.teklik şahıs iyelik eki ve zamirlerden sonra zamir n'si
olarak +tA

Sonu r,l,n ünsüzleriyle biten kelimelerden sonra +tA

Uygurlarda

Ünlü ile biten kelimelerden sonra +tA/+dA

3.teklik şahıs ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra
zamir n'si alarak +tA

Ünsüzlerden sonra +dA/ +tA

Sonu r,l,n ünsüzleriyle biten kelimelerden sonra +tA

Karahanlı Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra +dA/+tA

3.teklik şahıs iyelik ekinden sonra zamir n'si alarak
+dA

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra +dA/ +tA

Eski Anadolu Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra +dA

3.teklik şahıs iyelik ekinden sonra zamir n'si alarak
+dA

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra +dA

Harezmi Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra +dA/+tA

3.teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra zamir n'si
olarak +dA

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra +dA(çoğunlukla);
+tA

Kıpçak Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra +dA, (nadiren) +tA

	3.teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra ve 1.ve 3. Teklik şahıs zamirinden sonra zamir n'si alarak +dA
	Ünsüz ile biten kelimelerden sonra +dA(çoğunlukla); +tA
Çağataycada	Ünlü biten kelimelerden sonra +dA
	3.teklik şahıs iyelik ekinden sonra araya çoğunlukla zamir n'si almadan +dA
	Ünsüz ile biten kelimelerden sonra +dA(çoğunlukla); +tA
Türkiye Türkçesinde	Ünlü-ünsüz uyumuna uyarak +ta,+te; +da,+de
Çıkma Hâli Eki;	
Köktürklerde	Ünlü ile biten kelimelerden sonra –dA Ünsüzlerden sonra –dA
	Teklik işaret zamirlerinden sonra zamir n'si alarak –tA
	3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra zamir n'si alarak – tA
	Sonu r, l, n ile biten kelimelerden sonra –tA
Uygurlarda	Ünlü ile biten kelimelerden sonra –tA, -dA, -tın, -dAn Ünsüzle biten kelimelerden sonra –tA, -dA, -tın, -dın
	3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra zamir n'si alarak –tA, -dA, -dın, -tın
	Teklik işaret zamirlerinden sonra zamir n'si alarak –dA
Karahanlı Türkçesinde	Ünlü ile biten kelimelerden sonra –dA, -dın, -dun

Ünsüzle biten kelimelerden sonra -tA, -dA, -tın, -dın
birkaç kelime de -dAn

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra zamir n'si
alarak -da, -dın

Eski Anadolu Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra -dAn

Ünsüzle biten kelimelerden sonra -dAn

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra zamir n'si
alarak -dAn

Harezm Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra -dın

Ünsüzle biten kelimelerden sonra -dın

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra zamir n'li
ya n'siz -dın

Kıpçak Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra -dAn, nadiren -dın

Ünsüzle biten kelimelerden sonra -dAn, nadiren -tAn,
-dın, -tın

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra zamir n'li
ya n'siz -dAn, nadiren -dın

Çağataycada Ünlü ile biten kelimelerden sonra -dın

Ünsüzle biten kelimelerden sonra -dın, -tın

3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra
çoğunlukla zamir n'siz -dın, çok nadir -dAn

Vasıta Hâli Eki;

Köktürklerde Ünlü ile biten kelimelerden sonra -n

Ünsüzle biten kelimelerden sonra –ın, -un

Uygurlarda

Ünlü ile biten kelimelerden sonra -n

Ünsüzle biten kelimelerden sonra –ın, un, bazen –an

Karahanlı Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –n, birkaç kelimede -la

Ünsüzle biten kelimelerden sonra –ın, un, birkaç kelimede –la

Eski Anadolu Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –n, -(y)la/ -lla

Ünsüzle biten kelimelerden sonra –ın, -la, -lla

Harezm Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –n

Ünsüzle biten kelimelerden sonra –ın, un, birkaç kelimede –la

3. teklik şahıs dönüşlülük zamirinden sonra –ün

Kıpçak Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –n

Ünsüzle biten kelimelerden sonra –ın, un, birkaç kelimede –la

Çağataycada

Ünlü ile biten kelimelerden sonra –n

Ünsüzle biten kelimelerden sonra –ın, un, birkaç kelimede –la

Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış zarflar halindedir. Bunun yerine “ile” edatı geçmiştir. Bu hâl “ile” edatı veya onun ekleşmiş hali “-la” ekiyle karşılanır.

İlgi Eki;

İlgi eki bazen eksiz bazen ekli olur. Eksiz kullanımında belirtisiz, ekli olarak kullanımında ise belirtili isim tamlaması kurar. Ekli kullanımı ise,

Köktürklerde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –n/-iñ

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –iñ

Uygurlarda Kelimelerin hepsinde –iñ/-uñ; -nıñ/-nuñ

Karahanlı Türkçesinde Kök ve tabanlarda –ın

Zamirlerde –iñ

Kök, zamir vs. –nıñ/-nuñ

Eski Anadolu Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –nuñ

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –uñ

1.teklik ve çokluk şahıs zamirlerinde –üm

Harezmi Türkçesinde Kök ve tabanlarda, zamirlerde –nıñ/-nuñ

Zamirlerde –im

Nadiren –iñ/-üñ

Kıpçak Türkçesinde Kök ve tabanlarda çoğunlukla –nıñ, -iñ, -nuñ, -nın, -nüñ

Nadiren –üñ

Çok nadir –im, -iñ

Çağataycada Kelimelerin hepsinde –iñ, -uñ, -nıñ, -nuñ

Türkiye Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra –ın/-in, -un/-ün

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –nın/-nin, -nun/nün

Eşitlik Eki;

Köktürklerde	Bütün kelimelerden sonra –çA
Uygurlarda	Bütün kelimelerden sonra –çA
Karahanlı Türkçesinde	Bütün kelimelerden sonra –çA
Eski Anadolu Türkçesinde	Bütün kelimelerden sonra –çA, -cA
Harezmi Türkçesinde	Bütün kelimelerden sonra –çA
Kıpçak Türkçesinde	Bütün kelimelerden sonra –çA
Çağataycada	Bütün kelimelerden sonra –çA
Türkiye Türkçesinde	Ünlü, ünsüz uyumuna uyarak –cA, -çA

Yön Gösterme Eki;

Köktürklerde	Ünlü ile biten kelimelerden sonra –gArU Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –gArU, -kArU
Uygurlarda	Ünlü ile biten kelimelerden sonra –gArU, -rA Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –gArU, -kArU, -rA 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra –ñArU
Karahanlı Türkçesinde	Ünlü ile biten kelimelerden sonra –gArU, -rA, -rU Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –gArU, -kArU, -rA Zamirlerde zamir n'si ile ek ünsüzünün kaynaşması sonucu –ñAr biçiminde olabilir.
Eski Anadolu Türkçesinde	Ünlü ile biten kelimelerden sonra -rA, nadiren –rU

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –ArU, çok nadir –ArI, -rA

Harezmi Türkçesinde Ünlü ile biten kelimelerden sonra “taparu, kirü”

Ünsüz ile biten kelimelerden sonra –gArU/ı, -kArU/ı, -rA

Zamir n’si ile ek ünsüzünün kaynaşması sonucu –ñAr

Kıpçak Türkçesinde Sadece “üzere ve berü” zarfında rastlanmıştır.

Ünsüzlerle biten kelimelerden sonra –gArU/ı, -kArU/ı, -rA; nadiren –ArU, -ArI

Çağataycada “beri- naru/narı” edatlarında kullanıma rastlanmıştır.

-gArU/ı, -kArU/ı, rA

Türkiye Türkçesinde bugün ek kalıplaşmış, az sayıda yer-yön ifade eden kelimede kullanılmakta olup bunlar da kelime bünyesiyle kaynaşmış durumdadır.

5. Hâl Ekleri Öğretiminin Önemi

Çalışmamızda *Baytaratu'l Vâzih*’taki hâl ekleri incelenmiştir. Hâl ekleri ismin yüklemle olan ilişkisini belirleyen isim çekim ekleridir. Eski Türkçeden beri kullanılan hâl ekleri cümlelerin anlam bütünlüğünü sağlaması bakımından önemli bir dil bilgisi konusudur. Bu açıdan Türkçede ilk öğrenilen konulardan biri hâl ekleridir. Yine yabancılara Türkçe öğretiminde de ilk öğretilen konulardan biridir. Aşağıda bazı araştırmacıların hâl ekleri konusunun öğretimdeki yerine ve önemine ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

Kerime Üstünoğlu'ya göre³² “Adlar, dil adı verilen dizgede ileri doğru gitmek, maceralarını tamamlamak, sistemi çalıştırmak için başka dil birimlerine bağlanmak zorundadır.” der. Bu da hâl eklerinin öğretiminin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Talip Doğan³³ “Çalışmasında isim çekim ekleri içinde hâl eklerinin temel işlevini, ismin cümlede yer aldığı şartlara göre fiil ve isimlerle olan ilgilerini sağlamak” şeklinde açıklamaktadır.

İlker Aydın³⁴ “Türkçede yüklemle tümleç arasındaki bağlantı, ad durum ekleriyle sağlanmaktadır.” der.

Araştırmacıların tüm bu açıklamaları hâl eklerinin öğretiminin önemini kanıtlar niteliktedir. Hâl ekleri isimle yüklem arasındaki ilişkiyi belirlediğinden dilin en önemli unsurlarından biridir. Bu sebeple onları en iyi şekilde öğrenmemiz iletişiminizi kuvvetlendirmek ve dilin anlaşılabilirliğini artırmak için önemlidir.

³² Kerime Üstünoğlu, *Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, Ankara: Kesit Yayınları, 2008, s. 50

³³ Talip Doğan, *Salmas Ağzında Hâl Ekleri*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 3/3, 2008, s. 320

³⁴ İlker Aydın, *Türkçe ve Fransızcanın Sözdizimi Üzerine Birkaç Söz*, Synergies Turquie n° 1, 2008, s. 25-35

İNCELEME

1. YALIN HÂL

Yalın hâl, Memlûk Kıpçak Türkçesinde de günümüz Türkçesinde olduğu gibi eksiz olarak kullanılmaktadır. *Baytaratu'l Vâzih* 'ta da ekin kullanılışının günümüz Türkçesi ve Memlûk Kıpçak Türkçesiyle benzer olduğu görülmüştür.

A. İşlevleri

1. Cümlede Özne Olarak Kullanılışı

Ol **'ayblar** kim at birle togkanda togar. (2,2A,25)

[O **kusurlar** ki atla doğduğunda doğar.]

Her **at** kim yakındın tiper. (2,2B,13)

[Her **at** ki yakından teper.]

Ol **'ilaç** kim kısrakka yarar. (3,3A,17)

[O **ilaç** ki kısrağa yarar.]

Ol **süngük** topukına yapuşmış bolgay. (15,11A,7)

[O **kemik**, topuğuna yapışmış olacak.]

Biraz **kısrak** sekiz ayda togurur. (19,14A,1)

[Bazı **kısraklar** sekiz ayda doğurur.]

Ol **at** kim kice körmes takı karda körmes. (21,15A,4)

[O **at** ki gece görmez ve karda görmez.]

Ol **'ayıb** seyisler takı gulâmlar öküş urmakdan bolur. (24,17A,16)

[O **kusur** seyisler ve erkek çocukların çok vurmasından olur.]

Bu ‘**ayıb** çıbanlar çıkmakdan bolur. (24,17A,21)

[Bu **kusur**, çıbanların çıkmasından olur.]

Ve eger ot tirisinden aşıp singirine yetse **at** telef bolur. (32,22B,3)

[Ve eğer ot derisinden aşıp sinirine ulaşsa **at** telef olur.]

Ol **şukak** hâretden bolur takı yubûsetden bolur. (42,29A,22)

[O **yarıklar** hararetden olur ve kuruluktan olur.]

Tütün bolmagay ançağa tigrü kim ol **at** anda tirlegey (76,52B,17)

[**Tütün** olmayacak, o zamana kadar ki o **at** orada terleyecek.]

2. İsim+Yardımcı Fiil Yapısıyla Birleşik Fiil Olarak Kullanılışı

Evvel faris muhtaç turur kim kendüsi üçün bir atnı **ihtiyar** kılgay. (3,2B,22)

[Önce binici mecburdur ki kendisi için bir atı **tercih edecek**.]

Ol iki ca’resi ‘acuzına **yakın** bolgay. (13,9B,6)

[O iki yan başının ucu, sonuna **yakın** olacak.]

Ayakıning singirleri berk muhkem bolgay takı **dürüst** bolgay. (13,9B,13)

[Ayağının sinirleri kuvvetli, sağlam olacak ve **doğru** olacak.]

Ve eger ot tirisinden aşıp singirine yetse at **telef** bolur. (32,22B,3)

[Ve eğer ot derisinden aşıp sinirine ulaşsa at **telef** olur.]

2. BELİRTME HÂLİ

A. Ekin Ses Yapısı

Memlûk Kıpçak Türkçesinde çoğunlukla “-nI, -n” şeklinde kullanılan belirtme hâli eki *Baytaratu’l Vâzih*’ta da aynı kullanıma sahiptir. Ekin kalınlık incelik uyumuna uyduğu görülmektedir.

1.Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Hayır **izgülüğini** atlarının alnında tikdi (tökdi). (1,1B,11)

[Hayır **iyiliğini** atların alnına döktü.]

Men miskin-i bîçârâ kul özindin utanıp **sözünü** redd kıla bilmeyin. (2,2A,9)

[Ben zavallı, çaresiz kul kendinden utanıp **sözünü** reddedemem.]

Atlarını körgey takı **ahvalların** bilgey kayusu yarar kayusu yaramas. (2,2A,20)

[Atları görecek ve **hâllerini** bilecek, hangisi yarar hangisi yaramaz.]

‘İletlerin bilgey takı anıng **ilaçını** bilgey. (2,2A,22)

[İletleri bilecek ve onun **ilacını** bilecek.]

Kayusu saklamakka yarar kayusu yaramas **anı** bilgey. (2,2A,23)

[Hangisi saklamaya yarar hangisi yaramaz, **onu** bilecek.]

Ni vakıtda yidürmemek kerek **vaktini** bilgey. (3,2B,21)

[Ne zaman yedirmemek gerek, onun **vaktini** bilecek.]

Yürigende **ayaklarını** tirgende takı tikgende sabit basgay. (5,4A,12)

[Yürüdüğünde **ayaklarını** bir araya getirdiğinde ve diktiğinde sabit basacak.]

İki singirigi king bolsa anıng **burnını** yargaylar. (6,5A,1)

[İki siniri geniş olsa onun **burnunu** yaracaklar.]

Yukarı uzunınca takı **aşagasını** king kılgay. (6,5A,2)

[Yukarı uzunluğunca da **aşağısını** geniş kılacak.]

Burnının **üstünü** ak bolgay. (6,5A,12)

[Burnunun **üstü** beyaz olacak.]

Muni aning üçün yad kıldım. (8,6A,17)

[**Bunu** onun için hatırimda tuttum.]

Ayakını tik basgay. (10,7B,23)

[**Ayağını** dik basacak.]

Ol at ol çanakdan içse iki ilin çökmese yahûd bir ili öze turup **birin** bükme ol at
'atik turur. (18,12B,25)

[O at o çanaktan içse iki ön ayağı (üzerine) çökmese yahut bir eli üzerine durup
birini bükme o atın soyu temizdir.]

Takı **alnındagin** görmegey. (22,15B,3)

[Ve **alnındakini** görmeyecek.]

Arpanı ağzında izer yutabilmes. (24,16B,20)

[**Arpayı** ağzında ezer, yutamaz.]

Berk muhkem yag sürtgenden songra her vakıtda kaçan kim angar yag sürtmek tilese
ol **yağını** şeşgey. (27,19A,16)

[Güçlü kuvvetli yağ sürdükten sonra her vakitte, ne zaman ki o yağ sürmek istese o
yağını çözecek.]

2. Ünsüz ile Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Kamug ‘**alemni** yakdın bar kıldı. (1,1B,2)

[Bütün **âlemi** yoktan var etti.]

Barça **hayvanatlarını** âdem oğluna musahhar kıldı. (1,1B,4)

[Bütün **hayvanları** insanlara hizmetkâr etti.]

Atlarını âdem oğlanlarına merkûb takı ziynet kıldı. (1,1B,6)

[**Atları** insanların bineği ve süsü yaptı.]

Ya’ni **atlarını** takı **katırlarını** takı **eşeklerini** âdem oğlanlarına minmek için takı ziynet için yarattım tidi. (1,1B,9)

[Yani **atları**, **katırları** ve **eşekleri** insanlara binmek için ve süs için yarattım, dedi.]

Bu **kitabını** ‘arab tilindin türk tili öze yazmaklıkka sebeb ol kişi boldı. (1,1B,21)

[Bu **kitabı** Arap dilinden Türk diline, yazmaya sebeb o kişi oldu.]

Takat boldukça boyun sunup **bu kitabını** yazmakka başladım. (2,2A,11)

[Güç oldukça boyun eğip **bu kitabı** yazmaya başladım.]

Faris kişi **vakıtlarını** kısmet kılgay. (3,3A,21)

[Binici kişi **vakitleri** kısmet kılacak.]

İki **yağrını** ortası çıgık bolgay. (8,6B,9)

[İki **yanının** ortası çıkık olacak.]

b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Faris kişi **atını** sürgende ni kılmak kerek. (3,2B,17)

[Binici kişi **atı** sürdüğünde ne yapmak gerek.]

B. Kullanılışı

1. İsimlerde Kullanılışı

a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı

Bu **kitabnı** ‘arab tilindin türk tili öze yazmaklıkka sebeb ol kişi boldı. (1,1B,21)

[Bu **kitabı** Arap dilinden Türk diline, yazmaya sebeb o kişi oldu.]

Faris kişi **atnı** sürgende ni kılmak gerek. (3,2B,17)

[Binici kişi **atı** sürdüğünde ne yapmak gerek.]

Takı **alnındagın** görmegey. (22,15B,3)

[Ve **alnındakini** görmeyecek.]

Arpanı ağzında izer yutabilmes. (24,16B,20)

[**Arpayı** ağzında ezer, yutamaz.]

b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Barça **hayvanatlarını** âdem oğlına musahhar kıldı. (1,1B,4)

[Bütün **hayvanları** insanlara hizmetkâr etti.]

Atlarını âdem oğlanlarına merkûb takı ziynet kıldı. (1,1B,6)

[**Atları** insanların bineğİ ve süsü yaptı.]

Ya’ni **atlarını** takı **katırlarını** takı **eşeklerini** âdem oğlanlarına minmek için takı ziynet için yarattım tidi. (1,1B,9)

[Yani **atları, katırları** ve **eşekleri** insanlara binmek için ve süs için yarattım, dedi.]

Faris kişi **vakıtlarını** kısımet kılğay. (3,3A,21)

[Binici kişi **vakitleri** kısımet kılacak.]

c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Âdem **oğlanlarını** barçadın artuk kılıp akıl ve fehim rûzî kıldı. (1,1B,3)

[İnsanları her şeyden üstün kılıp akıl ve anlayış sahibi etti.]

Hayır **izgölüğünü** atların alnında tikdi (tökdi). (1,1B,11)

[Hayır **iyiliğini** atların alnına döktü.]

Men miskin-i bîçârâ kul özindin utanıp **sözünü** redd kıla bilmeyin. (2,2A,9)

[Ben zavallı, çaresiz kul kendinden utanıp **sözünü** reddedemem.]

Atları körgey takı **ahvallarını** bilgey kayusu yarar kayusu yaramas. (2,2A,20)

[Atları görecek ve **hâllerini** bilecek, hangisi yarar hangisi yaramaz.]

‘İletlerin bilgey takı anıng **ilaçını** bilgey. (2,2A,22)

[İletlerini bilecek ve onun **ilacını** bilecek.]

Ni vakıtda yidürmemek kerek **vaktini** bilgey. (3,2B,21)

[Ne zaman yedirmemek gerek, onun **vaktini** bilecek.]

Yürigende **ayaklarını** tirgende takı tikgende sabit basğay. (5,4A,12)

[Yürüdüğünde **ayaklarını** bir araya getirdiğinde ve diktiğinde sabit basacak.]

İki singirigi king bolsa anıng **burnunu** yargaylar. (6,5A,1)

[İki siniri geniş olsa onun **burnunu** yaracaklar.]

Yukarı uzunınca takı **aşagasını** king kılğay. (6,5A,2)

[Yukarı uzunluğunca da **aşağısını** geniş kılacak.]

Burnining **üstünü** ak bolgay. (6,5A,12)

[Burnunun **üstü** beyaz olacak.]

Ayakını tik basgay. (10,7B,23)

[**Ayağını** dik basacak.]

2. Zamirlerde Kullanılışı

a. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı

Kayusı saklamakka yarar kayusı yaramas **anı** bilgey. (2,2A,23)

[Hangisi saklamaya yarar hangisi yaramaz, **onu** bilecek.]

Muni aning üçün yad kıldım. (8,6A,17)

[**Bunu** onun için hatırimda tuttum.]

C. İşlevleri

1. Ekin Cümlede Belirtili Nesne Olarak Kullanılışı

Barça **hayvanatlarını** âdem oglına musahhar kıldı. (1,1B,4)

[Bütün **hayvanları** insanlara hizmetkâr etti.]

Atlarını âdem oğlanlarına merkûb takı ziynet kıldı. (1,1B,6)

[**Atları** insanların bineği ve süsü yaptı.]

Hayır **izgülüğini** atlarının alnında tikdi (tökdi). (1,1B,11)

[Hayır **iyiliğini** atların alnına döktü.]

Men miskin-i bîçârâ kul özindin utanıp **sözini** redd kıla bilmeyin. (2,2A,9)

[Ben zavallı, çaresiz kul kendinden utanıp **sözünü** reddedemem.]

Atlarnı körgey takı **ahvalların** bilgey kayusı yarar kayusı yaramas. (2,2A,20)

[Atlarnı görecek ve **hâllerini** bilecek, hangisi yarar hangisi yaramaz.]

‘İlletlerin bilgey takı anıng ‘**ilaçını** bilgey. (2,2A,22)

[İlletlerini bilecek ve onun **ilacını** bilecek.]

Kayusı saklamakka yarar kayusı yaramas **anı** bilgey. (2,2A,23)

[Hangisi saklamaya yarar hangisi yaramaz, **onu** bilecek.]

Ni vakıtda yidürmemek kerek **vaktini** bilgey. (3,2B,21)

[Ne zaman yedirmemek gerek, onun **vaktini** bilecek.]

Faris kişi **vakıtlarnı** kismet kılğay. (3,3A,21)

[Binici kişi **vakitleri** kismet kılacak.]

İki singirigi king bolsa anıng **burnını** yargaylar. (6,5A,1)

[İki siniri geniş olsa onun **burnunu** yaracaklar.]

Yukarı uzunınca takı **aşagasını** king kılğay. (6,5A,2)

[Yukarı uzunluğunca da **aşağısını** geniş kılacak.]

Munı anıng üçün yad kıldım. (8,6A,17)

[**Bunu** onun için hatırimda tuttum.]

Ayakını tik basğay. (10,7B,23)

[**Ayağını** dik basacak.]

Takı **alnındagın** görmegey. (22,15B,3)

[Ve **alındakini** görmeyecek.]

Arpanı ağzında izer yutabilmes. (24,16B,20)

[**Arpayı** ağzında ezer yutamaz.]

2. Belirtme Hâli Ekinin Kullanım Fazlalığı

Burnının **üstünü** ak bolgay yüzine düşmüş bolmagay. (6,5A,12)

[Burnunun **üstü** beyaz olacak, yüzüne düşmüş olmayacak.]

Boynının **üstünü** yinçke bolgay ingsening iki yanına tigürü. (8,6B,1)

[Boynunun **üstü** ince olacak, ensenin iki yanına kadar.]

İyerning alin kaşının **astını** ucası birle tüz bolgay. (11,8B,6)

[Eyerinin ön yüksekliğinin **altı**, arkası ile aynı hiza olacak.]

3. Belirtme Hâli Ekinin “-n” Şeklinde Kullanılışı

‘**İletlerin** bilgey takı anıng ‘ilaçını bilgey. (2,2A,22)

[**İletlerini** bilecek ve onun ilacını bilecek.]

Atlarnı körgey takı **ahvalların** bilgey kayusı yarar kayusı yaramas. (2,2A,20)

[Atlarnı görecek ve **hâllerini** bilecek, hangisi yarar hangisi yaramaz.]

Ayakın yirge basganda toynakning ardı yirge tigmegey. (11,8A,15)

[**Ayağını** yere bastığında toynağın ardı yere değmeyecek.]

Takı **karşısındakin** körer takı iki **yanındagın** körmes. (95,64B,16)

[Ve **karşısındakini** görür iki **yanındakini** görmez.]

4. Belirtme Hâli Ekinin Günümüz Türkçesindeki Gibi Kullanılışı

Berk muhkem yağ sürtgenden songra her vakıtda kaçan kim angar yağ sürtmek tilese ol **yağını** şeşgey. (27,19A,16)

[Güçlü kuvvetli yağ sürdükten sonra her vakitte, ne zaman ki o yağ sürmek istese o **yağını** çözecek.]

5. Ekin Yönelme Hâli Eki Yerine Kullanılışı

Kim bu **hayvanlarını** bakıp izgüsin takı yamanın bildürdi. (1,1B,6)

[Ki bu **hayvanlara** bakıp iyisini ve kötüsünü bildirdi.]

Özining atı birle bu **kitabını** başladım. (2,2A,14)

[Kendisinin adıyla bu **kitaba** başladım.]

6. Ekin İlgi Eki Yerine Kullanılışı

İki **yağrını** ortası çıgık bolgay. (8,6B,9)

[İki **yanının** ortası çıkık olacak.]

3.YÖNELME HÂLİ

A. Ekin Ses Yapısı

Yönelme hâli Memlûk Kıpçak Türkçesinde “-gA/-kA/-A” şeklinde kullanılır. *Baytaratu'l Vâzih* 'ta da bu kullanılışa paralel bir kullanılış olduğu görülmektedir. Ek, günümüz Türkçesinde ise sadece “-A” şeklinde kullanılmaktadır. Eserde yönelme hâli ekinin zaman zaman ünsüz uyumuna uymadığı tespit edilmiştir.

1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Barça hayvanatlarını âdem **oglına** musahhar kıldı. (1,1B,4)

[Bütün hayvanları **insanlara** hizmetkâr etti.]

Buyrukına küç yitmişince fikir irmişince takat boldukça boyun sunup bu kitabı yazmakka başladım. (2,2A,10)

[**Buyruğuna** güç yettiğince, fikrim erdiğince, takatim oldukça boyun eğip bu kitabı yazmaya başladım.]

Singirleri **yinçüklerine** yapışmış bolgay. (5,4A,14)

[Sinirleri **incik kemiklerine** yapışmış olacak.]

Ol atning **yahşısına** takı agzının yukarusı bolgay. (6,4B,18)

[O atın **güzeline** dahi ağzının yukarusı olacak.]

Kılafserning kayışı turgan yiri **manglayına** tigürü takı yangakları itli bolmasa gayet kökçek bolur. (6,5A,8)

[Atın başlığının kayışının durduğu yer, **alnına** kadar ve yanakları etli olmasa gayet güzel olur.]

Burnının üstünü ak bolgay **yüzine** düşmüş bolmagay. (6,5A,12)

[Burnunun üstü beyaz olacak, **yüzüne** düşmüş olmayacak.]

Ol atning **yahşılıkına** takı atning iki yangakının yukarusı yassı bolgay. (6,5A,14)

[O atın **güzelliğine** dahi atın iki yanağının yukarusı düz olacak.]

Yukargu **irinine** ‘arab tilinçe cahfetü’l-‘aliyye dirler. (7,5B,1)

[Yukarı **dudağına** Arap dilinde “cahfetü’l-‘aliyye” derler.]

Ol atning **asılıkına** takı **yahşısına** anıng kibi atlarka ‘atik dirler. (7,5B,16)

[O atın **asilliğine** ve **güzelliğine** onun gibi atlara “soyu temiz” derler.]

Tirisi **süngükine** yapışmış bolgay. (7,5B,18)

[Derisi **kemiğine** yapışmış olacak.]

Tübinden **uçına** tigin yinçke bolgay. (7,5B,20)

[Dibinden **ucuna** kadar ince olacak.]

Ol ileyi **saçına** ‘arab tilinçe ‘arefe dirler. (7,6A,2)

[O ön **saçına** Arap dilinde “‘arefe” derler.]

İngsening iki **yanına** tigrü takı iki boyun singirleri ingsesinde terkibi berk katı bolgay. (8,6B,1)

[Ensenin iki **yanına** kadar ve iki boyun sinirlerinin ensesindeki birleşmesi kuvvetli olacak.]

Ucasının alnından **ingsesine** tigin berk takı küçli bolgay. (8,6B,3)

[Sırtının önünden **ensesine** kadar kuvvetli ve güçlü olacak.]

İki yagrın yukarusı **arkasına** yapışmış bolgay. (9,7A,6)

[İki yaranın yukarusı **arkasına** yapışmış olacak.]

İki tizinden yukaru **bazuga** tigin itsiz bolgay. (9,7A,18)

[İki dizinden yukarı, **pazıya** kadar etsiz olacak.]

Toynakının iki yanının **büüklüğüne** ‘arab tilinçe nusur dirler. (10,8A,4)

[Toynağının iki yanının **büüklüğüne** Arap dilinde “nusur” derler.]

Toynak **içine** ayturlar. (11,8A,13)

[Toynak **içine** söylerler.]

Kâhilden **başına** tigrü tüz bolgay. (11,8B,10)

[Kâhilden **başına** kadar düz olacak.]

İki kulak **alnına** yatık yavuk kulaklı bolmagay. (11,8B,12)

[İki kulağı **alnına** yatık yakın kulaklı olmayacak.]

Kefelining ileyi birle **harikine** tigurü ucası tüz bolgay. (12,8B,23)

[Atın oturma yerinin önü ile **eyerin durduğu yere** kadar, sırtı düz olacak.]

Eyegülerining aşağı **uçına** tigurü takı ucasının tirisı barçası king bolgay. (12,9A,13)

[Eye kemiklerinin aşağı **ucuna** kadar sırt derisi tamamen geniş olacak.]

Ol iki ca'resi '**acuzına** yakın bolgay. (13,9B,6)

[O iki yan başının ucu **sonuna** yakın olacak.]

Kuyrukı tüzinden husyesining kabının **astına** tigin takı iti tolug bolgay. (13,9B,14)

[Kuyruğu hizasından, husyesinin kabının **altına** kadar da eti dolu olacak.]

Garab tip yanbaşının bir yar **yanına** ayturlar. (13,9B,22)

[Gözyaşının aktığı damar diye dizinin altındaki etlerin bir yar **yanına** söylerler.]

Ol husye **kabına** 'arab tilinçe safan dirler. (14,10A,19)

[O husye **kabına** Arap dilinde "safan" derler.]

Hatun kişining **yürüyüşüne** ohşar ol katıg 'ayıb turur. (14,10A,22)

[Hatun kişinin **yürüyüşüne** benzer, o çok ayıptır.]

İki butının **devâyirine** 'arab tilinçe kâbilân dirler. (14,10B,8)

[İki budunun **yarasına** Arap dilinde "kâbilân" derler.]

Ol iki art **singirine** 'arab tilinçe 'arkûb dirler. (15,11A,1)

[O iki arka **sinirine** Arap dilinde "'arkûb" derler.]

Ol süngük **topukına** yapışmış bolgay. (15,11A,7)

[O kemik, **topuğuna** yapışmış olacak.]

Anı bilse **özülerine** muhtac bolmas. (16,11A,25)

[Onu bilse **kendilerine** muhtaç olmaz.]

Kaçan kim iki art ayakını açsa biri birinden yırak kılsa ol kısrağın **zaiflikine** delil kılur. (17,12A,17)

[Ne zaman ki iki arka ayağını açsa, birbirinden uzak olsa o kısrağın **zayıflığına** delil olur.]

İki kulakı **artına** salık bolgay. (21,14B,20)

[İki kulağı **ardına** salık olacak.]

Ancak andan songra yine başgıl **tirisine** yitsün. (28,19B,23)

[Ancak ondan sonra yine bas, **derisine** yetsin.]

Cahil kişi bolsa ol yirden kan almaga bilmese anıng kibi **kişige** birmegey. (29,20B,2)

[Cahil kişi olsa oradan kan almayı bilmese onun gibi **kişiye** vermeyecek.]

Ve eger ot tirisinden aşıp **singirine** yetse at telef bolur. (32,22B,3)

[Ve eğer ot derisinden aşıp **sinirine** ulaşsa at telef olur.]

Bilekning ileyinde tuyakning **kırıgına** tigin bolur. (39,27A,19)

[Bileğinin önünden, toynağının **kırıgına** kadar olur.]

Yumurtganıng **akına** ohşar kayug bolur. (44,30B,12)

[Yumurtanın **akına** benzer, bütün olur.]

Aksaganına bakmagay sen. (49,34A,8)

[**Aksadıgına** bakmayacaksın.]

2. Ünsüz ile Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Amma tengri ta'alage hamid ve sena kılğandın sonra bu kitabnı okıgan
karındaşlarımga ma'lûm bolsun. (1,1B,19)

[Ama Tanrı Te'alaya şükür ve övgü kıldıktan sonra bu kitabı okuyacak
kardeşlerime malûm olsun.]

Bu **baytara** atlıg kitabnı 'arab tilindin türk tili öze ewürgil tip ingen rağbet birle taleb
kıldı. (2,2A,7)

[Bu **Baytara** adlı kitabı Arap dilinden Türk diline çevir deyip çok rağbet ile talep
etti.]

Yarış **atlarınka** ni alev birmek gerek... (3,2B,18)

[Yarış **atlarına** ne alev vermek gerek...]

Ol **yirge** hârik dirler. (4,3B,11)

[O **yere**, eyer duran yer, derler.]

Anıng üçün evvel yirge tiygen takı **taşlarga** tiygen ol turur. (5,4A,16)

[Onun için önce yere değen ve **taşlara** değen odur.]

Ol **yirke** 'arab tilinçe hezime dirler. (6,5A,18)

[O **yere** Arap dilinde "hezime" derler.]

Ol atnıng asıllıkına takı yahşısına anıng kibi **atlarka** 'atik dirler. (7,5B,16)

[O atın asıllığına ve güzelliğine onun gibi **atlara** "soyu temiz" derler.]

Kısraklarga yahşı turur. (19,13A,23)

[**Kısraklara** güzeldir.]

Andan songra yine **aygırğa** ‘arza kılğıl. (19,13B,12)

[Ondan sonra yine **aygıra** kuvvet kıl.]

Kırk **künge** tigin ma’lûm bolur. (19,13B,15)

[Kırk **güne** kadar malûm olur.]

On **ayga** tigin ve eger öng emcekening başı selinse takı sût inse içinde balası irkek turur. (19,14A,1)

[On **aya** kadar ve eğer ön memesinin başı salınsa ve sût inse içinde yavrusu erkektir.]

Kefeli aşaga **bıgına** inmiş bolgay. (22,15B,19)

[Tımar edilmiş aşagı **uca kemiğine** inmiş olacak.]

Kaçan kim ol atning singirin tutsang kiriş kibi **ilinge** tigse bilgil kim ol intişar turur. (29,20A,20)

[Ne zaman ki o atın sinirini tutsan kiriş gibi **ön ayağına** değse bil ki o üremektedir.]

Amma ot birle **intişarga** ‘ilaç kılmak her vakıtda takı her zamanda mümkün turur. (32,22A,14)

[Ama ot ile **üremeye** ilaç yapmak, her vakitte ve her zamanda mümkündür.]

Munung kibi atlar şehir içinde yörise aksamas kaçan **seferge** çıksa aksar. (44,30B,25)

[Bunun gibi atlar şehir içinde yürüse aksamaz; ne zaman **sefere** çıksa aksar.]

Andan songra barçasını bir **kazanga** salgıl. (46,34A,4)

[Ondan sonra tamamını bir **kazana** sal.]

Andan songra anı **katıranga** sokgay. (49,34B,5)

[Ondan sonra onu **katrana** sokacak.]

Ol **devalarga** karışturgay sen. (75,52A,1)

[O **devalara** karıştıracaksın.]

Bu ‘ilaç **kiçilerge** menfa’ati bar turur. (97,65B,19)

[Bu ilacın **kaşıntılara** faydası vardır.]

b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Bu kitabı ‘arab tilindin türk tili öze **yazmaklıkka** sebeb ol kişi boldı. (1,1B,22)

[Bu kitabı Arap dilinden Türk diline, **yazmaya** sebeb o kişi oldu.]

Rast **atka** mingen kişining farisliği tamam bolmas. (2,2A,18)

[Doğru **ata** binen kişinin biniciliği tamam olmaz.]

Kayusı **saklamakka** yarar kayusı yaramas anı bilgey. (2,2A,23)

[Hangisi **saklamaya** yarar hangisi yaramaz, onu bilecek.]

Kayu at meydanda **minmekge** yarar. (2,2B,10)

[Hangi at meydanda **binmeye** yarar.]

Kayu at **yarişka** yarar anı sınçılup bilgey. (2,2B,11)

[Hangi at **yarişa** yarar, onu kullanıp bilecek.]

Tigme at ni kadar **yörimekge** tozar anı bilgey. (3,2B,15)

[Her bir at ne kadar **yürüdüğünde** tozar, onu bilecek.]

Amma faris kişi atdan **bilmeklikge** muhtaç turur. (3,3A,4)

[Ama binici kişi attan **anlamaya** muhtaçtır.]

Ol ‘ilaç kim **kısrakka** yarar. (3,3A,17)

[O ilaç ki **kısrağa** yarar.]

Atning sıfatların **beyan kılmakka** başladım. (4,3B,4)

[Atın niteliklerini **açıklamaya** başladım.]

İki yinçükinin tamarları **yinçükge** yapışmış bolgay. (4,3B,13)

[İki incik kemiğinin damarları **incik kemiğine** yapışmış olacak.]

Yırakka sabur kıla bilmes. (4,4A,4)

[**Uzağa** sabredemez.]

Uzun uzak **çapmakka** takı **sürmekge** sabur kıla bilmes. (4,4A,5)

[Çok uzak **koşmaya** ve **sürmeye** sabredemez.]

Aşağa ingeki arası tar bolgay kaçan kim anıng kibi bolsa nefesi **çıkmaklıkka** kökçek bolur. (6,5A,23)

[Aşağı husyesi arası dar olacak; ne zaman ki öyle olsa nefesinin **çıkması** güzel olur.]

Ol **süngükke** ‘arab tilinçe ‘asfur dirler. (7,5B,25)

[O **kemiğe** Arap dilinde “‘asfur” derler.]

Ol tokmak **süngükge** ‘arab tilinçe ‘azud dirler. (11,8B,3)

[O tokmak **kemiğe** Arap dilinde “‘azud” derler.]

Kaçan **togurmakka** yakın bolsa emcekleri kararur. (19,13B,18)

[Ne zaman **doğurmaya** yakın olsa memeleri kararır.]

Künde üç kez ol **meşeşge** suw kirmegey. (27,19A,6)

[Günde üç kez o **ayağındaki şişliğe** su girmeyecek.]

Amma ulug **köydürmekge** elbette yıkmak kirek. (28,19B,17)

[Ama büyük **yakmaya** elbette yıkmak gerek.]

Ol ot **süngükge** tigse ziyan kılur. (32,22A,23)

[O ot **kemiğe** değse zarar olur.]

B. Kullanılışı

1. İsimlerde Kullanılışı

a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı

Bu **baytara** atlıg kitabı ‘arab tilindin türk tili öze ewürgil tip ingen rağbet birle taleb kıldı. (2,2A,7)

[Bu **Baytara** adlı kitabı Arap dilinden Türk diline çevir deyip çok rağbet ile talep etti.]

Rast **atka** mingen kişining farisliği tamam bolmas. (2,2A,18)

[Doğru **ata** binen kişinin biniciliği tamam olmaz.]

Kayu at **yarişka** yarar anı sınçılup bilgey. (2,2B,11)

[Hangi at **yarişa** yarar, onu kullanıp bilecek.]

Ol ‘ilaç kim **kısrakka** yarar. (3,3A,17)

[O ilaç ki **kısrağa** yarar.]

Ol **yirge** hârik dirler. (4,3B,11)

[O **yere**, eyer duran yer, derler.]

İki yinçükining tamarları **yinçükge** yapışmış bolgay. (4,3B,13)

[İki incik kemiğinin damarları **incik kemiğine** yapışmış olacak.]

Yırakka sabur kıla bilmes. (4,4A,4)

[**Uzağa** sabredemez.]

Ol **yirke** ‘arab tilinçe hezime dirler. (6,5A,18)

[O **yere** Arap dilinde “hezime” derler.]

Ol **süngükke** ‘arab tilinçe ‘asfur dirler. (7,5B,25)

[O **kemiğe** Arap dilinde “asfur” derler.]

Ol tokmak **süngükge** ‘arab tilinçe ‘azud dirler. (11,8B,3)

[O tokmak **kemiğe** Arap dilinde “azud” derler.]

Andan songra yine **aygırğa** ‘arza kılğıl. (19,13B,12)

[Ondan sonra yine **aygıra** kuvvet kıl.]

Kefeli aşaga **bıgına** inmiş bolgay. (22,15B,19)

[Tımar edilmiş aşağı **uca kemiğine** inmiş olacak.]

Künde üç kez ol **meşeşge** suw kirmegey. (27,19A,6)

[Günde üç kez o **ayağındaki şişliğe** su girmeyecek.]

Cahil kişi bolsa ol yirden kan almaga bilmese anıng kibi **kişiğe** birmegey. (29,20B,2)

[Cahil kişi olsa oradan kan almayı bilmese onun gibi **kişiye** vermeyecek.]

Amma ot birle **intişarga** ‘ilaç kılmak her vakıtta takı her zamanda mümkün turur. (32,22A,14)

[Ama ot ile **üremeye** ilaç yapmak, her vakitte ve her zamanda mümkündür.]

Ol ot **süngükge** tigse ziyan kılur. (32,22A,23)

[O ot **kemiğe** değse zarar olur.]

Munung kibi atlar şehir içinde yörise aksamas kaçan **seferge** çıksa aksar. (44,30B,25)

[Bunun gibi atlar şehir içinde yürüse aksamaz; ne zaman **sefere** çıksa aksar.]

Andan songra barçasını bir **kazanga** salgıl. (46,34A,4)

[Ondan sonra tamamını bir **kazana** sal.]

Andan songra anı **katıranga** sokgay. (49,34B,5)

[Ondan sonra onu **katrana** sokacak.]

b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Anıng üçün evvel yirge tiygen takı **taşlarga** tiygen ol turur. (5,4A,16)

[Onun için önce yere değen ve **taşlara** değen odur.]

Ol atning asıllıkına takı yahşısına anıng kibi **atlarka** ‘atik dirler. (7,5B,16)

[O atın asıllığıne ve güzelliğine onun gibi **atlara** “soyu temiz” derler.]

Kısraklarga yahşı turur. (19,13A,23)

[**Kısraklara** güzeldir.]

Ol **devalarga** karışturgay sen. (75,52A,1)

[O **devalara** karıştıracaksın.]

Bu ‘ilaç **kiçilerge** menfa’ati bar turur. (97,65B,19)

[Bu ilacın **kaşıntılara** faydası vardır.]

c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Barça hayvanatlarını âdem **oglına** musahhar kıldı. (1,1B,4)

[Bütün hayvanları **insanlara** hizmetkâr etti.]

Amma tengri ta'alage hamid ve sena kılğandın sonra bu kitabnı okıgan
karındaşlarımga ma'lûm bolsun. (1,1B,19)

[Ama Tanrı Te'alaya şükür ve övgü kıldıktan sonra bu kitabı okuyacak
kardeşlerime malûm olsun.]

Buyrukına küç yitmişince fikir irmişince takat boldukça boyun sunup bu kitabnı
yazmakka başladım. (2,2A,10)

[**Buyruğuna** güç yettiğince, fikrim erdiğince, takatim oldukça boyun eğip bu kitabı
yazmaya başladım.]

Yarış **atlarınca** ni alev birmek gerek... (3,2B,18)

[Yarış **atlarına** ne alev vermek gerek...]

Singirleri **yinçüklerine** yapuşmış bolgay. (5,4A,14)

[Sinirleri **incik kemiklerine** yapışmış olacak.]

Ol atning **yahşısına** takı agzının yukarusı bolgay. (6,4B,18)

[O atın **güzeline** dahi ağzının yukarusı olacak.]

Kılafserning kayışı turgan yiri **manglayına** tigürü takı yangakları itli bolmasa gayet
kökçek bolur. (6,5A,8)

[Atın başlığının kayışının durduğu yer, **alına** kadar ve yanakları etli olmasa gayet
güzel olur.]

Burnının üstünü ak bolgay **yüzine** tüşmüş bolmagay. (6,5A,12)

[Burnunun üstü beyaz olacak, **yüzüne** düşmüş olmayacak.]

Ol atning **yahşılıkına** takı atning iki yangakının yukarusı yassı bolgay. (6,5A,14)

[O atın **güzelliğine** dahi atın iki yanağının yukarusı düz olacak.]

Yukargu **irinine** 'arab tilinçe cahfetü'l-'aliyye dirler. (7,5B,1)

- [Yukarı **dudağına** Arap dilinde “cahfetü’l-‘aliyye” derler.]
- Ol atning **asılıkına** takı **yahşısına** anıng kibi atlarka ‘atik dirler. (7,5B,16)
- [O atın **asilliğine** ve **güzelliğine** onun gibi atlara “soyu temiz” derler.]
- Tirisi **süngükine** yapuşmış bolgay. (7,5B,18)
- [Derisi **kemiğine** yapışmış olacak.]
- Tübinden **uçına** tigin yinçke bolgay. (7,5B,20)
- [Dibinden **ucuna** kadar ince olacak.]
- Ol ileyi **saçına** ‘arab tilinçe ‘arefe dirler. (7,6A,2)
- [O ön **saçına** Arap dilinde “arefe” derler.]
- İngsening iki **yanına** tigrü takı iki boyun singirleri ingsesinde terkibi berk katı bolgay. (8,6B,1)
- [Ensenin iki **yanına** kadar ve iki boyun sinirlerinin ensesindeki birleşmesi kuvvetli olacak.]
- Ucasıning alnından **ingsesine** tigin berk takı küçli bolgay. (8,6B,3)
- [Sırtının önünden **ensesine** kadar kuvvetli ve güçlü olacak.]
- İki yagrın yukarusı **arkasına** yapuşmış bolgay. (9,7A,6)
- [İki yaranın yukarusı **arkasına** yapışmış olacak.]
- ‘Arab tilince bilek birle tuyakning **kırıgına** tigürü vazifin dirler. (10,7B,14)
- [Arap dilinde bilek ile toynağın **kırıgına** kadar vazifin derler.]
- Toynakning iki yanının **büyükülüğüne** ‘arab tilinçe nusur dirler. (10,8A,4)
- [Toynağının iki yanının **büyükülüğüne** Arap dilinde “nusur” derler.]
- Toynak **içine** ayturlar. (11,8A,13)

[Toynak **içine** söylerler.]

Kâhilden **başına** tigrü tüz bolgay. (11,8B,10)

[Kâhilden **başına** kadar düz olacak.]

İki kulak **alnına** yatıg yavuk kulaklı bolmagay. (11,8B,12)

[İki kulağı **alnına** yatık yakın kulaklı olmayacak.]

Kefelining ileyi birle **harikine** tigrü ucası tüz bolgay. (12,8B,23)

[Atın oturma yerinin önü ile **eyerin durduğu yere** kadar, sırtı düz olacak.]

Eyegülerining aşaga **uçına** tigrü takı ucasının tirisı barçası king bolgay. (12,9A,13)

[Eye kemiklerinin aşağı **ucuna** kadar sırt derisi tamamen geniş olacak.]

Ol iki ca'resi '**acuzına** yakın bolgay. (13,9B,6)

[O iki yan başının ucu **sonuna** yakın olacak.]

Kuyrukı tüzinden husyesining kabının **astına** tigin takı iti tolug bolgay. (13,9B,14)

[Kuyruğu hizasından, husyesinin kabının **altına** kadar da eti dolu olacak.]

Garab tip yanbaşının bir yar **yanına** ayturlar. (13,9B,22)

[Gözyaşının aktığı damar diye dizinin altındaki etlerin bir yar **yanına** söylerler.]

Ol husye **kabına** 'arab tilinçe safan dirler. (14,10A,19)

[O husye **kabına** Arap dilinde "safan" derler.]

Hatun kişining **yürüyüşüne** ohşar ol katıg 'ayıb turur. (14,10A,22)

[Hatun kişinin **yürüyüşüne** benzer, o çok ayıptır.]

İki butının **devâyirine** 'arab tilinçe kâbilân dirler. (14,10B,8)

[İki budunun **yarasına** Arap dilinde "kâbilân" derler.]

Ol iki art **singirine** ‘arab tilinçe ‘arkûb dirler. (15,11A,1)

[O iki arka **sinirine** Arap dilinde “‘arkûb” derler.]

Ol süngük **topukına** yapuşmış bolgay. (15,11A,7)

[O kemik, **topuğuna** yapışmış olacak.]

Anı bilse **özgelerine** muhtac bolmas. (16,11A,25)

[Onu bilse **kendilerine** muhtaç olmaz.]

Kaçan kim iki art ayakını açsa biri birinden yırak kılrsa ol kısırakning **zaiflikine** delil kılur. (17,12A,17)

[Ne zaman ki iki arka ayağını açsa, birbirinden uzak olsa o kısırağın **zayıflığına** delil olur.]

İki kulakı **artına** salık bolgay. (21,14B,20)

[İki kulağı **ardına** salık olacak.]

Ancak andan songra yine basgıl **tirisine** yitsün. (28,19B,23)

[Ancak ondan sonra yine bas, **derisine** yetsin.]

Kaçan kim ol atning singirin tutsang kiriş kibi **ilinge** tigse bilgil kim ol intişar turur. (29,20A,20)

[Ne zaman ki o atın sinirini tutsan kiriş gibi **ön ayağına** değse bil ki o üremektedir.]

Ve eger ot tirisinden aşp **singirine** yetse at telef bolur. (32,22B,3)

[Ve eğer ot derisinden aşp **sinirine** ulaşırsa at telef olur.]

Bilekning ileyinde tuyakning **kırıgına** tigin bolur. (39,27A,19)

[Bileğinin önünden, toynağının **kırığına** kadar olur.]

Yumurtganing **akına** ohşar kayug bolur. (44,30B,12)

[Yumurtanın **akına** benzer, bütün olur.]

Aksaganına bakmagay sen. (49,34A,8)

[**Aksadığına** bakmayacaksın.]

d. Fiilimsiden Sonra Kullanılışı

Bu kitabı ‘arab tilindin türk tili öze **yazmaklıkka** sebep ol kişi boldı. (1,1B,22)

[Bu kitabı Arap dilinden Türk diline, **yazmaya** sebep o kişi oldu.]

Kayusı **saklamakka** yarar kayusı yaramas anı bilgey. (2,2A,23)

[Hangisi **saklamaya** yarar hangisi yaramaz, onu bilecek.]

Kayu at meydanda **minmekge** yarar. (2,2B,10)

[Hangi at meydanda **binmeye** yarar.]

Tigme at ni kadar **yörimekge** tozar anı bilgey. (3,2B,15)

[Her bir at ne kadar **yürüdüğünde** tozar, onu bilecek.]

Amma faris kişi atdan **bilmeklikge** muhtaç turur. (3,3A,4)

[Ama binici kişi attan **anlamaya** muhtaçtır.]

Atning sıfatların **beyan kılmakka** başladım. (4,3B,4)

[Atın niteliklerini **açıklamaya** başladım.]

Uzun uzak **çapmakka** takı **sürmekge** sabur kıla bilmes. (4,4A,5)

[Çok uzak **koşmaya** ve **sürmeye** sabredemez.]

Kaçan **togurmakka** yakın bolsa emcekleri kararur. (19,13B,18)

[Ne zaman **doğurmaya** yakın olsa memeleri kararır.]

Amma ulug **köydürmekge** elbette yıkmak kirek. (28,19B,17)

[Ama büyük **yakmaya** elbette yıkmak gerek.]

C. İşlevleri

1. Yaklaşma ve Yön Bildirir

Rast **atka** mingen kişining farisliğı tamam bolmas. (2,2A,18)

[Doğru **ata** binen kişinin biniciliğı tamam olmaz.]

Anıng üçün evvel yirge tiygen takı **taşlarga** tiygen ol turur. (5,4A,16)

[Onun için önce yere değen ve **taşlara** değen odur.]

Tübinden **uçına** tigin yinçke bolgay. (7,5B,20)

[Dibinden **ucuna** kadar ince olacak.]

İngsening iki **yanına** tigrü takı iki boyun singirleri ingsesinde terkibi berk katı bolgay. (8,6B,1)

[Ensenin iki **yanına** kadar ve iki boyun sinirlerinin ensesindeki birleşmesi kuvvetli olacak.]

Ucasınıng alnından **ingsesine** tigin berk takı küçli bolgay. (8,6B,3)

[Sırtının önünden **ensesine** kadar kuvvetli ve güçlü olacak.]

İki tizinden yukaru **bazuga** tigin itsiz bolgay. (9,7A,18)

[İki dizinden yukarı, **pazıya** kadar etsiz olacak.]

‘Arab tilince bilek birle tuyaknıng **kırıgına** tigrü vazifin dirler. (10,7B,14)

[Arap dilinde bilek ile toynağın **kırıgına** kadar vazifin derler.]

Kâhilden **başına** tigrü tüz bolgay. (11,8B,10)

[Kâhilden **başına** kadar düz olacak.]

Kefelining ileyi birle **harikine** tigrü ucası tüz bolgay. (12,8B,23)

[Atın oturma yerinin önü ile **eyerin durduğu yere** kadar, sırtı düz olacak.]

Eyegülerining aşaga **uçına** tigrü takı ucasının tirisı barçası king bolgay. (12,9A,13)

[**Eye kemiklerinin** aşağı ucuna kadar sırt derisi tamamen geniş olacak.]

Ol iki ca'resi '**acuzına** yakın bolgay. (13,9B,6)

[O iki yan başının ucu **sonuna** yakın olacak.]

Kuyrukı tüzinden husyesining kabının **astına** tigin takı iti tolug bolgay. (13,9B,14)

[Kuyruğu hizasından, husyesinin kabının **altına** kadar da eti dolu olacak.]

İki kulakı **artına** salık bolgay. (21,14B,20)

[İki kulağı **ardına** salık olacak.]

Ol ot **süngükge** tigse ziyan kılur. (32,22A,23)

[O ot **kemiğe** değse zarar olur.]

2. Sebep, Amaç Bildirir

Bu kitabı 'arab tilindin türk tili öze **yazmaklıkka** sebep ol kişi boldı. (1,1B,22)

[Bu kitabı Arap dilinden Türk diline, **yazmaya** sebep o kişi oldu.]

Kaçan kim vâkıf bolsang ol **nerselerge** kim biz yâd kılduk. (16,11B,2)

[Ne zaman ki o **nesnelere** vakıf olsan ki biz hatırladık.]

Amma ulug **köydürmekge** elbette yıkmak kirek. (28,19B,17)

[Ama büyük **yakmaya** elbette yıkmak gerek.]

3. İlgi, Aitlik, Belirtme Bildirir

Barça hayvanatlarını âdem **oglına** musahhar kıldı. (1,1B,4)

[Bütün hayvanları **insanlara** hizmetkâr etti.]

Bu **baytara** atlıg kitabını ‘arab tilindin türk tili öze ewürgil tip ingen rağbet birle taleb kıldı. (2,2A,7)

[Bu **Baytara** adlı kitabı Arap dilinden Türk diline çevir deyip çok rağbet ile talep etti.]

Buyrukına küç yitmişince fikir irmişince takat boldukça boyun sunup bu kitabını yazmakka başladım. (2,2A,10)

[**Buyruğuna** güç yettiğince, fikrim erdiğince, takatim oldukça boyun eğip bu kitabı yazmaya başladım.]

Yarış **atlarınka** ni alev birmek gerek... (3,2B,18)

[Yarış **atlarına** ne alev vermek gerek...]

Ol ‘ilaç kim **kısrakka** yarar. (3,3A,17)

[O ilaç ki **kısrağa** yarar.]

Atnıng sıfatların **beyan kılmakka** başladım. (4,3B,4)

[Atın niteliklerini **açıklamaya** başladım.]

Ol **yirge** hârik dirler. (4,3B,11)

[O **yere**, eyer duran yer, derler.]

Ol atnıng **yahşısına** takı agzının yukarusı bolgay. (6,4B,18)

[O atın **güzeline** dahi ağzının yukarusı olacak.]

Burnının üstünü ak bolgay **yüzine** tüşmüş bolmagay. (6,5A,12)

[Burnunun üstü beyaz olacak, **yüzüne** düşmüş olmayacak.]

Ol atning **yahşılıkına** takı atning iki yangakının yukarusı yassı bolgay. (6,5A,14)

[O atın **güzelliğine** dahi atın iki yanağının yukarusı düz olacak.]

Yukargu **irinine** ‘arab tilinçe cahfetü’l-‘aliyye dirler. (7,5B,1)

[Yukarı **dudağına** Arap dilinde “cahfetü’l-‘aliyye” derler.]

Ol atning **asılıkına** takı **yahşısına** anıng kibi **atlarka** ‘atik dirler. (7,5B,16)

[O atın **asilliğine** ve **güzelliğine** onun gibi **atlara** “soyu temiz” derler.]

Ol **süngükke** ‘arab tilinçe ‘asfur dirler. (7,5B,25)

[O **kemiğe** Arap dilinde ““asfur” derler.]

Ol ileyi **saçına** ‘arab tilinçe ‘arefe dirler. (7,6A,2)

[O ön **saçına** Arap dilinde ““arefe” derler.]

Toynakının iki yanının **büyükülüğüne** ‘arab tilinçe nusur dirler. (10,8A,4)

[Toynağının iki yanının **büyükülüğüne** Arap dilinde “nusur” derler.]

Ol tokmak **süngükge** ‘arab tilinçe ‘azud dirler. (11,8B,3)

[O tokmak **kemiğe** Arap dilinde ““azud” derler.]

Ol husye **kabına** ‘arab tilinçe safan dirler. (14,10A,19)

[O husye **kabına** Arap dilinde “safan” derler.]

Hatun kişining **yürüyüşüne** ohşar ol katıg ‘ayıb turur. (14,10A,22)

[Hatun kişinin **yürüyüşüne** benzer, o çok ayıptır.]

Anı bilse **özgelerine** muhtac bolmas. (16,11A,25)

[Onu bilse **kendilerine** muhtaç olmaz.]

Kaçan kim iki art ayakını açsa biri birinden yırak kılssa ol kısrakning **zaiflikine** delil kılur. (17,12A,17)

[Ne zaman ki iki arka ayağını açsa, birbirinden uzak olsa o kısrakning **zayıflığına** delil olur.]

Andan songra yine **aygırğa** ‘arza kılğıl. (19,13B,12)

[Ondan sonra yine **aygıra** kuvvet kıl.]

Künde üç kez ol **meşeşge** suw kirmegey. (27,19A,6)

[Günde üç kez o **ayağındaki şişliğe** su girmeyecek.]

Ancak andan songra yine basğıl **tirisine** yitsün. (28,19B,23)

[Ancak ondan sonra yine bas, **derisine** yetsin.]

Kaçan kim ol atning singirin tutsang kiriş kibi **ilinge** tigse bilgil kim ol intişar turur. (29,20A,20)

[Ne zaman ki o atın sinirini tutsan kiriş gibi **ön ayağına** değse bil ki o üremektedir.]

Cahil kişi bolsa ol yirden kan almaga bilmese aning kibi **kişige** birmegey. (29,20B,2)

[Cahil kişi olsa oradan kan almayı bilmese onun gibi **kişiye** vermeyecek.]

Amma ot birle **intişarga** ‘ilaç kılmak her vakıtda takı her zamanda mümkün turur. (32,22A,14)

[Ama ot ile **üremeye** ilaç yapmak, her vakitte ve her zamanda mümkündür.]

Yumurtganing **akına** ohşar kayug bolur. (44,30B,12)

[Yumurtanın **akına** benzer, bütün olur.]

Aksaganına bakmagay sen. (49,34A,8)

[**Aksadığına** bakmayacaksın.]

Ol **devalarga** karışturgay sen. (75,52A,1)

[O **devalara** karıştırıcaksın.]

Bu ‘ilaç **kiçilerge** menfa’ati bar turur. (97,65B,19)

[Bu ilaç **kaşıntılara** faydası vardır.]

4. Cümlede Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılışı

Yırakka sabur kıla bilmes. (4,4A,4)

[**Uzağa** sabredemez.]

Ol **yirke** ‘arab tilinçe hezime dirler. (6,5A,18)

[O **yere** Arap dilinde “hezime” derler.]

Aşağa ingeki arası tar bolgay kaçan kim aning kibi bolsa nefesi **çıkmaqlıkka** kökçek bolur. (6,5A,23)

[Aşağı husyesi arası dar olacak; ne zaman ki öyle olsa nefesinin **çıkması** güzel olur.]

Toynak **içine** ayturlar. (11,8A,13)

[Toynak **içine** söylerler.]

İki kulakı **alnına** yatıg yavuk kulaklı bolmagay. (11,8B,12)

[İki kulağı **alnına** yatık yakın kulaklı olmayacak.]

Garab tip yanbaşının bir yarı **yanına** ayturlar. (13,9B,22)

[Gözyaşının aktığı damar diye dizinin altındaki etlerin bir yarı **yanına** söylerler.]

İki butının **devâyirine** ‘arab tilinçe kâbilân dirler. (14,10B,8)

[İki budunun **yarasına** Arap dilinde “kâbilân” derler.]

Ol iki art **singirine** ‘arab tilinçe ‘arkûb dirler. (15,11A,1)

[O iki arka **sinirine** Arap dilinde ““arkûb” derler.]

Andan songra barçasını bir **kazanga** salgıl. (46,34A,4)

[Ondan sonra tamamını bir **kazana** sal.]

Andan songra anı **katıranga** sokgay. (49,34B,5)

[Ondan sonra onu **katrana** sokacak.]

Kaçan kim vâkıf bolsang ol **nerselerge** kim biz yâd kılduk. (16,11B,2)

[Ne zaman ki o **nesnelere** vakıf olsan ki biz hatırladık.]

5. Ekin Belirtme Hâli Eki Yerine Kullanılışı

Cahil kişi bolsa ol yirden kan **almaga** bilmese anıng kibi kişige birmegey. (29,20B,2)

[Cahil kişi olsa oradan kan **almayı** bilmese onun gibi kişiye vermeyecek.]

6. Edat Grubu Oluşturur

İngsening iki **yanına** tigrü takı iki boyun singirleri ingesinde terkibi berk katı bolgay. (8,6B,1)

[Ensenin iki **yanına** kadar ve iki boyun sinirlerinin ensesindeki birleşmesi kuvvetli olacak.]

İki tizinden yukarı **bazuga** tigin itsiz bolgay. (9,7A,18)

[İki dizinden yukarı, **pazıya** kadar etsiz olacak.]

Kefelining ileyi birle **harikine** tigrü ucası tüz bolgay. (12,8B,23)

[Atın oturma yerinin önü ile **eyerin durduğu yere** kadar, sırtı düz olacak.]

Kilafserning kayışı turgan yiri **manglayına** tigürü takı yangakları itli bolmasa gayet kökçek bolur. (6,5A,8)

[Atın başlığının kayışının durduğu yer, **alnına** kadar ve yanakları etli olmasa gayet güzel olur.]

Kırk **künge** tigin ma'lûm bolur. (19,13B,15)

[Kırk **güne** kadar malûm olur.]

On **ayga** tigin ve eger öng emcekinin başı selinse takı süt inse içinde balası irkek turur. (19,14A,1)

[On **aya** kadar ve eğer ön memesinin başı salınsa ve süt inse içinde yavrusu erkektir.]

7. Ekin Bulunma Hâli Eki Yerine Kullanılışı

Bu iki **hasletge** hiç hile yok turur. (23,16B,8)

[Bu iki **huyda** hiç hile yoktur.]

Tigme at ni kadar **yörimekge** tozar anı bilgey. (3,2B,15)

[Her bir at ne kadar **yürüdüğünde** tozar, onu bilecek.]

8. Ekin Zarf Görevinde Kullanılışı

Kayusı **saklamakka** yarar kayusı yaramas anı bilgey. (2,2A,23)

[Hangisi **saklamaya** yarar hangisi yaramaz, onu bilecek.]

Kayu at meydanda **minmekge** yarar. (2,2B,10)

[Hangi at meydanda **binmeye** yarar.]

Kayu at **yarişka** yarar anı sinçilap bilgey. (2,2B,11)

[Hangi at **yariş**a yarar, onu kullanıp bilecek.]

Uzun uzak **çapmakka** takı **sürmekge** sabur kıla bilmes. (4,4A,5)

[Çok uzak **koşmaya** ve **sürmeye** sabredemez.]

4. BULUNMA HÂLİ

A. Ekin Ses Yapısı

Memlûk Kıpçak Türkçesinde bulunma hâli ekinin kullanılışı Türkiye Türkçesindekinden farklı değildir. Ancak farklı olarak *Baytaratu'l Vâzih*'ta ünsüz uyumu gözetilmemiştir. Dolayısıyla *Baytaratu'l Vâzih*'ta “-dA” şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Devleti dayim bolsun **dünyada** takı ahıratda emin ya rabbe'l-alemin. (1,2A,5)

[Ey âlemlerin Rabbi! **Dünyada** ve ahirette devleti daim olsun.]

Biri **suda** turur ol takı tuyakda bolur takı tuyak içinde. (48,33B,10)

[Biri **sudadır**, o da toynakta olur ve toynak içinde.]

Dânık tip akçanın **altıda** birine ayturlar. (95,64B,22)

[“Dânık” diye akçanın **altıda** birine söylerler.]

2. Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Kayu at **meydanda** minmekge yarar. (2,2B,10)

[Hangi at **meydanda** binmeye yarar.]

Ya'ni iki **yangakında** ak tüg bolmagay. (6,5A,13)

[Yani iki **yanagında** ak tüy olmayacak.]

At yügenining halkası turgan yiri **agzında** andan aşağısı yukargu irini takı aşaga irini kaling itli bolmagay. (7,5A,24)

[At geminin halkasının durduğu yer, **agzında**, ondan aşağısı, yukarı dudağı ve aşağı dudağı kalın etli olmayacak.]

Ni **yirde** kim men ayıtsam 'atik turur. (8,6A,17)

[**Nerede** ki ben söylesem soyu temizdir.]

İngsening iki yanına tigrü takı iki boyun singirleri **ingsesinde** terkibi berk katı bolgay. (8,6B,2)

[Ensenin iki yanına kadar ve iki boyun sinirlerinin **ensesindeki** birleşmesi kuvvetli olacak.]

Takı baş **katında** ongurga yiri berk bolgay. (8,6B,6)

[Ve baş **bölümünde** omurga yeri kuvvetli olacak.]

Yinçüğü **arasında** turur. (9,7A,10)

[İncik kemiği **arasındadır**.]

Sagrisı **üstünde** iki yan başı süngüki arası birle tüz bolgay. (12,8B,22)

[Derisi **üstünde** iki yan başı kemiği arası ile düz olacak.]

Takı **ucasında** ka'as bolmagay. (12,9A,3)

[Ve **sırtında** uca kemiğinde kayma olmayacak.]

Art **ayakında** bu yirleri uzun bolgay. (14,10A,9)

[Art **ayağında** bu yerleri uzun olacak.]

Altında ırığı itlik takı tolug bolgay. (14,10A,14)

[**Altında** ırığı etlik ve büyük olacak.]

Anıng **yanında** iki singir bar turur. (15,11A,3)

[Onun **yanında** iki sinir vardır.]

İki ilining **toynakında** yad kılduk iki art **ayakında** takı anıng kibi kerek kim bolgay. (15,11A,11)

[İki ön ayağının **toynağında** andık, iki art **ayağında** da onun gibi gerek ki olacak.]

Nerse kim atnıng **sıfatlarında** bar turur. (16,11B,3)

[Şey ki atın **niteliklerinde** vardır.]

Eğer öng emceki başı selinmese **yilinde** tursa içindeki balası tişi turur. (19,14A,3)

[Eğer ön memesinin başı salınmasa **yelinde** dursa içindeki yavrusu dişidir.]

Ol at kim kice körmes takı **karda** körmes. (21,15A,4)

[O at ki gece görmez ve **karda** görmez.]

Takı **alnındagın** görmegey. (22,15B,3)

[Ve **alnındakini** görmeyecek.]

Bu **babda** yengi ayıblar beyan kılır. (23,16B,9)

[Bu **bölümde** kırmızı ayıplar anlatılır.]

Otlagda takı ‘alef vaktındı ol haslet bardukça artar. (24,17A,17)

[**Otlakta** ve yem vaktinde o huy gittikçe artar.]

Sen **seferde** bolsang takı anı şeşmege muhtaç bolsang... (30,20B,16)

[Sen **seferde** olsan ve onu çözmeye muhtaç olsan...]

Bu ‘illetden yahşı bolur ol devalarını kim biraz **intişarda** yad kılduk. (37,26A,1)

[Bu illetten güzel olur, o devaları ki biraz **üremede** andık.]

Amma ol ağrıların takı biri **cerde** turur. (40,27B,25)

[Ama o ağrıların da biri **ot bitmeyen yerdedir**.]

Ya atda bolsa ya **katırda** bolsa takı anıng öze iyer ursa ya hûd... (69,47B,22)

[Ya atta olsa ya **katırda** olsa ve onun üzerine eyer vursa yahut...]

Seferlerde takı çapganda takı sürgende türlü türlü ‘ayıplar vâki olur. (3,3A,19)

[**Seferlerde** dahi koştığında ve sürdüğünde türlü türlü ayıplar meydana gelir.]

İmgek **işlerde** takı katıg sürgende amma kaçan kim atnıng nefesi katıg bolsa ve lâkin bu sıfatlardan birisi bolmasa ol katıg nefesli bolmak menfa’atı bolmas. (4,3B,18)

[Zahmetli **işlerde** de sert sürdüğünde ama ne zaman ki atnı nefesi çok olsa bu sıfatlardan birisi olmazsa o çok nefesli olması iyi olmaz.]

İtlerinde nakış bolmagay. (5,4A,25)

[**Etlerinde** desen olmayacak.]

Kısraklarda bu katı ayb turur amma ol nerse kim mevkûf turur. (17,12A,18)

[**Kısraklarda** bu çok ayıptır ama o şey ki durdurulmuştur.]

Ol **istabullarda** öküş turmakdan bolur. (24,17A,7)

[O **ahırlarda** fazla durmaktan olur.]

- Bilekinin iki yanında takı **vakıtlarda** bir yanında bolur. (43,30A,20)
- [Bileğinin iki yanında ve (bu) **vakitlerde** bir yanında olur.]
- Kış **künlerinde** takı aning bile biraz yörıtgey sen. (45,31B,7)
- [Kış **günlerinde** de onunla biraz yürüteceksin.]
- Kitablarda** kördüğüm velîkin isti'mâl kılmadım. (47,33A,11)
- [**Kitaplarda** gördüğüm velakin kullanmadım.]
- Arpanı **ağzında** izer yutabilmes. (24,16B,20)
- [Arpayı **ağzında** ezer, yutamaz.]
- İzer yutabilmes takı birince atların **tilinde** şukak bolur. (24,16B,21)
- [Ezer yutamaz ve birçok atların **dilinde** yarıklar olur.]
- Başında** bolur takı biraz vakıtda singir **ortasında** bolur. (29,20A,16)
- [**Başında** olur ve kısa sürede sinir **ortasında** olur.]
- Takı biraz vakıtda singir **aşağısında** bolur. (29,20A,17)
- [Ve bazen sinir **aşağısında** olur.]
- Atning **ayaklarında** yassısınca takı aning öküşi art ayaklarda bolur. (34,23B,22)
- [Atın **ayaklarında** düzleşince de onun fazlası art ayaklarda olur.]
- Birince atların arıt **singirinde** bolur. (34,24A,1)
- [Birçok atın art **sinirinde** olur.]
- İntişarning '**ilaçında** andan özge 'ilaç yaramas. (37,26A,13)
- [Üremenin **ilacında** ondan başka ilaç yaramaz.]
- Kaçan kim **tızinde** bolsa takı yengi bolsa ongar nüvre sürtgeyler. (41,28B,7)

[Ne zaman ki **dizinde** olsa ve kırmızı olsa sağ tarafa alçı taşı sürtecekler.]

Atning art singiri **ucunda** bir yoğun nerse çıkar almaga ohşar. (46,32B,2)

[Atın art siniri **ucunda** bir yoğun şey çıkar, elmaya benzer.]

Ol atning **kindüğinde** bolur. (47,32B,23)

[O atın **göbeğinde** olur.]

Yanını çepçevre alur takı öküşreki **tüğinde** bolur. (48,33B,14)

[Yanını çepeçevre alır ve daha çok **tüyünde** olur.]

Takı biri atning **bogunlarında** bolur. (51,35B,9)

[Ve biri atın **mafsallarında** olur.]

Ol atning **dımagında** bir madde hâsıl bolur. (52,36A,11)

[O atın **damağında** bir madde meydana gelir.]

Evvelinde üç künge tigrü nefesi ıssı bolur. (54,38A,3)

[**Evvelinde** üç güne kadar nefesi sıcak olur.]

Velikin öküşi **köksinde** takı **karnında** bolur. (57,39B,22)

[Velakin çoğu **göğsünde** ve **karnında** olur.]

O bevâsır barça **teninde** bolsa kalmuniye algay sen. (61,42B,22)

[O bâsur bütün **teninde** olsa kalmuniye alacaksın.]

Burnında ni kim bar irse ingey. (70,49A,2)

[**Burnunda** ne varsa inecek.]

Tütün bolmagay ançağa tigrü kim ol at **anda** tirlegey (76,52B,17)

[Tütün olmayacak o zamana kadar ki o at **orada** terleyecek.]

Boynının **aslında** nakıs bolmasa takı kısıka bolmasa takı boynı içkerü kuwuruk bolmasa gayet yahşı turur. (9,6B,18)

[Boynunun **aslında** eksik olmasa ve kısa olmasa ve boynu içeri kıvrık olmasa gayet güzeldir.]

Kim anıng sünigi niçük kilürin tay **vaktinde** bakıp bilgey. (2,2B,6)

[Ki onun kemiğinin nasıl geleceğini tay **vaktinde** bakıp bilecek.]

Atnı körüp bilmese takı bir atka minse hacet **vaktinda** ol at anıngda yinçe kilmes. (3,3A,1)

[Atı göremese ve bir ata binse hacet **vaktinde** o at ondan ince gelmez.]

‘Alik **vaktinde** ‘alik tapmasa takı suw içer. (4,3A,25)

[Yem **vaktinde** yem bulmazsa da su içer.]

Biraz kısarak sekiz **ayda** togurur. (19,14A,1)

[Bazı kısaraklar sekiz **ayda** doğurur.]

Yitdügünce ilaç **vakıtdında** atnı yıkmagay sen. (28,19B,15)

[Yetdiğince ilaç **vaktinde** atı yıkmayacaksın.]

Künde iki kez kılğay sen. (38,26B,3)

[**Günde** iki kez yapacaksın.]

Takı bir **zamanda** yok bolur. (40,28A,6)

[(Belli) bir **zamanda** yok olur.]

Ol ‘ayblar kim at birle **togkanda** togar. (2,2A,25)

[O ayıplar ki at ile, **doğduğunda**, doğar.]

Faris kişi atnı **sürgende** ni kılmak kerek. (3,2B,17)

- [Binici kişi atı **sürdüğünde** ne yapmak gerek.]
- Yirak **yarişganda** anı takı bilgey. (3,2B,18)
- [Uzak **yariştığında** onu dahi bilecek.]
- Çapganda** takı **sürgende** türlüğ türlüğ ‘ayıblar vaki bolur. (3,3A,20)
- [**Koştuğunda** ve **sürdüğünde** türlü türlü ayıplar meydana gelir.]
- Mingende** **tüşkende** kayışa turmagay. (5,4A,9)
- [**Bindiğinde**, **indiğinde** kayışı sabit olmayacak.]
- Takı **yürigende** ayaklarını **tirgende** takı **tikgende** sabit basgay. (5,4A,12)
- [Ve **yürüdüğünde** ayaklarını **topladığında** ve **diktiğinde** sabit basacak.]
- Ayakın yirge **basganda** toynakning ardı yirge tigmegey. (11,8A,15)
- [Ayağın yere **bastığında** toynağın ardı yere değmeyecek.]
- Ol **turganda** körgen kibi bolmas. (16,11B,13)
- [O **durduğunda** gördüğü gibi olmaz.]
- Hazır **kılganda** amma atning boynına bakgaysın. (16,11B,24)
- [**Hazırladığında** önce atın boynuna bakacaksın.]
- Suw **içgende** burnını suwga baturur. (18,13A,4)
- [Su **içtiğinde** burnunu suya batırır.]
- Kamçı **urganda** ol yaman ‘ade turur. (23,16A,24)
- [Kamçı **vurduğunda** o kötü adettir.]
- Yürigende** ‘arablar angar cimah dirler. (24,17A,5)
- [**Yürüdüğünde** Araplar ona “cimah” derler.]

Her vakıt anı **şesgende** sürütgey sen. (26,18B,3)

[Her zaman onu **çözdüğünde** sürüteceksin.]

Evvel **çıkğanda** müdevver çıkar. (71,49A,11)

[Önce **çıktığında** yuvarlak çıkar.]

Nefes **alganda** iyegüleri açılır. (73,50B,11)

[Nefes **aldığında** omurgaları açılır.]

Agrı **bilgürgende** yiti künge tigin azar boynından kan algay sen. (83,56B,12)

[Ağrı **belirdiğinde** yedi güne kadar incinen boynundan kan alacaksın.]

Ol at **siygende** zafferan kibi sarı siyse bilgil kim yahşı boldu. (85,58A,25)

[O at **işediğinde** safran gibi sarı işese bil ki güzel oldu.]

Atnı **agzında** ol yirke hikmeti'l-feris dirler. (7,5B,4)

[Atın **ağzında** o yere “hikmeti'l feris” derler.]

Munı **könglünde** saklagıl kim berk bolgay. (8,6A,23)

[Bunu **gönlünde** sakla ki kuvvetli olacak.]

b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Devleti dayim bolsun dünyada takı **ahıratda** emin ya rabbe'l-alemin. (1,2A,5)

[Ey âlemlerin Rabbi! Dünyada ve **ahirette** devleti daim olsun.]

İrkek **atda** kayusı yahşı turur kayusı yavuz turur. (3,3A,11)

[Erkek **atta** hangisi güzeldir, hangisi kötüdür.]

Kaçan kim ol sıfatlar **atda** tapulsa ol at yahşı turur. (4,3B,4)

[Ne zaman ki o sıfatlar **atta** bulunsa o at iyidir.]

Ma'lefde turmak takı az yatmak irkek atlarga ziyan turur. (19,13A,22)

[**Samanlıkta** durmak ve az yatmak, erkek atlara ziyandır.]

Ol 'ırak-ı vahşi tidüğümüz **bilekde** bolur. (29,20B,3)

[O “ırak-ı vahşi” dediğimiz **bilekte** olur.]

Takı biri suda turur ol takı **tuyakda** bolur. (48,33B,10)

[Ve biri sudadır, o da **toynakta** olur.]

İt **süngükde** bolur kim ol süngükge nusür dirler. (48,33B,11)

[Et **kemikte** olur ki o kemiğe “nusür” derler.]

Agrı içinde **üzekde** bolsa hamır sirkesini isitip içürgey sen. (63,44A,15)

[Ağrı içinde, **üstte** olsa hamur sirkesini ısıtıp içireceksin.]

Takı **küneşde** kurutgay sen. (67,46B,14)

[Ve **güneşte** kurutacaksın.]

Agrıların takı biri **kursakda** karha bolur. (89,60B,18)

[Ağrıların biri **kursakta** yara olur.]

Velikin **işekde** takı katırda öküş bolur. (89,61A,2)

[Velakin **eşekte** ve katırda çok olur.]

Ol incir **agaçda** bişmesden burun yirge tüşüp kurumuş bolgay. (92,62B,22)

[O incir **ağacında**, pişmeden önce, yere düşüp kurumuş olacak.]

Ni **vakıtta** yidürmemek kerek vaktini bilgey. (3,2B,21)

[Ne **zaman** yedirmemek gerek, onun vaktini bilecek.]

Rastı biraz **vakitde** ol yag sürtmek birle kiter. (27,19A,13)

[Doğrusu kısa **sürede** o yağı sürtmekle gider.]

‘İlaç **kılmakda** takı anıng kibi turur. (3,3A,16)

[İlaç **yapmakta** da onun gibidir.]

Törtde bir ülüşi kitgey. (59,41B,12)

[**Dörtte** bir payı gidecek.]

Andan songra anıng **üçde** biri ol atning agzına koygay sen. (78,54A,7)

[Ondan sonra onun **üçte** birini o atın ağzına koyacaksın.]

Ol kadar kim üç **ülüşde** biri kalsun. (87,59B,18)

[O kadar ki üç **paydan** biri kalsın.]

B. Kullanılışı

1. İsimlerde Kullanılışı

a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı

Devleti dayım bolsun **dünyada** takı **ahıratda** emin ya rabbe’l-alemin. (1,2A,5)

[Ey âlemlerin Rabbi! **Dünyada** ve ahirette devleti daim olsun.]

Kayu at **meydanda** minmekge yarar. (2,2B,10)

[Hangi at **meydanda** binmeye yarar.]

Ni **vakıtda** yidürmemek kerek vaktini bilgey. (3,2B,21)

[Ne **zaman** yedirmemek gerek, onun vaktini bilecek.]

İrkek **atda** kayusı yahşı turur kayusı yavuz turur. (3,3A,11)

- [Erkek **atta** hangisi güzeldir, hangisi kötüdür.]
- Kaçan kim ol sıfatlar **atda** tapulsa ol at yahşı turur. (4,3B,4)
- [Ne zaman ki o sıfatlar **atta** bulunsa o at iyidir.]
- Ni **yirde** kim men ayıtsam ‘atik turur. (8,6A,17)
- [**Nerede** ki ben söylesem soyu temizdir.]
- Ma’lefde** turmak takı az yatmak irkek atlarga ziyan turur. (19,13A,22)
- [**Samanlıkta** durmak ve az yatmak, erkek atlara ziyandır.]
- Biraz kısrak sekiz **ayda** togurur. (19,14A,1)
- [Bazı kısraklar sekiz **ayda** doğurur.]
- Ol at kim kice körmes takı **karda** körmes. (21,15A,4)
- [O at ki gece görmez ve **karda** görmez.]
- Bu **babda** yengi ayıblar beyan kılır. (23,16B,9)
- [Bu **bölümde** kırmızı ayıplar anlatılır.]
- Otlagda** takı ‘alef vaktındı ol haslet bardukça artar. (24,17A,17)
- [**Otlakta** ve yem vaktinde o huy gittikçe artar.]
- Rastı biraz **vakitde** ol yag sürtmek birle kiter. (27,19A,13)
- [Doğrusu kısa **sürede** o yağı sürtmekle gider.]
- Ol ‘ırak-ı vahşi tidüğümüz **bilekde** bolur. (29,20B,3)
- [O “‘ırak-ı vahşi” dediğimiz **bilekte** olur.]
- Sen **seferde** bolsang takı anı şeşmege muhtaç bolsang... (30,20B,16)
- [Sen **seferde** olsan ve onu çözmeye muhtaç olsan...]

Bu ‘illetden yahşı bolur ol devalarnı kim biraz **intişarda** yad kılduk. (37,26A,1)

[Bu illetten güzel olur, o devaları ki biraz **üremede** andık.]

Künde iki kez kılgay sen. (38,26B,3)

[**Günde** iki kez yapacaksın.]

Amma ol ağrıglarınng takı biri **cerde** turur. (40,27B,25)

[Ama o ağrılarınng da biri **ot bitmeyen yerdedir**.]

Takı bir **zamanda** yok bolur. (40,28A,6)

[(Belli) bir **zamanda** yok olur.]

Takı biri **suda** turur ol takı **tuyakda** bolur. (48,33B,10)

[Ve biri **sudadır**, o da **toynakta** olur.]

İt **süngükde** bolur kim ol süngükge nusür dirler. (48,33B,11)

[Et **kemikte** olur ki o kemiğe “nusür” derler.]

Törtde bir ülüşi kitgey. (59,41B,12)

[**Dörtte** bir payı gidecek.]

Agrıg içinde **üzekde** bolsa hamır sirkesini isitip içürgey sen. (63,44A,15)

[Ağrı içinde, **üstte** olsa hamur sirkesini ısıtıp içireceksin.]

Takı **küneşde** kurutgay sen. (67,46B,14)

[Ve **güneşte** kurutacaksın.]

Ya atda bolsa ya **katırda** bolsa takı anıng öze iyer ursa ya hûd... (69,47B,22)

[Ya atta olsa ya **katırda** olsa ve onun üzerine eyer vursa yahut...]

Andan songra anıng **üçde** biri ol atnıng agzına koygay sen. (78,54A,7)

[Ondan sonra onun **üçte** birini o atın ağzına koyacaksın.]

Ol kadar kim üç **ülüşde** biri kalsun. (87,59B,18)

[O kadar ki üç **paydan** biri kalsın.]

Agrıgların takı biri **kursakda** karha bolur. (89,60B,18)

[Ağrılarının da biri **kursakta** yara olur.]

Velikin **işekde** takı **katırda** öküş bolur. (89,61A,2)

[Velakin **eşekte** ve **katırda** çok olur.]

Ol incir **agaçda** bişmesden burun yirge tüşüp kurumuş bolgay. (92,62B,22)

[O incir **ağacında**, pişmeden önce, yere düşüp kurumuş olacak.]

Dânik tip akçanın **altıda** birine ayturlar. (95,64B,22)

[“Dânik” diye akçanın **altıda** birine söylerler.]

Ol **sa’atda** yine tuyakı zahmet körer takı açılır. (48,34A,6)

[O **saatte** yine toynağı zahmet görür ve açılır.]

b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Seferlerde takı çapganda takı sürgende türlü türlü ‘ayıplar vâki olur. (3,3A,19)

[**Seferlerde** dahi koştduğunda ve sürdüğünde türlü türlü ayıplar meydana gelir.]

İmgek **işlerde** takı katıg sürgende amma kaçan kim atnıng nefesi katıg bolsa ve lâkin bu sıfatlardan birisi bolmasa ol katıg nefesli bolmak menfa’atı bolmas. (4,3B,18)

[Zahmetli **işlerde** de sert sürdüğünde ama ne zaman ki atın nefesi çok olsa velakin bu sıfatlardan birisi olmazsa o çok nefesli olması iyi olmaz.]

Kısraklarda bu katı ayb turur amma ol nerse kim mevkuk turur. (17,12A,18)

[**Kısraklarda** bu çok ayıptır ama o şey ki durdurulmuştur.]

Ol **istabullarda** öküş turmakdan bolur. (24,17A,7)

[O **ahırlarda** fazla durmaktan olur.]

Bilekinin iki yanında takı **vakıtlarda** bir yanında bolur. (43,30A,20)

[Bileğinin iki yanında ve (bu) **vakitlerde** bir yanında olur.]

Kitablarda kördüğüm velîkin isti'mâl kılmadım. (47,33A,11)

[**Kitaplarda** gördüğüm velakin kullanmadım.]

c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

İtlerinde nakış bolmagay. (5,4A,25)

[**Etlerinde** desen olmayacak.]

Ya'ni iki **yangakında** ak tüg bolmagay. (6,5A,13)

[Yani iki **yanağında** ak tüy olmayacak.]

At yügenining halkası turgan yiri **agzında** andan aşağısı yukargu irini takı aşaga irini kalıng itli bolmagay. (7,5A,24)

[At geminin halkasının durduğu yer, **ağzında**, ondan aşağısı, yukarı dudağı ve aşağı dudağı kalın etli olmayacak.]

Atnın **agzında** ol yirke hikmeti'l-feris dirler. (7,5B,4)

[Atın **ağzında** o yere “hikmeti'l feris” derler.]

Munı **könglünde** saklagıl kim berk bolgay. (8,6A,23)

[Bunu **gönlünde** sakla ki kuvvetli olacak.]

İngsening iki yanına tigrü takı iki boyun singirleri **ingsesinde** terkibi berk katı bolgay. (8,6B,2)

[Ensenin iki yanına kadar ve iki boyun sinirlerinin **ensesindeki** birleşmesi kuvvetli olacak.]

Takı baş **katında** ongurga yiri berk bolgay. (8,6B,6)

[Ve baş **bölümünde** omurga yeri kuvvetli olacak.]

Boynının **aslında** nakıs bolmasa takı kısa bolmasa takı boynu içkerü kuwuruk bolmasa gayet yahşı turur. (9,6B,18)

[Boynunun **aslında** eksik olmasa ve kısa olmasa ve boynu içeri kıvrık olmasa gayet güzeldir.]

Yinçüğü **arasında** turur. (9,7A,10)

[İncik kemiği **arasındadır.**]

Sagrisı **üstünde** iki yan başı süngüki arası birle tüz bolgay. (12,8B,22)

[Derisi **üstünde** iki yan başı kemiği arası ile düz olacak.]

Takı **ucasında** ka'as bolmagay. (12,9A,3)

[Ve **sırtında** uca kemiğinde kayma olmayacak.]

Art **ayakında** bu yirleri uzun bolgay. (14,10A,9)

[Art **ayağında** bu yerleri uzun olacak.]

Altında ırığı itlik takı tolug bolgay. (14,10A,14)

[**Altında** ırığı etlik ve büyük olacak.]

Anıng **yanında** iki singir bar turur. (15,11A,3)

[Onun **yanında** iki sinir vardır.]

İki ilining **toynakında** yad kılduk iki art **ayakında** takı anıng kibi kerek kim bolgay.
(15,11A,11)

[İki ön ayağının **toynağında** andık, iki art **ayağında** da onun gibi gerek ki olacak.]

Nerse kim atnıng **sıfatlarında** bar turur. (16,11B,3)

[Şey ki atın **niteliklerinde** vardır.]

Eğer öng emceki başı selinmese **yilinde** tursa içindeki balası tişi turur. (19,14A,3)

[Eğer ön memesinin başı salınmasa **yelinde** dursa içindeki yavrusu dişidir.]

Takı **alnındagın** görmegey. (22,15B,3)

[Ve **alnındakini** görmeyecek.]

Arpanı **ağzında** izer yutabilmes. (24,16B,20)

[Arpayı **ağzında** ezer yutamaz.]

İzer yutabilmes takı birince atların **tilinde** şukak bolur. (24,16B,21)

[Ezer yutamaz ve birçok atların **dilinde** yarıklar olur.]

Yıtdüğünce ilaç **vakıtdında** atnı yıkmağay sen. (28,19B,15)

[Yetdiğünce ilaç **vaktinde** atı yıkmayacaksın.]

Başında bolur takı biraz vakıtda singir **ortasında** bolur. (29,20A,16)

[**Başında** olur ve kısa sürede sinir **ortasında** olur.]

Takı biraz vakıtda singir **aşağasında** bolur. (29,20A,17)

[Ve bazen sinir **aşağasında** olur.]

Atnıng **ayaklarında** yassısınca takı anıng öküşi art ayaklarda bolur. (34,23B,22)

[Atın **ayaklarında** düzleşince de onun fazlası art ayaklarda olur.]

Birince atlarning arıt **singirinde** bolur. (34,24A,1)

[Birçok atın art **sinirinde** olur.]

İntişarning ‘**ilaçında** andan özge ‘ilaç yaramas. (37,26A,13)

[Üremenin **ilacında** ondan başka ilaç yaramaz.]

Kaçan kim **tizinde** bolsa takı yengi bolsa ongar nüvre sürtgeyler. (41,28B,7)

[Ne zaman ki **dizinde** olsa ve kırmızı olsa sağ tarafa alçı taşı sürtecekler.]

Kış **künlerinde** takı anıng bile biraz yoritgey sen. (45,31B,7)

[Kış **günlerinde** de onunla biraz yürüteceksin.]

Atning art singiri **ucunda** bir yoğun nerse çıkar almaga ohşar. (46,32B,2)

[Atın art siniri **ucunda** bir yoğun şey çıkar, elmaya benzer.]

Ol atning **kindüğinde** bolur. (47,32B,23)

[O atın **göbeğinde** olur.]

Yanını çepçevre alur takı öküşreki **tüğünde** bolur. (48,33B,14)

[Yanını çepeçevre alır ve daha çok **tüyünde** olur.]

Takı biri atning **bogunlarında** bolur. (51,35B,9)

[Ve biri atın **mafsallarında** olur.]

Ol atning **dımagında** bir madde hasıl bolur. (52,36A,11)

[O atın **damagında** bir madde meydana gelir.]

Evvelinde üç künge tigrü nefesi ıssı bolur. (54,38A,3)

[**Evvelinde** üç güne kadar nefesi sıcak olur.]

Velikin öküşü **köksinde** takı **karnında** bolur. (57,39B,22)

[Velakin çoğu **göğsünde** ve **karnında** olur.]

O bevâsır barça **teninde** bolsa kalmuniye algay sen. (61,42B,22)

[O bâsur bütün **teninde** olsa kalmuniye alacaksın.]

Burnında ni kim bar irse ingey. (70,49A,2)

[**Burnunda** ne varsa inecek.]

Kim anıng sünigi niçük kilürin tay **vaktinde** bakıp bilgey. (2,2B,6)

[Ki onun kemiğinin nasıl geleceğini tay **vaktinde** bakıp bilecek.]

Atnı körüp bilmeşe takı bir atka minse hacet **vaktinda** ol at anıngda yinçe kilmes.
(3,3A,1)

[Atı göremese ve bir ata binse hacet **vaktinde** o at ondan ince gelmez.]

‘Alik **vaktinde** ‘alik tapmasa takı suw içer. (4,3A,25)

[Yem **vaktinde** yem bulmazsa da su içer.]

d. Fiilimsiden Sonra Kullanılışı

‘İlaç **kılmakda** takı anıng kibi turur. (3,3A,16)

[İlaç **yapmakta** da onun gibidir.]

Ol ‘ayblar kim at birle **togkanda** togar. (2,2A,25)

[O ayıplar ki at ile, **doğduğunda**, doğar.]

Faris kişi atnı **sürgende** ni kılmak kerek. (3,2B,17)

[Binici kişi atı **sürdüğünde** ne yapmak gerek.]

Yırak **yarışganda** anı takı bilgey. (3,2B,18)

[Uzak **yarıştığında** onu dahi bilecek.]

Çapganda takı **sürgende** türlü türlü ‘ayıplar vaki bolur. (3,3A,20)

[**Koştığında** ve **sürdüğünde** türlü türlü ayıplar meydana gelir.]

Mingende **tüşkende** kayışa turmagay. (5,4A,9)

[**Bindiğinde**, **indiğinde** kayışı sabit olmayacak.]

Takı **yürigende** ayaklarını **tirgende** takı **tikgende** sabit basgay. (5,4A,12)

[Ve **yürdüğünde** ayaklarını **topladığında** ve **diktiğinde** sabit basacak.]

Ayakın yirge **basganda** toynakning ardı yirge tigmegey. (11,8A,15)

[Ayağını yere **bastığında** toynağın ardı yere değmeyecek.]

Ol **turganda** körgen kibi bolmas. (16,11B,13)

[O **durduğunda** gördüğü gibi olmaz.]

Hazır **kılğanda** amma atning boynına bakgaysın. (16,11B,24)

[**Hazırladığında** önce atın boynuna bakacaksın.]

Suw **içgende** burnını suwga baturur. (18,13A,4)

[Su **içtiğinde** burnunu suya batırır.]

Kamçı **urganda** ol yaman ‘ade turur. (23,16A,24)

[Kamçı **vurduğunda** o kötü adettir.]

Yürigende ‘arablar angar cimah dirler. (24,17A,5)

[**Yürdüğünde** Araplar ona “cimah” derler.]

Her vakıt anı **şesgende** sürütgey sen. (26,18B,3)

[Her zaman onu **çözdüğünde** sürüteceksin.]

Evvel **çıkğanda** müdevver çıkar. (71,49A,11)

[Önce **çıkğında** yuvarlak çıkar.]

Nefes **alganda** iyegüleri açılır. (73,50B,11)

[Nefes **aldığında** omurgaları açılır.]

Agrı **bilgürgende** yiti küne tigin azar boynından kan algay sen. (83,56B,12)

[Ağrı **belirdiğinde** yedi güne kadar incinen boynundan kan alacaksın.]

Ol at **siygende** zafferan kibi sarı siyse bilgil kim yahşı boldu. (85,58A,25)

[O at **işediğinde** safran gibi sarı işese bil ki güzel oldu.]

2. Zamirlerden Sonra Kullanılışı

a. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı

Tütün bolmagay ançağa tigrü kim ol at **anda** tirlegey (76,52B,17)

[Tütün olmayacak o zamana kadar ki o at **orada** terleyecek.]

C. İşlevleri

1. Hareketin Yapıldığı, Olduğu ve Eşyanın Bulunduğu Yeri Bildirir

a. İsim Kök ve Gövdelerden Sonra Kullanılışı

Devleti dayim bolsun **dünyada** takı **ahıratda** emin ya rabbe'l-alemin. (1,2A,5)

[Ey âlemlerin Rabbi! **Dünyada** ve **ahirette** devleti daim olsun.]

Kayu at **meydanda** minmekge yarar. (2,2B,10)

[Hangi at **meydanda** binmeye yarar.]

Ma'lefde turmak takı az yatmak irkek atlarga ziyandır. (19,13A,22)

[**Samanlıkta** durmak ve az yatmak, erkek atlara ziyandır.]

Ol at kim kice körmes takı **karda** körmes. (21,15A,4)

[O at ki gece görmez ve **karda** görmez.]

Bu **babda** yengi ayıblar beyan kılır. (23,16B,9)

[Bu **bölümde** kırmızı ayıplar anlatılır.]

Otlagda takı 'alef vaktındı ol haslet bardukça artar. (24,17A,17)

[**Otlakta** ve yem vaktinde o huy gittikçe artar.]

Ol 'ırak-ı vahşi tidüğümüz **bilekde** bolur. (29,20B,3)

[O “ırak-ı vahşi” dediğimiz **bilekte** olur.]

Takı biri **suda** turur ol takı **tuyakda** bolur. (48,33B,10)

[Ve biri **sudadır**, o da **toynakta** olur.]

İt **süngükde** bolur kim ol süngükge nusür dirler. (48,33B,11)

[Et **kemikte** olur ki o kemiğe “nusür” derler.]

Agrı içinde **üzekde** bolsa hamır sirkesini isitip içürgey sen. (63,44A,15)

[Ağrı içinde, **üstte** olsa hamur sirkesini ısıtıp içireceksin.]

Takı **küneşde** kurutgay sen. (67,46B,14)

[Ve **güneşte** kurutacaksın.]

Agrıların takı biri **kursakda** karha bolur. (89,60B,18)

[Ağrıların da biri **kursakta** yara olur.]

Ol incir **agaçda** bişmesden burun yirge tüşüp kurumış bolgay. (92,62B,22)

[O incir **ağacında**, pişmeden önce, yere düşüp kurumuş olacak.]

b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Seferlerde takı çapganda takı sürgende türlüğ türlüğ ‘ayıblar vâki olur. (3,3A,19)

[**Seferlerde** dahi koştüğünde ve sürdüğünde türlü türlü ayıplar meydana gelir.]

İmgek **işlerde** takı katıg sürgende amma kaçan kim atnıg nefesi katıg bolsa ve lâkin bu sıfatlardan birisi bolmasa ol katıg nefesli bolmak menfa’atı bolmas. (4,3B,18)

[Zahmetli **işlerde** de sert sürdüğünde ama ne zaman ki atın nefesi çok olsa velakin bu sıfatlardan birisi olmazsa o çok nefesli olması iyi olmaz.]

Ol **istabullarda** öküş turmakdan bolur. (24,17A,7)

[O **ahırlarda** fazla durmaktan olur.]

Kitablarda kördüğüm velîkin isti’mâl kılmadım. (47,33A,11)

[**Kitaplarda** gördüğüm velakin kullanmadım.]

c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

İtlerinde nakış bolmagay. (5,4A,25)

[**Etlerinde** desen olmayacak.]

Ya’ni iki **yangakında** ak tüg bolmagay. (6,5A,13)

[Yani iki **yanağında** ak tüy olmayacak.]

At yügenining halkası turgan yiri **agzında** andan aşağısı yukargu irini takı aşaga irini kalıng itli bolmagay. (7,5A,24)

[At geminin halkasının durduğu yer, **ağzında**, ondan aşağısı, yukarı dudağı ve aşağı dudağı kalın etli olmayacak.]

Atning **agzında** ol yirke hikmeti'l-feris dirler. (7,5B,4)

[Atın **ağzında** o yere “hikmeti'l feris” derler.]

İngsening iki yanına tigrü takı iki boyun singirleri **ingesinde** terkibi berk katı bolgay. (8,6B,2)

[Ensenin iki yanına kadar ve iki boyun sinirlerinin **ensesindeki** birleşmesi kuvvetli olacak.]

Takı baş **katında** ongurga yiri berk bolgay. (8,6B,6)

[Ve baş **bölümünde** omurga yeri kuvvetli olacak.]

Yinçüğü **arasında** turur. (9,7A,10)

[İncik kemiği **arasındadır**.]

Sagrisı **üstünde** iki yan başı süngüki arası birle tüz bolgay. (12,8B,22)

[Derisi **üstünde** iki yan başı kemiği arası ile düz olacak.]

Takı **ucasında** ka'as bolmagay. (12,9A,3)

[Ve **sırtında** uca kemiğinde kayma olmayacak.]

Art **ayakında** bu yirleri uzun bolgay. (14,10A,9)

[Art **ayağında** bu yerleri uzun olacak.]

Altında ırığı itlik takı tolug bolgay. (14,10A,14)

[**Altında** ırığı etlik ve büyük olacak.]

Anıng **yanında** iki singir bar turur. (15,11A,3)

[Onun **yanında** iki sinir vardır.]

İki ilining **toynakında** yad kılduk iki art **ayakında** takı anıng kibi kerek kim bolgay. (15,11A,11)

- [İki ön ayağının **toynağında** andık, iki art **ayağında** da onun gibi gerek ki olacak.]
- Nerse kim atning **sıfatlarında** bar turur. (16,11B,3)
- [Şey ki atın **niteliklerinde** vardır.]
- Takı **alnındagın** görmegey. (22,15B,3)
- [Ve **alnındakini** görmeyecek.]
- Arpanı **ağzında** izer yutabilmes. (24,16B,20)
- [Arpayı **ağzında** ezer yutamaz.]
- İzer yutabilmes takı birince atlarning **tilinde** şukak bolur. (24,16B,21)
- [Ezer yutamaz ve birçok atların **dilinde** yarıklar olur.]
- Başında** bolur takı biraz vakıtda singir **ortasında** bolur. (29,20A,16)
- [**Başında** olur ve kısa sürede sinir **ortasında** olur.]
- Takı biraz vakıtda singir **aşağasında** bolur. (29,20A,17)
- [Ve bazen sinir **aşağısında** olur.]
- Atning **ayaklarında** yassısınca takı aning öküşü art ayaklarda bolur. (34,23B,22)
- [Atın **ayaklarında** düzleşince de onun fazlası art ayaklarda olur.]
- Birince atlarning arıt **singirinde** bolur. (34,24A,1)
- [Birçok atın art **sinirinde** olur.]
- İntişarning '**ilaçında** andan özge 'ilaç yaramas. (37,26A,13)
- [Üremenin **ilacında** ondan başka ilaç yaramaz.]
- Kaçan kim **tizinde** bolsa takı yengi bolsa ongar nüvre sürtgeyler. (41,28B,7)
- [Ne zaman ki **dizinde** olsa ve kırmızı olsa sağ tarafa alçı taşı sürtecekler.]

Atning art singiri **ucunda** bir yoğun nerse çıkar almaga ohşar. (46,32B,2)

[Atın art siniri **ucunda** bir yoğun şey çıkar, elmaya benzer.]

Ol atning **kindüğinde** bolur. (47,32B,23)

[O atın **göbeğinde** olur.]

Yanını çepçevre alur takı öküşreki **tüğinde** bolur. (48,33B,14)

[Yanını çepeçevre alır ve daha çok **tüyünde** olur.]

Takı biri atning **bogunlarında** bolur. (51,35B,9)

[Ve biri atın **mafsallarında** olur.]

Ol atning **dımagında** bir madde hasil bolur. (52,36A,11)

[O atın **damağında** bir madde meydana gelir.]

Velikin öküşi **köksinde** takı **karnında** bolur. (57,39B,22)

[Velakin çoğu **göğsünde** ve **karnında** olur.]

O bevâsır barça **teninde** bolsa kalmuniye algay sen. (61,42B,22)

[O bâsur bütün **teninde** olsa kalmuniye alacaksın.]

Burnında ni kim bar irse ingey. (70,49A,2)

[**Burnunda** ne varsa inecek.]

d. Zamirlerden Sonra Kullanılışı

d.1. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı

Tütün bolmagay ançağa tigrü kim ol at **anda** tirlegey (76,52B,17)

[Tütün olmayacak o zamana kadar ki o at **orada** terleyecek.]

2. İş ve Hareketin Zamanını Bildirir

a. Zaman Bildiren İsimlerle Birlikte Kullanılışı

Kim anıng sünigi niçük kilürin tay **vaktinde** bakıp bilgey. (2,2B,6)

[Ki onun kemiğinin nasıl geleceğini tay **vaktinde** bakıp bilecek.]

Ni **vakıtta** yidürmemek kerek vaktini bilgey. (3,2B,21)

[Ne **zaman** yedirmemek gerek, onun vaktini bilecek.]

Atnı körüp bilmesə takı bir atka minse hacet **vaktinda** ol at anıngda yinçe kilmes. (3,3A,21)

[Atı göremese ve bir ata binse hacet **vaktinde** o at ondan ince gelmez.]

‘Alik **vaktinde** ‘alik tapmasa takı suw içər. (4,3A,25)

[Yem **vaktinde** yem bulmazsa da su içər.]

Biraz kısrak sekiz **ayda** togurur. (19,14A,1)

[Bazı kısraklar sekiz **ayda** doğurur.]

Rastı biraz **vakitde** ol yag sürtmek birle kiter. (27,19A,13)

[Doğrusu kısa **sürede** o yağı sürtmekle gider.]

Yitdüğünce ilaç **vakıtdında** atnı yıkmağay sen. (28,19B,15)

[Yetdiğince ilaç **vaktinde** atı yıkmayacaksın.]

Künde iki kez kılğay sen. (38,26B,3)

[**Günde** iki kez yapacaksın.]

Takı bir **zamanda** yok bolur. (40,28A,6)

[(Belli) bir **zamanda** yok olur.]

Bilekinin iki yanında takı **vakıtlarda** bir yanında bolur. (43,30A,20)

[Bileğinin iki yanında ve (bu) **vakitlerde** bir yanında olur.]

Kış **künlerinde** takı anıng bile biraz yörıtgey sen. (45,31B,7)

[Kış **günlerinde** de onunla biraz yürüteceksin.]

Ol **sa’atda** yine tuyakı zahmet körer takı açılır. (48,34A,6)

[O **saatte** yine toynağı zahmet görür ve açılır.]

Evvelinde üç künge tıgırü nefesi ıssı bolur. (54,38A,3)

[**Evvelinde** üç güne kadar nefesi sıcak olur.]

b. -gan/-gen, -kan /-ken Sıfat Fiil Eki ile Birlikte Kullanılışı

Ol ‘ayblar kim at birle **togkanda** togar. (2,2A,25)

[O ayıplar ki at ile, **doğduğunda**, doğar.]

Faris kişi atnı **sürgende** ni kılmak kerek. (3,2B,17)

[Binici kişi atı **sürdüğünde** ne yapmak gerek.]

Yırak **yarışganda** anı takı bilgey. (3,2B,18)

[Uzak **yarıştığında** onu dahi bilecek.]

Çapganda takı **sürgende** türlü türlü ‘ayıblar vaki bolur. (3,3A,20)

[**Koştığında** ve **sürdüğünde** türlü türlü ayıplar meydana gelir.]

Mingende **tüşkende** kayışa turmagay. (5,4A,9)

[**Bindiğinde**, **indiğinde** kayışı sabit olmayacak.]

Takı **yürigende** ayaklarını **tirgende** takı **tikgende** sabit basgay. (5,4A,12)

[Ve **yürüdüğünde** ayaklarını **topladığında** ve **diktiğinde** sabit basacak.]

Ayakın yirge **basganda** toynakning ardı yirge tigmegey. (11,8A,15)

[Ayağını yere **bastığında** toynağın ardı yere değmeyecek.]

Ol **turganda** körge kibi bolmas. (16,11B,13)

[O **durduğunda** gördüğü gibi olmaz.]

Hazır **kılğanda** amma atning boynına bakgaysın. (16,11B,24)

[**Hazırladığında** önce atın boynuna bakacaksın.]

Suw **içgende** burnını suwga baturur. (18,13A,4)

[Su **içtiğinde** burnunu suya batırır.]

Kamçı **urganda** ol yaman ‘ade turur. (23,16A,24)

[Kamçı **vurduğunda** o kötü adettir.]

Yürigende ‘arablar angar cimah dirler. (24,17A,5)

[**Yürüdüğünde** Araplar ona “cimah” derler.]

Her vakıt anı **şegende** sürütgey sen. (26,18B,3)

[Her zaman onu **çözdüğünde** sürüteceksin.]

Evvel **çıkğanda** müdevver çıkar. (71,49A,11)

[Önce **çıktığında** yuvarlak çıkar.]

Nefes **alganda** iyegüleri açılır. (73,50B,11)

[Nefes **aldığında** omurgaları açılır.]

Agrıg **bilgürgende** yiti künge tigin azar boynından kan algay sen. (83,56B,12)

[Ağrı **belirdiğinde** yedi güne kadar incinen boynundan kan alacaksın.]

Ol at **siygende** zafferan kibi sarı siyse bilgil kim yahşı boldu. (85,58A,25)

[O at **işediğinde** safran gibi sarı işese bil ki güzel oldu.]

3. Bulunmalı Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılışı

a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı

Devleti dayim bolsun **dünyada** takı ahıratda emin ya rabbe'l-alemin. (1,2A,5)

[Ey âlemlerin Rabbi! **Dünyada** ve ahirette devleti daim olsun.]

Ol at kim kice körmes takı **karda** körmes. (21,15A,4)

[O at ki gece görmez ve **karda** görmez.]

Bu **babda** yengi ayıblar beyan kılur. (23,16B,9)

[Bu **bölümde** kırmızı ayıplar anlatılır.]

Otlagda takı ‘alef vaktındı ol haslet bardukça artar. (24,17A,17)

[**Otlakta** ve yem vaktinde o huy gittikçe artar.]

Ol ‘ırak-ı vahşi tidüğümüz **bilekde** bolur. (29,20B,3)

[O “‘ırak-ı vahşi” dediğimiz **bilekte** olur.]

Takı biri **suda** turur ol takı **tuyakda** bolur. (48,33B,10)

[Ve biri **sudadır**, o da **toynakta** olur.]

İt **süngükde** bolur kim ol süngükge nusür dirler. (48,33B,11)

[Et **kemikte** olur ki o kemiğe “nusür” derler.]

Takı **küneşde** kurutgay sen. (67,46B,14)

[Ve **güneşte** kurutacaksın.]

Agrırlarınig takı biri **kursakda** karha bolur.

(89,60B,18)

[Ağrırlarının da biri **kursakta** yara olur.]

b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Kısraklarda bu katı ayb turur amma ol nerse kim mevkûf turur.

(17,12A,18)

[**Kısraklarda** bu çok ayıptır ama o şey ki durdurulmuştur.]

c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Yarış **atlarınka** ni alev birmek kerek...

(3,2B,18)

[Yarış **atlarına** ne alev vermek gerek...]

İtlerinde nakış bolmagay.

(5,4A,25)

[**Etlerinde** desen olmayacak.]

Ya'ni iki **yangakında** ak tüg bolmagay.

(6,5A,13)

[Yani iki **yanagında** ak tüy olmayacak.]

At yügenining halkası turgan yiri **agzında** andan aşağısı yukargu irini takı aşaga irini kalıng itli bolmagay.

(7,5A,24)

[At geminin halkasının durduğu yer, **ağzında**, ondan aşağısı, yukarı dudağı ve aşağı dudağı kalın etli olmayacak.]

Munı **könglünde** saklagıl kim berk bolgay.

(8,6A,23)

[Bunu **gönlünde** sakla ki kuvvetli olacak.]

İngsening iki yanına tigrü takı iki boyun singirleri **ingsesinde** terkibi berk katı bolgay.

(8,6B,2)

[Ensenin iki yanına kadar ve iki boyun sinirlerinin **ensesindeki** birleşmesi kuvvetli olacak.]

Takı baş **katında** ongurga yiri berk bolgay. (8,6B,6)

[Ve baş **bölümünde** omurga yeri kuvvetli olacak.]

Sagrısı **üstünde** iki yan başı süngüki arası birle tüz bolgay. (12,8B,22)

[Derisi **üstünde** iki yan başı kemiği arası ile düz olacak.]

Takı **ucasında** ka'as bolmagay. (12,9A,3)

[Ve **sırtında** uca kemiğinde kayma olmayacak.]

Art **ayakında** bu yerleri uzun bolgay. (14,10A,9)

[Art **ayağında** bu yerleri uzun olacak.]

Altında ırığı itlik takı tolug bolgay. (14,10A,14)

[**Altında** ırığı etlik ve büyük olacak.]

Anıng **yanında** iki singir bar turur. (15,11A,3)

[Onun **yanında** iki sinir vardır.]

İki ilining **toynakında** yad kılduk iki art **ayakında** takı anıng kibi kerek kim bolgay. (15,11A,11)

[İki ön ayağının **toynağında** andık, iki art **ayağında** da onun gibi gerek ki olacak.]

Nerse kim atnıng **sıfatlarında** bar turur. (16,11B,3)

[Şey ki atın **niteliklerinde** vardır.]

Ya'ni anı beyan kılmaduk kişiler anıng **içinde** gark bolurlar. (16,11A,23)

[Yani onu beyan etmeyen kişiler onun **içinde** boğulurlar.]

Arpanı **ağzında** izer yutabilmes. (24,16B,20)

- [Arpayı **ağzında** ezer yutamaz.]
- İzer yutabilmes takı birince atların **tilinde** şukak bolur. (24,16B,21)
- [Ezer yutamaz ve birçok atların **dilinde** yarıklar olur.]
- Başında** bolur takı biraz vakıtda singir **ortasında** bolur. (29,20A,16)
- [**Başında** olur ve kısa sürede sinir **ortasında** olur.]
- Takı biraz vakıtda singir **aşağısında** bolur. (29,20A,17)
- [Ve bazen sinir **aşağısında** olur.]
- Atnın **ayaklarında** yassısınca takı anıng öküşi art ayaklarda bolur. (34,23B,22)
- [Atın **ayaklarında** düzleşince de onun fazlası art ayaklarda olur.]
- Birince atların arıt **singirinde** bolur. (34,24A,1)
- [Birçok atın art **sinirinde** olur.]
- Ol atnın **kindüğinde** bolur. (47,32B,23)
- [O atın **göbeğinde** olur.]
- Yanını çepçevre alur takı öküşreki **tüğinde** bolur. (48,33B,14)
- [Yanını çepeçevre alır ve daha çok **tüyünde** olur.]
- Takı biri atnın **bogunlarında** bolur. (51,35B,9)
- [Ve biri atın **mafsallarında** olur.]
- Ol atnın **dımagında** bir madde hasıl bolur. (52,36A,11)
- [O atın **damağında** bir madde meydana gelir.]
- Velikin öküşi **köksinde** takı **karnında** bolur. (57,39B,22)
- [Velakin çoğu **göğsünde** ve **karnında** olur.]

O bevâsır barça **teninde** bolsa kalmuniye algay sen. (61,42B,22)

[O bâsur bütün **teninde** olsa kalmuniye alacaksın.]

Burnında ni kim bar irse ingey. (70,49A,2)

[**Burnunda** ne varsa inecek.]

d. Zamirlerden Sonra Kullanılışı

d.1. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı

Tütün bolmagay ançağa tigrü kim ol at **anda** tirlegey (76,52B,17)

[Tütün olmayacak o zamana kadar ki o at **orada** terleyecek.]

4. Zarf Tümleci Olarak Kullanılışı

Ol ‘ayblar kim at birle **togkanda** togar. (2,2A,25)

[O ayıplar ki at ile, **doğduğunda**, doğar.]

Ni **vakıtda** yidürmemek kerek vaktini bilgey. (3,2B,21)

[Ne **zaman** yedirmemek gerek, onun vaktini bilecek.]

Faris kişi atnı **sürgende** ni kılmak kerek. (3,2B,17)

[Binici kişi atı **sürdüğünde** ne yapmak gerek.]

Çapganda takı **sürgende** türlü türlü ‘ayıplar vaki bolur. (3,3A,20)

[**Koştuğunda** ve **sürdüğünde** türlü türlü ayıplar meydana gelir.]

‘Alik **vaktinde** ‘alıklar tapmasa takı suw içey. (4,3A,25)

[Yem **vaktinde** yem bulmazsa da su içey.]

Mingende tüşkende kayışa turmagay. (5,4A,9)

[**Bindiğinde, indiğinde** kayışı sabit olmayacak.]

Takı **yürigende** ayaklarını **tirgende** takı **tikgende** sabit basgay. (5,4A,12)

[Ve **yürüdüğünde** ayaklarını **topladığında** ve **diktiğinde** sabit basacak.]

Ayakın yirge **basganda** toynakning ardı yirge tigmegey. (11,8A,15)

[Ayağını yere **bastığında** toynağın ardı yere değmeyecek.]

Ol **turganda** körge kibi bolmas. (16,11B,13)

[O **durduğunda** gördüğü gibi olmaz.]

Hazır **kılganda** amma atning boynına bakgaysın. (16,11B,24)

[**Hazırladığında** önce atın boynuna bakacaksın.]

Suw **içgende** burnını suwga baturur. (18,13A,4)

[Su **içtiğinde** burnunu suya batırır.]

Kamçı **urganda** ol yaman ‘ade turur. (23,16A,24)

[Kamçı **vurduğunda** o kötü adettir.]

Her vakıt anı **şesgende** sürütgey sen. (26,18B,3)

[Her zaman onu **çözdüğünde** sürüteceksin.]

Yıtdüğünce ilaç **vakıtdında** atnı yıkmagay sen. (28,19B,15)

[Yetdiğince ilaç **vaktinde** atı yıkmayacaksın.]

Bilekinin iki yanında takı **vakıtlarda** bir yanında bolur. (43,30A,20)

[Bileğinin iki yanında ve (bu) **vakitlerde** bir yanında olur.]

Kış **künlerinde** takı anıng bile biraz yoritgey sen. (45,31B,7)

[Kış **günlerinde** de onunla biraz yürüteceksin.]

Evvelinde üç künge tigrü nefesi ıssı bolur. (54,38A,3)

[**Evvelinde** üç güne kadar nefesi sıcak olur.]

Evvel **çıkğanda** müdevver çıkar. (71,49A,11)

[Önce **çıkğında** yuvarlak çıkar.]

Nefes **alganda** iyegüleri açılır. (73,50B,11)

[Nefes **aldığında** omurgaları açılır.]

Agrı **bilgürgende** yiti künge tigin azar boynından kan algay sen. (83,56B,12)

[Ağrı **belirdiğinde** yedi güne kadar incinen boynundan kan alacaksın.]

Ol at **siyğende** zafferan kibi sarı siyse bilgil kim yahşı boldu. (85,58A,25)

[O at **işediğinde** safran gibi sarı işese bil ki güzel oldu.]

5. Ekin Yönelme Hâli Eki Yerine Kullanılışı

Hayır izgülüğünü atların **alnında** tıkdı (tökdı). (1,1B,11)

[İyiliğini atların **önüne** döktü.]

Kayusı tişi **atlarda** yarar irkek **atlarda** yaramas. (18,13A,19)

[Hangisi dişi **atlara** yarar erkek **atlara** yaramaz.]

Atda her vakıtda ol yağını sürtegy. (27,19A,12)

[**Ata** her vakitte o yağını sürtecek.]

Katıg içkeri **ötgede** sançmagay ol yir yawuz yir. (29,20A,23)

[Çokça içeri **sıvı safraya** değmeyecek o yer kötü yer.]

Anı bir çanak **içinde** koygay sen. (41,28B,23)

[Onu bir çanak **içine** koyacaksın.]

Arka üstünde aning ilacı ol turur kim **tahunda** koygay sen. (47,32B,14)

[Arka üstünde onun ilacı odur ki **değirmene** koyacaksın.]

Ol atnı bir karanggu **yirde** koygay sen. (63,43B,19)

[O atı bir karanlık **yere** koyacaksın.]

Andan songra anı bir karanggu **iwde** baglagay sen. (88,60A,15)

[Ondan sonra onu bir karanlık **eve** bağlayacaksın.]

Közining iç **yanında** bite kilür. (97,66A,4)

[Gözünün iç **yanına** bitebilir.]

Künde bir saat kadarınca takı **ileyinde** suw koygay sen. (101,69A,9)

[Günde bir saat kadarınca **önüne** su koyacaksın.]

Bileği **artında** arab tilinçe sene dirler. (10,7B,20)

[Bileği **ardına** Arap dilinde sene derler.]

Amma iki yan başının tutuşgan yirine art butının yogun **itinde** ‘arab tilinçe angar ‘ariyân dirler. (13,9B,16)

[Ama iki yan başının tutuştuğu yere art butunun yoğun **etine** Arap dilinde ona “ariyân” derler.]

Takı anı atnı **agzında** koygay sen. (75,52A,9)

[Ve onu atın **ağzına** koyacaksın.]

6. Ekin Ayrılma Hâli Eki Yerine Kullanılışı

Atını körüp bilmese takı bir atka minse hacet vaktinda ol at **aningda** yinçe kilmes.
(3,3A,1)

[Atı göremese ve bir ata binse hacet vaktinde o at **ondan** ince gelmez.]

Ol at **aningda** yinçe kilmes. (3,3A,2)

[O at **ondan** ince gelmez.]

Kişi **atlarda** kayusu kökçek turur kayusu yawuz turur. (3,3A,12)

[Erkek **atlardan** hangisi güzedir hangisi kötüdür.]

Biraz **vakıtta** evvel katıg bolur. (25,17B,19)

[Az **vakitten** önce çok olur.]

Biraz vakıtta **övkesinde** agrıg bolur andan yütkürür. (99,67A,23)

[Bazen **öfkesinden** ağrı olur ondan öksürür.]

Bilekning **ileyinde** tuyakning kırığına tigin bolur. (39,27A,19)

[Bileğinin **önünden**, toynağının kırığına kadar olur.]

Ol kadar kim üç **ülüşde** biri kalsun. (87,59B,18)

[O kadar ki üç **paydan** biri kalsın.]

5. ÇIKMA HÂLİ

A. Ekin Ses Yapısı

Çıkma hâli ekinin Memlûk Kıpçak Türkçesindeki kullanılışı günümüz Türkçesindeki kullanılışıyla benzerdir. *Baytaratu'l Vâzih*'ta da çoğunlukla “-dAn” şeklinde kullanılmıştır. Fakat bazen “-dIn” şeklinde kullanıldığı da görülmüştür. Bu

şekildeki kullanılışı ise Harezmi Türkçesiyle benzerlik göstermektedir. Kalınlık incelik uyumuna uyulmuştur. Günümüzdeki kullanılış şeklinden biri olan “-tAn” kullanılışının olmayışı ünsüz uyumuna aykırı kullanılış olduğunun göstergesidir.

1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Âdem oğlanlarını **barçadın** artuk kılıp akıl ve fehim rûzî kıldı. (1,1B,3)

[İnsanları **her şeyden** üstün kılıp akıl ve anlayış sahibi etti.]

Uzunı takı yassısı **yukarudın** bolgay. (5,4A,20)

[Uzun ve eni **yukarıdan** olacak.]

Fâris **kişiden** özge kişi minmekden bolur. (24,17A,8)

[Binici **kişiden** başka kişi binmesinden olur.]

Eger intişârı ulug bolsa ırak-ı **vahşiden** kalan aldurgıl. (30,21A,11)

[Eğer ayrılması fazla olursa **vahşilikten** uzak kalanı aldır.]

Kaçan kim ol ‘aran yirini yuwang sabun birle bu **devâdan** algay sen. (34,24A,13)

[Ne zaman ki o but yerini sabun ile yıkayıp bu **çareden** alacaksın.]

Yukarudın aşaga takı **aşagadan** yukarı kaçan kim körseng hâli hoşrak boldı. (55,38B,4)

[**Yukarıdan** aşağı ve **aşağıdan** yukarı ne zaman ki görsen, hâli güzelce oldu.]

Eger ol hamır **arpadan** bolsa angar buğday yidürgil. (55,38B,10)

[Eğer o hamur **arpadan** olsa ona buğdayı yedirir.]

İrin kibi ya sarı suw kibi takı ol kün **devâdan** burun suw içürmegey sen. (57,39B,13)

[İrin gibi ya sarı su gibi ve o gün **iyileşmeden** önce su içirmeyeceksin.]

Makal-i **yahudiden** iki astar algay sen. (58,40A,21)

[**Yahudiden** söz sözlemeyi iki astar alacaksın.]

Buçuk **kiçeden** ‘alefin kesgey sen. (59,41A,9)

[**Geceden** yeminin yarısını keseceksin.]

2. Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Yulduzdın öküş barça yârânları öze bolsun. (1,1B,18)

[**Yıldızdan** çok tüm dostları üzerine olsun.]

Bu kitapnı ‘arab **tilindin** türk tili öze yazmaklıka sebeb ol kişi boldı. (1,1B,21)

[Bu kitabı Arap **dilinden** Türk diline yazmaya sebeb o kişi oldu.]

Men miskin-i bîçârâ kul **özindin** utanıp sözini redd kıla bilmeyin. (2,2A,9)

[Ben zavallı, çaresiz kul **kendinden** utanıp sözünü reddetmeyin.]

Andan haberdâr bolgay. (2,2B,12)

[**Ondan** haberdar olacak.]

Her at kim **yakındın** tiper. (2,2B,13)

[Her at ki **yakından** teper.]

Atnıng **sinçüsindin** bilgey. (3,3A,6)

[Atın **endamından** bilecek.]

Süngüklerining **yirinden** bilgey. (3,3A,7)

[Kemiklerinin **yerinden** bilecek.]

Andın artuk yirge barmagay saklagay. (3,2B,15)

[**Ondan** fazla yere varmayacak, saklayacak.]

Aning üçün kim atlar yengi '**illetlerdin** hâli bolmas. (3,3A,19)

[Onun için ki atlar yeni **illetlerden** hâli olmaz.]

Yiri king bolmasa takı tirisi king bolmasa öpke yatgan yiri nefesni **ıçinden** ala bilmes. (4,4A,3)

[Yeri geniş olmasa ve derisi geniş olmasa akciğerin yattığı yer, nefesi **ıçinden** alamaz.]

Bu **sıfatlardan** birisi bolmasa ol katıg nefesli bolmak menfa'atı bolmas. (4,3B,20)

[Bu **niteliklerden** birisi olmazsa o çok nefesli olması iyi olmaz.]

Astındın bolgay takı köksi katıg berk bolgay. (5,4A,21)

[**Aşağıdan** olacak ve kökü çok güçlü olacak.]

İki tirsek **yirinden** takı zida'ları uzun bolgay. (5,4A,23)

[İki dirsek **yerinden** dahi dirsek kemikleri uzun olacak]

Burnıning **süngükindin** aşurmagay. (6,5A,4)

[Burnunun **kemiğinden** aşırmayacak.]

Kaçan kim **andan** aşursa kabih körünür yahşı bolmaz. (6,5A,4)

[Ne zaman ki **ondan** geçirse kötü görünür, güzel olmaz.]

Aşagasından takı aşağı ingeki arası tar bolgay. (6,5A,21)

[**Aşağısından** ve aşağı husyesi arası dar olacak.]

İki kulakı arasında kim ol saç **arasından** togganda birge togar. (7,6A,4)

[İki kulağının arasında ki o saç **arasından** doğduğunda beraber doğar.]

Ol **anasından** togganda birge toggan saça ‘arab tilinçe zagab dirler. (7,6A,5)

[O **anasından** doğduğunda bile doğan saça Arap dilinde “zagab” derler.]

İki **közinden** yukaru ol tar bolgay. (7,5B,12)

[İki **gözünden** yukarı o dar olacak.]

Tübinden uçına tigin yinçke bolgay. (7,5B,20)

[**Dibinden** ucuna kadar ince olacak.]

Ucasının **alnından** ingsesine tigin berk takı küçli bolgay. (8,6B,3)

[Sırtının **önünden** ensesine kadar sağlam ve güçlü olacak.]

Ya’ni iyerning ileyi **kaşından** ingsesine tigin iki ingse singiri küçli sabit bolgay. (8,6B,4)

[Yani eyerin önü **kaşından** ensesine kadar iki ense siniri güçlü, sabit olacak.]

Eger ol ileyi saçı hışın bolsa ol at **hecinden** yırak bolmaz. (8,6A,11)

[Eğer o ön saçı haşın olsa o at **deveden** uzak olmaz.]

İki yagrını **çigininden** yırak bolmagay. (9,7A,3)

[İki yarası **omzundan** uzak olmayacak.]

İki **tizinden** yukaru bazuga tigin itsiz bolgay. (9,7A,18)

[İki **dizinden** yukarı, pazıya kadar etsiz olacak.]

Kâhilden başına tigrü tüz bolgay. (11,8B,9)

[**Kâhilden** başına kadar düz olacak.]

Nüsûr tip ‘arab tilinçe toynakning içindeki itli süngükke takı iki **yanından** yirge tigten toynak içine ayturlar. (11,8A,12)

[“Nüsûr” diye Arap dilinde toynağın içindeki etli kemiğe ve iki **yanından** yere değen toynak içine söylerler.]

Mundan burun takı toynakning artı **yirden** yırak bolgay. (11,8A,13)

[**Bundan** önce toynağının ardı da **yerden** uzak olacak.]

Anıng itleri ongurga **süngüklerindin** büyükrek bolgay. (12,9A,11)

[Onun etleri omurga **kemiklerinden** daha büyük olacak.]

Bıgınnıng ol kıska iyeğüsi iki **bögerekinden** yırak bolgay. (12,9A,17)

[Uca kemiğinin o kısa eye kemiği **böbreğinden** uzak olacak.]

Kuyrıkı **tüzinden** husyesining kabınıng astına tigin takı iti tolug bolgay. (13,9B,14)

[Kuyruğu **hizasından**, husyesinin kabının altına kadar dahi eti dolu olacak.]

Sagrisından kuyruk tüzine tigin tüz bolgay. (13,9B,24)

[**Arkasından** kuyruk hizasına kadar düz olacak.]

İki burbayı biri **birinden** yırak bolgay. (14,10A,15)

[İki incik kemiğinin yukarı yeri **birbirinden** uzak olacak.]

Yassısı **ileyinden** takı **artından** bolgay. (14,10A,25)

[Yassı yeri **önünden** ve **ardından** olacak.]

Tuyaklarıning izi dört **arşundan** yukarı bolgay. (17,12B,3)

[Toynaklarıning izi dört **arşından** yukarı olacak.]

Hârikinden saçı yırak bolur. (18,13A,9)

[**Eyer duran yerinden** saçı uzak olur.]

İki tirseği iki **tizinden** yırak bolur. (18,13A,11)

[İki dirseği iki **dizinden** uzak olur.]

Tüz **yirden** koygıl takı atnı angar kiltürgil... (18,12B,24)

[Düz **yerden** koy ve atı ona getir...]

Kaçan kim hâyil kısrakka aygır sikritseng yitik kün anı **aygırdan** yırak kılğıl kim hâyili kitgey. (19,13B,8)

[Ne zaman ki kısır kısrığa aygır seğırtsen yedi gün onu **aygırdan** uzak tut ki kısırılığı gidecek.]

Yiti **künden** songra kaçan kısrak yüklü bolsa on bir ay buçuk kötürür. (19,13B,24)

[Yedi **günden** sonra ne zaman kısrak yüklü olsa on bir buçuk ay götürür.]

Köksinden iyer anın öze sabit bolmagay. (22,16A,2)

[**Göğsünden** eyer onun üzerine sabit olmayacak.]

Tuyakları biri **birinden** yırak bolgay. (22,16A,8)

[Toynakları **birbirinden** uzak olacak.]

Kaçan kim yalguz minilinse yürimes takı **istabuldan** çıkmas. (24,17A,10)

[Ne zaman ki yalnız binilse yürümez ve **ahırdan** çıkmaz.]

Kozdan ulug takı bolur. (25,17B,7)

[**Cevizden** büyük de olur.]

İki yanında yassısınca içinden takı tili **taşından** angar hiç ‘ilaç yok turur.(25,17B,14)

[İki yanında yassılaşınca içinden ve dili **dışından** ona hiç ilaç yoktur.]

Berk muhkem yağ **sürtgenden** songra her vakıtda kaçan kim angar yağ sürtmek tilese ol yağını şeşgey. (27,19A,16)

[Güçlü kuvvetli yağ **sürdükten** sonra her vakitte, ne zaman ki o yağı sürmek istese o yağını çözecek.]

Birince künler anıng kibi kaytara kaytara ol **incirlerden** yakgay. (28,19B,6)

[Birçok gün onun gibi döndüre döndüre o **incirlerden** yakacak.]

Dayim ançaga tigrü kim ol **ilinden** şeşilgey tüşgey. (29,20B,12)

[Daima, o zamana kadar o **ön ayağından** çözülecek, düşecek.]

Anıng birle ol atıng singirine urgıl ili köymesün bu gayet **mücerreblerden** turur. (30,20B,23)

[Onunla o atın sinirine vur, ön ayağı yanmasın, bu gayet **tecrübelerdendir.**]

Munung kibi cahil **baytarlardan** saklangıl. (33,23A,19)

[Bunun gibi cahil **veterinerlerden** saklan.]

Ol kadar kim **kuhulden** yumşakırak bolgay. (34,23B,14)

[O kadar ki **sürmeden** daha yumuşak olacak.]

Biraz vakıtda **içinden** şişer (37,25B,19)

[Bazen **içinden** şişer.]

Kaçan kim singirlerden bir nerse kesilse yâhud uzansa bogun **bogundan** çıkar. (40,27B,21)

[Ne zaman ki sinirlerden bir şey kesilse yahut uzansa boyun **boyundan** çıkar.]

Ol cürde **anasından** togalı bolur. (40,28A,6)

[O çıplak vücudu **anasından** doğduğu gibi olur.]

Munung kibi atlar şehir içinde yörise aksamas kaçan seferge çıksa aksar bu **mücerreblerden** turur. (44,31A,1)

[Bunun gibi atlar şehir içinde yürüse aksamaz; ne zaman sefere çıksa aksar; bu **tecrübelerdendir.**]

Bu hunân **agrılardan** bir cins turur. (51,35B,12)

[Bu mankafalı **agrılardan** bir cinstir.]

Anı iki yağrını öze kim iki **kolundan** aksun. (55,38A,24)

[Onun iki yanı üzerine iki **kolundan** aksın.]

Üçünci künde suw **içirmezden** burun ‘alik birgey sen. (57,39B,16)

[Üçüncü gün su **içirmeden** önce yem vereceksin.]

Töggenden takı **ileğenden** songra takı anıng öze on biş batman suw koygay sen. (59,41B,9)

[**Döktükten** ve **eledikten** sonra dahi onun üzerine on beş batman su koyacaksın.]

Tübünden berk biş kün takı anı etrun birle tütüzgey sen. (61,42B,18)

[**Dibinden** güçlü beş gün ve onu etrun ile buğulatacaksın.]

Ol atnıng kulakınıng **üstinden** boynuna yakın iki barmakı birle tutgay sen. (66,46A,7)

[O atn kulağının **üstünden** boynuna yakın, iki parmak ile tutacaksın.]

Anı kiçening **evvelinden** irtege tigin hamır sirkesi içinde ıslagay sen. (68,47B,7)

[Onu gecenin **evvelinden** ertesine kadar hamur sirkesi içinde ıslayacaksın.]

b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Kamug ‘âlemni **yokdın** bar kıldı. (1,1B,2)

[Bütün âlemi **yoktan** var etti.]

Amma fâris kişi **atdan** bilmeklikge muhtaç turur. (3,3A,4)

[Ama binici kişi **atı** bilmeye muhtaçtır.]

İtten takı şikal yirining süngükleri örtölmüş bolgay. (10,7B,2)

[**Etten** ve şikal yerinin kemikleri örtölmüş olacak.]

Ayakın basa bilmes bolur **işden** kalur. (11,8A,24)

[Ayağını basamaz olur, **işten** kalır.]

İki yinçük tidüğümüz **topukdan** yukaru iki uyluk süngükine tigin turur. (15,10B,15)

[İki incik kemiği dediğimiz **topuktan** yukarı, iki uyluk kemiğine kadardır.]

Yırakdan atnıng sincisi yahşı körünür. (16,11B,14)

[**Uzaktan** atnı endamı güzel görünür.]

Kaçan kim anı yürütseng közlemegi **yırakdın** bolgay. (18,12B,13)

[Ne zaman ki onu yürütsen gözlemesi **uzaktan** olacak.]

Ol at ol **çanakdan** içse iki ilin çökmese yahûd bir ili öze turup birin bükme ol at
'atik turur. (18,12B,25)

[O at o **çanaktan** içse iki ön ayağı (üzerine) çökmese yahut bir eli üzerine durup
birini bükme o atnı soyu temizdir.]

Boynnıng aslı **itden** hâli bolgay. (22,15B,1)

[Boynunun aslı **etten** boş olacak.]

Ol istabullarda öküş **turmakdan** bolur. (24,17A,8)

[O ahırlarda çok **durmaktan** olur.]

Fâris kişiden özge kişi **minmekden** bolur. (24,17A,9)

[Binici kişiden başka kişi **binmesinden** olur.]

Ol 'ayıb seyisler takı gulâmlar öküş **urmakdan** bolur. (24,17A,16)

[O kusur seyisler ve erkek çocukların çok **vurmasından** olur.]

Ol at birle seyisler takı oğlanlar öküş **oynamakdan** bolur. (24,17A,17)

[O at ile seyisler ve oğlanlar çok **oynamaktan** olur.]

Bu ‘ayıb çıbanlar **çıkmağdan** bolur. (24,17A,21)

[Bu kusur, çıbanların **çıkmasından** olur.]

Yâhû(z) şikâlning ‘aşkuri **tigmekden** bolur. (25,17B,23)

[Yahut bacağındaki beyazlığın “aşkurına” **değmekten** olur.]

İnşaallahü te’âlâ amma ol yagning sıfatı kim **meşeşden** akar. (27,18B,20)

[İnşallahü Te’âlâ ama o yağın özelliği **bacağındaki şişlikten** akar.]

Bir batman buçuk taze **zerâriçden** algay sen. (27,18B,23)

[Bir buçuk batman taze **zerâriçten** alacaksın.]

Biraz vakıtta ol **segrimekden** bolur. (27,19A,20)

[Bazen o **seğirmekten** olur.]

Kaçan kim **köydürmekdin** fârig bolsang tüzni suw içinde izgil. (29,20A,7)

[Ne zaman ki **yakmağdan** ayrılmış olsan düzü su içinde ez.]

Anıng evveli ili **şişmekden** bolur. (29,20A,11)

[Onun öncesi ön ayağı **şişmekten** olur.]

Eger nerse kalsa o **şişikden** anıng öze kuyruk yağını bağlagıl. (31,21B,2)

[Eğer şey kalsa o **şişikden** onun üzerine kuyruk yağını bağla.]

Ot birle **köydürmesden** burun bolgay. (31,21B,7)

[Ot ile **yaktırmadan** önce olacak.]

Amma ‘aranning takı bir türlüğ ‘ilaçı ebû **yûsufdan** ol turur. (35,24B,14)

[Ama butun dahi bir türlü ilacı Ebû **Yûsuf’tan** olur.]

Bu ‘**illetden** yahşı bolur. (37,26A,1)

[Bu **illetten** iyi olur.]

Ol şukak **hâraretden** bolur takı **yubûsetden** bolur. (42,29A,22)

[O yarıklar **hararetten** olur ve **kuruluktan** olur.]

B. Kullanılışı

1. İsimlerde Kullanılışı

a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı

Kamug ‘âlemni **yokdın** bar kıldı. (1,1B,2)

[Bütün âlemi **yoktan** var etti.]

Âdem oğlanlarını **barçadın** artuk kılıp akıl ve fehim rûzî kıldı. (1,1B,3)

[İnsanları **her şeyden** üstün kılıp akıl ve anlayış sahibi etti.]

Yulduzdın öküş barça yârânları öze bolsun. (1,1B,18)

[**Yıldızdan** çok tüm dostları üzerine olsun.]

Her at kim **yakındın** tiper. (2,2B,13)

[Her at ki **yakından** teper.]

Astındın bolgay takı köksi katıg berk bolgay. (5,4A,21)

[**Aşağıdan** olacak ve kökü çok güçlü olacak.]

Eger ol ileyi saçı hışın bolsa ol at **hecinden** yırak bolmaz. (8,6A,11)

[Eğer o ön saçı haşın olsa o at **deveden** uzak olmaz.]

İtden takı şikal yirining süngükleri örtülmüş bolgay. (10,7B,2)

[**Etten** ve şikal yerinin kemikleri örtülmüş olacak.]

Mundan burun takı toynakning artı **yirden** yırak bolgay. (11,8A,13)

[Bundan önce toynağının ardı da **yerden** uzak olacak.]

Ayakın basa bilmes bolur **işden** kalur. (11,8A,24)

[Ayağını basamaz olur, **işten** kalır.]

Kâhilden başına tigrü tüz bolgay. (11,8B,9)

[**Kâhilden** başına kadar düz olacak.]

İki yinçük tidüğümüz **topukdan** yukarı iki uyluk süngükine tigin turur. (15,10B,15)

[İki incik kemiği dediğimiz **topuktan** yukarı, iki uyluk kemiğine kadardır.]

Yıradan atning sincisi yahşı körünür. (16,11B,14)

[**Uzaktan** atın endamı güzel görünür.]

Tuyaklarının izi dört **arşundan** yukarı bolgay. (17,12B,3)

[Toynaklarının izi dört **arşından** yukarı olacak.]

Kaçan kim anı yürütseng közlemegi **yıradın** bolgay. (18,12B,13)

[Ne zaman ki onu yürütsen gözlemesi **uzaktan** olacak.]

Tüz **yirden** koygıl takı atnı angar kiltürgil... (18,12B,24)

[Düz **yerden** koy ve atı ona getir...]

Ol at ol **çanakdan** içse iki ilin çökmese yahûd bir ili öze turup birin bükme ol at
'atik turur. (18,12B,25)

[O at o **çanaktan** içse iki ön ayağı (üzerine) çökmese yahut bir eli üzerine durup birini bükme o atın soyu temizdir.]

Kaçan kim hâyil kısırakka aygır sikritseng yitik kün anı **aygırdan** yırak kılğıl kim hâyili kitgey. (19,13B,8)

[Ne zaman ki kısır kısrağa aygır seğırtsen yedi gün onu **aygırdan** uzak tut ki kısırlığı gidecek.]

Boynının aslı **itden** hâli bolgay. (22,15B,1)

[Boynunun aslı **etten** boş olacak.]

Ol istabullarda öküş **turmakdan** bolur. (24,17A,8)

[O ahırlarda çok **durmaktan** olur.]

Fâris **kişiden** özge kişi **minmekden** bolur. (24,17A,8)

[Binici **kişiden** başka kişi **binmesinden** olur.]

Kaçan kim yalguz minilinse yürimes takı **istabuldan** çıkmas. (24,17A,10)

[Ne zaman ki yalnız binilse yürümez ve **ahırdan** çıkmaz.]

Ol ‘ayıb seyisler takı gulâmlar öküş **urmakdan** bolur. (24,17A,16)

[O kusur seyisler ve erkek çocukların çok **vurmasından** olur.]

Ol at birle seyisler takı oğlanlar öküş **oynamakdan** bolur. (24,17A,17)

[O at ile seyisler ve oğlanlar çok **oynamaktan** olur.]

Bu ‘ayıb çıbanlar **çıkmağdan** bolur. (24,17A,21)

[Bu kusur, çıbanların **çıkmasından** olur.]

Kozdan ulug takı bolur. (25,17B,7)

[**Cevizden** büyük de olur.]

- Yâhû(z) şikâlning ‘aşkuri **tigmekden** bolur. (25,17B,23)
- [Yahut bacağındaki beyazlığın “aşkurına” **değmekten** olur.]
- İnşaallahü te’âlâ amma ol yagning sıfatı kim **meşeşden** akar. (27,18B,20)
- [İnşallahü Te’âlâ ama o yağın özelliği **bacağındaki şişlikten** akar.]
- Bir batman buçuk taze **zerâriçden** algay sen. (27,18B,23)
- [Bir buçuk batman taze **zerâriçten** alacaksın.]
- Biraz vakıtta ol **segrimekden** bolur. (27,19A,20)
- [Bazen o **seğirmekten** olur.]
- Kaçan kim **köydürmekdin** fârig bolsang tüzni suw içinde izgil. (29,20A,7)
- [Ne zaman ki **yakmaktan** ayrılmış olsan düzü su içinde ez.]
- Anıng evveli ili **şişmekden** bolur. (29,20A,11)
- [Onun öncesi ön ayağı **şişmekten** olur.]
- Eger intişârı ulug bolsa ırak-ı **vahşiden** kalan aldurgıl. (30,21A,11)
- [Eğer ayrılması fazla olursa **vahşilikten** uzak kalanı aldır.]
- Eger nerse kalsa o **şişikden** anıng öze kuyruk yağını bağlagıl. (31,21B,2)
- [Eğer şey kalsa o **şişikten** onun üzerine kuyruk yağını bağla.]
- Ot birle **köydürmesden** burun bolgay. (31,21B,7)
- [Ot ile **yaktırmadan** önce olacak.]
- Kaçan kim ol ‘aran yirini yuwang sabun birle bu **devâdan** algay sen. (34,24A,13)
- [Ne zaman ki o but yerini sabun ile yıkayıp bu **çareden** alacaksın.]
- Amma ‘aranning takı bir türlüg ‘ilaçı ebû **yûsufdan** ol turur. (35,24B,14)

[Ama butun dahi bir türlü ilacı Ebû **Yûsuf'tan** olur.]

Bu '**illetden** yahşı bolur. (37,26A,1)

[Bu **illetten** iyi olur.]

Kaçan kim singirlerden bir nerse kesilse yâhud uzansa bogun **bogundan** çıkar.
(40,27B,21)

[Ne zaman ki sinirlerden bir şey kesilse yahut uzansa boyun **boyundan** çıkar.]

Ol şukak **hâraretden** bolur takı **yubûsetden** bolur. (42,29A,22)

[O yarıklar **hararetden** olur ve **kuruluktan** olur.]

Yukarudın aşaga takı **aşagadan** yukaru kaçan kim körseng hâli hoşrak boldı.
(55,38B,4)

[**Yukarıdan** aşağı ve **aşağıdan** yukarı ne zaman ki görsen, hâli güzelce oldu.]

Eger ol hamır **arpadan** bolsa angar buğday yidürgil. (55,38B,10)

[Eğer o hamur **arpadan** olsa ona buğdayı yedirir.]

İrin kibi ya sarı suw kibi takı ol kün **devâdan** burun suw içürmegey sen.(57,39B,13)

[İrin gibi ya sarı su gibi ve o gün **iyileşmeden** önce su içirmeyeceksin.]

Makal-i **yahudiden** iki astar algay sen. (58,40A,21)

[**Yahudiden** söz söylemeyi iki astar alacaksın.]

b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Anıng üçün kim atlar yengi '**illetlerdin** hâli bolmas. (3,3A,19)

[Onun için ki atlar yeni **illetlerden** hâli olmaz.]

Bu **sıfatlardan** birisi bolmasa ol katıg nefesli bolmak menfa'atı bolmas. (4,3B,20)

[Bu **niteliklerden** birisi olmazsa o çok nefesli olması iyi olmaz.]

Birince künler anıng kibi kaytara kaytara ol **incirlerden** yakgay. (28,19B,6)

[Birçok gün onun gibi döndüre döndüre o **incirlerden** yakacak.]

Anıng birle ol atnıng singirine urgıl ili köymesün bu gayet **mücerreblerden** turur. (30,20B,23)

[Onunla o atın sinirine vur, ön ayağı yanmasın, bu gayet **tecrübelerdendir.**]

Munung kibi cahil **baytarlardan** saklangıl. (33,23A,19)

[Bunun gibi cahil **veterinerlerden** saklan.]

Munung kibi atlar şehir içinde yörise aksamas kaçan seferge çıksa aksar bu **mücerreblerden** turur. (44,31A,1)

[Bunun gibi atlar şehir içinde yürüse aksamaz; ne zaman sefere çıksa aksar; bu **tecrübelerdendir.**]

Bu hunân **agrıglardan** bir cins turur. (51,35B,12)

[Bu mankafalı **ağrılardan** bir cinstir.]

c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Bu kitapnı ‘arab **tilindin** türk tili öze yazmaklıka sebep ol kişi boldı. (1,1B,21)

[Bu kitabı Arap **dilinden** Türk diline yazmaya sebep o kişi oldu.]

Men miskin-i bîcârâ kul **özindin** utanıp sözini redd kıla bilmeyin. (2,2A,9)

[Ben zavallı, çaresiz kul **kendinden** utanıp sözünü reddetmeyin.]

Atnıng **sinçüsindin** bilgey. (3,3A,6)

[Atın **endamından** bilecek.]

Süngüklerinin **yirinden** bilgey. (3,3A,7)

[Kemiklerinin **yerinden** bilecek.]

Yiri king bolmasa takı tirisi king bolmasa öpke yatgan yiri nefesni **içinden** ala bilmes. (4,4A,3)

[Yeri geniş olmasa ve derisi geniş olmasa akciğerin yattığı yer, nefesi **içinden** alamaz.]

Uzunı takı yassısı **yukarudın** bolgay. (5,4A,20)

[Uzunı ve eni **yukarıdan** olacak.]

İki tirsek **yirinden** takı zida'ları uzun bolgay. (5,4A,23)

[İki dirsek **yerinden** dahi dirsek kemikleri uzun olacak]

Burnının **süngükündin** aşurmagay. (6,5A,4)

[Burnunun **kemiğinden** aşırmayacak.]

Aşağısından takı aşağı ingeki arası tar bolgay. (6,5A,21)

[**Aşağısından** ve aşağı husyesi arası dar olacak.]

İki **közinden** yukarı ol tar bolgay. (7,5B,12)

[İki **gözünden** yukarı o dar olacak.]

Tübinden uçına tigin yinçke bolgay. (7,5B,20)

[**Dibinden** ucuna kadar ince olacak.]

İki kulakı arasında kim ol saç **arasından** togganda birge togar. (7,6A,4)

[İki kulağının arasında ki o saç **arasından** doğduğunda beraber doğar.]

Ol **anasından** togganda birge toggan saçka 'arab tilinçe zagab dirler. (7,6A,5)

[O **anasından** doğduğunda bile doğan saç Arap dilinde "zagab" derler.]

Ucasının **alnından** ingsesine tigin berk takı küçli bolgay. (8,6B,3)

[Sırtının **önünden** ensesine kadar sağlam ve güçlü olacak.]

Ya'ni iyerning ileyi **kaşından** ingsesine tigin iki ingse singiri küçli sabit bolgay. (8,6B,4)

[Yani eyerin önü **kaşından** ensesine kadar iki ense siniri güçlü, sabit olacak.]

İki yagrını **çigininden** yırak bolmagay. (9,7A,3)

[İki yarası **omzundan** uzak olmayacak.]

İki **tizinden** yukaru bazuga tigin itsiz bolgay. (9,7A,18)

[İki **dizinden** yukarı, pazıya kadar etsiz olacak.]

Nüsûr tip 'arab tilinçe toynakning içindeki itli süngükke takı iki **yanından** yirge tiggen toynak içine ayturlar. (11,8A,12)

["Nüsûr" diye Arap dilinde toynağın içindeki etli kemiğe ve iki **yanından** yere degen toynak içine söylerler.]

Aning itleri ongurga **süngüklerindin** büyükrek bolgay. (12,9A,11)

[Onun etleri omurga **kemiklerinden** daha büyük olacak.]

Bıgınnıng ol kıska iyegüsi iki **bögerekinden** yırak bolgay. (12,9A,17)

[Uca kemiğinin o kısa eye kemiği **böbreğinden** uzak olacak.]

Kuyrıkı **tüzinden** husyesining kabının astına tigin takı iti tolug bolgay. (13,9B,14)

[Kuyruğu **hizasından**, husyesinin kabının altına kadar dahi eti dolu olacak.]

Sagrisından kuyruk tüzine tigin tüz bolgay. (13,9B,24)

[**Arkasından** kuyruk hizasına kadar düz olacak.]

İki burbayı biri **birinden** yırak bolgay. (14,10A,15)

[İki incik kemiğinin yukarı yeri **birbirinden** uzak olacak.]

Yassısı **ileyinden** takı **artından** bolgay. (14,10A,25)

[Yassı yeri **önünden** ve **ardından** olacak.]

Hârikinden saçı yırak bolur. (18,13A,9)

[**Eyer duran yerinden** saçı uzak olur.]

İki tirseği iki **tizinden** yırak bolur. (18,13A,11)

[İki dirseği iki **dizinden** uzak olur.]

Köksinden iyer anın öze sabit bolmagay. (22,16A,2)

[**Göğsünden** eyer onun üzerine sabit olmayacak.]

Tuyakları biri **birinden** yırak bolgay. (22,16A,8)

[Toynakları **birbirinden** uzak olacak.]

İki yanında yassısınca içinden takı tili **taşından** angar hiç ‘ilaç yok turur.(25,17B,14)

[İki yanında yassılaştınca içinden ve dili **dışından** ona hiç ilaç yoktur.]

Dayım ançaga tigrü kim ol **ilinden** şeşilgey tüşgey. (29,20B,12)

[Daima, o zamana kadar o **ön ayağından** çözülecek, düşecek.]

Biraz vakıtda **içinden** şişer (37,25B,19)

[Bazen **içinden** şişer.]

Ol cürde **anasından** togalı bolur. (40,28A,6)

[O çıplak vücudu **anasından** doğduğu gibi olur.]

Anı iki yağrını öze kim iki **kolundan** aksun. (55,38A,24)

[Onun iki yanı üzerine iki **kolundan** aksın.]

Tübünden berk biş kün takı anı etrun birle tütüzgey sen. (61,42B,18)

[**Dibinden** güçlü beş gün ve onu etrun ile buğulatacaksın.]

Ol atnıng kulakınıng **üstinden** boynuna yakın iki barmakı birle tutgay sen.(66,46A,7)

[O atn kulağının **üstünden** boynuna yakın, iki parmak ile tutacaksın.]

Anı kiçening **evvelinden** irtege tigin hamır sirkesi içinde ıslagay sen. (68,47B,7)

[Onu gecenin **evvelinden** ertesine kadar hamur sirkesi içinde ıslayacaksın.]

2. Zamirlerde Kullanılışı

a. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı

Andan haberdâr bolgay. (2,2B,12)

[**Ondan** haberdar olacak.]

Andın artuk yirge barmagay saklagay. (3,2B,15)

[**Ondan** fazla yere varmayacak, saklayacak.]

Kaçan kim **andan** aşursa kabih körünür yahşı bolmaz. (6,5A,4)

[Ne zaman ki **ondan** geçirse kötü görünür, güzel olmaz.]

Mundan burun artı takı toynaknıng yirden yırak bolgay. (11,8A,13)

[**Bundan** önce toynağının ardı da yerden uzak olacak.]

C. İşlevleri

1. Hareketin Başlangıç Noktasını Bildirir

Kamug ‘âlemni **yokdın** bar kıldı. (1,1B,2)

[Bütün âlemi **yoktan** var etti.]

Andın artuk yirge barmagay saklagay. (3,2B,15)

[**Ondan** fazla yere varmayacak, saklayacak.]

Yiri king bolmasa takı tirisi king bolmasa öpke yatgan yiri nefesni **içinden** ala bilmes. (4,4A,3)

[Yeri geniş olmasa ve derisi geniş olmasa akciğerin yattığı yer, nefesi **içinden** alamaz.]

Uzunı takı yassısı **yukarudın** bolgay. (5,4A,20)

[Uzunu ve eni **yukarıdan** olacak.]

Astındın bolgay takı köksi katıg berk bolgay. (5,4A,21)

[**Aşağıdan** olacak ve kökü çok güçlü olacak.]

Burnıning **süngükündin** aşurmagay. (6,5A,4)

[Burnunun **kemiğinden** aşırmayacak.]

Kaçan kim **andan** aşursa kabih körünür yahşı bolmaz. (6,5A,4)

[Ne zaman ki **ondan** geçirse kötü görünür, güzel olmaz.]

Aşagasından takı aşağı ingeki arası tar bolgay. (6,5A,21)

[**Aşağısından** ve aşağı husyesi arası dar olacak.]

İki **közünden** yukaru ol tar bolgay. (7,5B,12)

[İki **gözünden** yukarı o dar olacak.]

Tübinden uçına tigin yinçke bolgay. (7,5B,20)

[**Dibinden** ucuna kadar ince olacak.]

Ucasıning **alnından** ingsesine tigin berk takı küçli bolgay. (8,6B,3)

[Sırtının **önünden** ensesine kadar sağlam ve güçlü olacak.]

Ya'ni iyerning ileyi **kaşından** ingsesine tigin iki ingse singiri küçli sabit bolgay.
(8,6B,4)

[Yani eyerin önü **kaşından** ensesine kadar iki ense siniri güçlü, sabit olacak.]

İki yagrını **çigininden** yırak bolmagay. (9,7A,3)

[İki yarası **omzundan** uzak olmayacak.]

İki **tizinden** yukaru bazuga tigin itsiz bolgay. (9,7A,18)

[İki **dizinden** yukarı, pazıya kadar etsiz olacak.]

Nüsûr tip 'arab tilinçe toynakning içindeki itli süngükke takı iki **yanından** yirge tiggen toynak içine ayturlar. (11,8A,12)

[“Nüsûr” diye Arap dilinde toynağın içindeki etli kemiğe ve iki **yanından** yere değen toynak içine söylerler.]

Mundan burun artı takı toynakning **yirden** yırak bolgay. (11,8A,13)

[Bundan önce toynağının ardı da **yerden** uzak olacak.]

Kâhilden başına tigrü tüz bolgay. (11,8B,9)

[**Kâhilden** başına kadar düz olacak.]

Bıgınnıng ol kıska iyegüsi iki **bögerekinden** yırak bolgay. (12,9A,17)

[Uca kemiğinin o kısa eye kemiği **böbreğinden** uzak olacak.]

Kuyrıkı **tüzinden** husyesining kabının astına tigin takı iti tolug bolgay. (13,9B,14)

[Kuyruğu **hizasından**, husyesinin kabının altına kadar dahi eti dolu olacak.]

Sagrisından kuyruk tüzine tigin tüz bolgay. (13,9B,24)

[**Arkasından** kuyruk hizasına kadar düz olacak.]

İki yinçük tidüğümüz **topukdan** yukarı iki uyluk süngükine tigin turur. (15,10B,15)

[İki incik kemiği dediğimiz **topuktan** yukarı, iki uyluk kemiğine kadardır.]

Tuyaklarının izi dört **arşundan** yukarı bolgay. (17,12B,3)

[Toynaklarının izi dört **arşından** yukarı olacak.]

Hârikinden saç yırak bolur. (18,13A,9)

[**Eyer duran yerinden** saç uzak olur.]

İki tirseği iki **tizinden** yırak bolur. (18,13A,11)

[İki dirseği iki **dizinden** uzak olur.]

Kaçan kim hâyil kısrakka aygır sikritseng yitik kün anı **aygırdan** yırak kılğıl kim hâyili kitgey. (19,13B,8)

[Ne zaman ki kısır kısrığa aygır seğırtsen yedi gün onu **aygırdan** uzak tut ki kısırlığı gidecek.]

Kaçan kim yalguz minilinse yürimes takı **istabuldan** çıkmas. (24,17A,10)

[Ne zaman ki yalnız binilse yürümez ve **ahırdan** çıkmaz.]

Kozdan ulug takı bolur. (25,17B,7)

[**Cevizden** büyük de olur.]

Eğer intişârı ulug bolsa ırak-ı **vahşiden** kalan aldurgıl. (30,21A,11)

[Eğer ayrılması fazla olursa **vahşilikten** uzak kalanı aldır.]

Biraz vakıtda **içinden** şişer (37,25B,19)

[Bazen **içinden** şişer.]

Kaçan kim singirlerden bir nerse kesilse yâhud uzansa bogun **bogundan** çıkar. (40,27B,21)

[Ne zaman ki sinirlerden bir şey kesilse yahut uzansa boyun **boyundan** çıkar.]

Yukarudın aşaga takı **aşagadan** yukarı kaçan kim körseng hâli hoşrak boldı.
(55,38B,4)

[**Yukarıdan** aşağı ve **aşağıdan** yukarı ne zaman ki görsen, hâli güzelce oldu.]

Tübünden berk biş kün takı anı etrun birle tütüzgey sen. (61,42B,18)

[**Dibinden** güçlü beş gün ve onu etrun ile buğulatacaksın.]

Ol atnıng kulaknıng **üstünden** boynuna yakın iki barmakı birle tutgay sen.(66,46A,7)

[O atn kulağnıng **üstünden** boynuna yakın, iki parmak ile tutacaksın.]

Anı kiçening **evvelinden** irtege tigin hamır sirkesi içinde ıslagay sen. (68,47B,7)

[Onu gecenin **evvelinden** ertesine kadar hamur sirkesi içinde ıslayacaksın.]

2. Çıkış, Kaynak Bildirir

Âdem oğlanlarını **barçadın** artuk kılıp akıl ve fehim rûzî kıldı. (1,1B,3)

[İnsanları **her şeyden** üstün kılıp akıl ve anlayış sahibi etti.]

Bu kitapnı ‘arab **tilindin** türk tili öze yazmaklıka sebeb ol kişi boldı. (1,1B,21)

[Bu kitabı Arap **dilinden** Türk diline yazmaya sebep o kişi oldu.]

İki tirsek **yirinden** takı zida’ları uzun bolgay. (5,4A,23)

[İki dirsek **yerinden** dahi dirsek kemikleri uzun olacak]

İki kulakı arasında kim ol saç **arasından** togganda birge togar. (7,6A,4)

[İki kulağnıng arasında ki o saç **arasından** doğduğunda beraber doğar.]

Ol **anasından** togganda birge toggan saçka ‘arab tilinçe zagab dirler. (7,6A,5)

[O **anasından** doğduğunda bile doğan saça Arap dilinde “zagab” derler.]

Yassısı **ileyinden** takı **artından** bolgay. (14,10A,25)

[Yassı yeri **önünden** ve **ardından** olacak.]

Tüz **yirden** koygıl takı atnı angar kiltürgil... (18,12B,24)

[Düz **yerden** koy ve atı ona getir...]

Boynının aslı **itden** hâli bolgay. (22,15B,1)

[Boynunun aslı **etten** boş olacak.]

İki yanında yassısınca içinden takı tili **taşından** angar hiç ‘ilaç yok turur.(25,17B,14)

[İki yanında yassılaşınca içinden ve dili **dışından** ona hiç ilaç yoktur.]

Dayim ançaga tigrü kim ol **ilinden** şeşilgey tüşgey. (29,20B,12)

[Daima, o zamana kadar o **ön ayağından** çözülecek, düşecek.]

Buçuk **kiçeden** ‘alefin kesgey sen. (59,41A,9)

[**Geceden** yeminin yarısını keseceksin.]

3. Benzetme ve Karşılaştırma Bildirir

Yulduzdın öküş barça yârânları öze bolsun. (1,1B,18)

[**Yıldızdan** çok tüm dostları üzerine olsun.]

Eger ol ileyi saçı hışın bolsa ol at **hecinden** yırak bolmaz. (8,6A,11)

[Eğer o ön saçı haşın olsa o at **deveden** uzak olmaz.]

Anıng itleri ongurga **süngüklerindin** büyükrek bolgay. (12,9A,11)

[Onun etleri omurga **kemiklerinden** daha büyük olacak.]

Fâris **kişiden** özge kişi minmekden bolur. (24,17A,8)

[Binici **kişiden** başka kişi binmesinden olur.]

Ol kadar kim **kuhulden** yumşakırak bolgay. (34,23B,14)

[O kadar ki **sürmeden** daha yumuşak olacak.]

Bu ‘**illetden**’ yahşı bolur. (37,26A,1)

[Bu **illetten** iyi olur.]

Ol cürde **anasından** togalı bolur. (40,28A,6)

[O çıplak vücudu **anasından** doğduğu gibi olur.]

4. Neden Yapıldığını Bildirir

Eger ol hamır **arpadan** bolsa angar buğday yidürgil. (55,38B,10)

[Eğer o hamur **arpadan** olsa ona buğdayı yedirir.]

5. Parça ve Bütün Bildirir

Bu **sıfatlardan** birisi bolmasa ol katıg nefesli bolmak menfa’atı bolmas. (4,3B,20)

[Bu **niteliklerden** birisi olmazsa o çok nefesli olması iyi olmaz.]

Köksinden iyer anın öze sabit bolmagay. (22,16A,2)

[**Göğsünden** eyer onun üzerine sabit olmayacak.]

Bu hunân **agrılardan** bir cins turur. (51,35B,12)

[Bu mankafalı **ağrılardan** bir cinstir.]

6. Cümlede Yer Tamlayıcısı İşlevinde Kullanılışı

- Andan** haberdâr bolgay. (2,2B,12)
[**Ondan** haberdar olacak.]
- Her at kim **yakındın** tiper. (2,2B,13)
[Her at ki **yakından** teper.]
- Atning **sinçüsindin** bilgey. (3,3A,6)
[Atın **endامından** bilecek.]
- Süngüklerining **yirinden** bilgey. (3,3A,7)
[Kemiklerinin **yerinden** bilecek.]
- Anıng üçün kim atlar yengi '**illetlerdin** hâli bolmas. (3,3A,19)
[Onun için ki atlar yeni **illetlerden** hâli olmaz.]
- Yırakdan** atning sincisi yahşı körünür. (16,11B,14)
[**Uzaktan** atın endamı güzel görünür.]
- Kaçan kim anı yürütseng közlemegi **yırakdın** bolgay. (18,12B,13)
[Ne zaman ki onu yürütsen gözlemesi **uzaktan** olacak.]
- İnşaallahü te'âlâ amma ol yagning sıfatı kim **meşeşden** akar. (27,18B,20)
[İnşallahü Te'âlâ ama o yağın özelliği **bacağındaki şişlikten** akar.]
- Bir batman buçuk taze **zerâriçden** algay sen. (27,18B,23)
[Bir buçuk batman taze **zerâriçten** alacaksın.]
- Birince künler anıng kibi kaytara kaytara ol **incirlerden** yakgay. (28,19B,6)
[Birçok gün onun gibi döndüre döndüre o **incirlerden** yakacak.]

Munung gibi cahil **baytarlardan** saklangıl. (33,23A,19)

[Bunun gibi cahil **veterinerlerden** saklan.]

Anı iki yağrını öze kim iki **kolından** aksun. (55,38A,24)

[Onun iki yanı üzerine iki **kolundan** aksın.]

7. İkileme Kurar

İki burbayı biri **birinden** yırak bolgay. (14,10A,15)

[İki incik kemiğinin yukarı yeri **birbirinden** uzak olacak.]

Tuyakları biri **birinden** yırak bolgay. (22,16A,8)

[Toynakları **birbirinden** uzak olacak.]

8. Bazı Edatlarla Kullanılarak Edat Grubu Kurar

Ol ‘ayıblar kim **toggandan** sonra bolur. (2,2B,1)

[O kusurlar ki **doğduktan** sonra olur.]

Yiti **künden** songra kaçan kısırak yüklü bolsa on bir ay buçuk kötürür. (19,13B,24)

[Yedi **günden** sonra ne zaman kısırak yüklü olsa on bir buçuk ay götürür.]

Berk muhkem yağ **sürtgenden** songra her vakıtta kaçan kim angar yağ sürmek tilese ol yağını şeşgey. (27,19A,16)

[Güçlü kuvvetli yağ **sürdükten** sonra her vakitte, ne zaman ki o yağı sürmek istese o yağını çözecek.]

Ot birle **köydürmesden** burun bolgay. (31,21B,7)

[Ot ile **yaktırmadan** önce olacak.]

İrin kibi ya sarı suw kibi takı ol kün **devâdan** burun suw içürmegey sen.(57,39B,13)

[İrin gibi ya sarı su gibi ve o gün **iyileşmeden** önce su içirmeyeceksin.]

Üçüncü künde suw **içirmezden** burun ‘alik birgey sen. (57,39B,16)

[Üçüncü gün su **içirmeden** önce yem vereceksin.]

Töggenden takı **ileğenden** songra takı anıng öze on biş batman suw koygay sen. (59,41B,9)

[**Döktükten** ve **eledikten** sonra dahi onun üzerine on beş batman su koyacaksın.]

9. Ekin Belirtme Hâli Eki Yerine Kullanılışı

Amma fâris kişi **atdan** bilmeklikge muhtaç turur. (3,3A,4)

[Ama binici kişi **atı** bilmeye muhtaçtır.]

Na’lın yangrıtgay **vaktinden** aşurmagay. (4,3A,24)

[Nalını açığa çıkartacak **vaktini** aşırmayacak.]

6. VASITA HÂLİ

Memlûk Kıpçak Türkçesinde bu ek “-n, -In, -lA” şeklindeyken günümüzde “-lA” şeklinde görülür. *Baytaratu’l Vâzih*’ta ise “birle” edatıyla karşılanmıştır.

1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

İki bıgınınınğ üstünü kefeli **birle** yakın bolgay. (5,4B,6)

[İki uca kemiğinin üstü, atın oturma yeri **ile** yakın olacak.]

Özining atı **birle** bu kitabı başladım.

(2,2A,14)

[Kendisinin **adıyla** bu kitabı başladım.]

2. Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Anıng **birle** menfa'at kılmas.

(5,4B,13)

[**Onunla** faydası olmaz.]

Yürigende anıng **birle** rahatlanur.

(6,4B,21)

[Yürüdüğünde **onunla** rahatlanır.]

b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Ol 'ayblar kim at **birle** togkanda togar.

(2,2A,25)

[O kusurlar ki **atla** doğduğunda doğar.]

A. Kullanılışı

1. İsimlerde Kullanılışı

a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı

Ol 'ayblar kim at **birle** togkanda togar.

(2,2A,25)

[O kusurlar ki **atla** doğduğunda doğar.]

İki bıgınının üstünü kefeli **birle** yakın bolgay.

(5,4B,6)

[İki uca kemiğinin üstü, **atın oturma yeriyle** yakın olacak.]

b. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Özining atı **birle** bu kitabı başladım. (2,2A,14)

[Kendisinin **adıyla** bu kitabı başladım.]

2. Zamirlerde Kullanılışı

a. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı

Anıng **birle** menfa'at kılmas. (5,4B,13)

[**Onunla** faydası olmaz.]

Yürigende anıng **birle** rahatlanur. (6,4B,21)

[Yürüdüğünde **onunla** rahatlanır.]

B. İşlevleri

1. Fiilin Hangi Vasıtayla Yapıldığını Bildirir

Özining atı **birle** bu kitabı başladım. (2,2A,14)

[Kendisinin **adıyla** bu kitabı başladım.]

Ol 'ayblar kim at **birle** togkanda togar. (2,2A,25)

[O kusurlar ki **atla** doğduğunda doğar.]

Anıng **birle** menfa'at kılmas. (5,4B,13)

[**Onunla** faydası olmaz.]

Yürigende anıng **birle** rahatlanur. (6,4B,21)

[Yürüdüğünde **onunla** rahatlanır.]

HÂL EKİ OLMASIYLA İLGİLİ GÖRÜŞ BİRLİĞİNE VARILAMAYAN EKLER

1. İLGİ EKİ

A. Ekin Ses Yapısı

İlgi eki Memlük Kıpçak Türkçesinde “-nIng” şeklinde kullanılmıştır. Ekin *Baytaratu’l Vâzıh*’ta da “-nIng, -nUng” şeklinde kullanıldığı görülmüştür. Ekin bu dönemdeki kullanımında da kalınlık ve incelik uyumuna uyulduğu tespit edilmiştir. İşlevleri yönünden ise günümüzle benzerdir. Asıl işlevi aitlik, sahiplik bildirmektir.

1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Öze bolsun takı **anın**g ehl-i beyti öze bolsun. (1,1B,16)

[Kendine olsun ve **onun** ehl-i beytine olsun.]

Özining atı birle bu kitabı başladım. (2,2A,14)

[**Kendisinin** adı bu kitaba başladım.]

Anun için kim eger bu kişining marifeti bolmasa takı... (3,2B,25)

[**Onun** için ki eğer bu kişinin marifeti olmasa ve...]

İki **yinçükining** tamarları yinçükge yapışmış bolgay. (4,3B,13)

[İki **incik kemiğinin** damarları inciğe yapışmış olacak.]

Örtülmüş bolgay takı iki **ilining** bogunları tüz bolgay. (4,3B,15)

[Örtülmüş olacak ve iki **ön ayağının** parmak boğumları düz olacak.]

Bogunlarımın süngüklerinin tarafları tün bolgay. (4,3B,16)

[**Parmak boğumlarının kemiklerinin** yanları dün olacak.]

İki **bıgının** üstünü kefeli birle yakın bolgay. (5,4B,5)

[İki **uca kemiğinin** üstü, atın oturma yeri ile yakın olacak.]

İki ili fasid bolur takı **toynakının** art tirisi kopar. (5,4B,11)

[İki ön ayağı bozuk olur ve **toynağının** arka derisi kopar.]

Burnının süngükündin aşurmagay. (6,5A,3)

[**Burnunun** kemiğinden aşırmayacak.]

İki **ingekining** süngükleri arası tar bolsa... (6,5A,6)

[İki **husyesinin** kemikleri arası dar olsa...]

Atning iki **yangakının** yukarusı yassı bolgay. (6,5A,15)

[Atın iki **yanacağının** yukarusı yassı olacak.]

İki ingekining **yukarusının** arası king bolgay aşagasından. (6,5A,21)

[İki husyesinin **yukarisının** arası, aşağısından geniş olacak.]

At **yügenining** halkası turgan yiri agzında andan aşağısı yukargu irini takı aşaga irini kalıng itli bolmagay. (7,5A,24)

[At **geminin** halkasının durduğu yer, ağzında, ondan aşağısı, yukarı dudağı ve aşağı dudağı kalın etli olmayacak.]

İki **közining** süngükleri ulug bolgay. (7,5B,6)

[İki **gözünün** kemikleri büyük olacak.]

Anıng kibi atlarka atik dirler takı **kaşının** iki yanı yassı bolgay. (7,5B,17)

[Onun gibi atlara “soyu temiz” derler ve **kaşının** iki yanı yassı olacak.]

Tübinden uçına tigin yinçke bolgay takı **kulakının** içi ni tar bolgay. (7,5B,20)

[Dibinden ucuna kadar ince olacak ve **kulağının** içi dar olacak.]

- İleyi **saçının yanlarının** kılları takı yumşak bolgay. (7,5B,23)
[Ön **saçının yanlarının** kılları dahi yumşak olacak.]
- Boynining** üstünü yinçke bolgay **ingsening** iki yanına tigürü. (8,6B,1)
[**Boynunun** üstü ince olacak, **ensenin** iki yanına kadar.]
- Ucasining** alnından ingsesine tigin berk takı güçlü bolgay. (8,6B,3)
[**Sirtının** önünden ensesine kadar sağlam ve güçlü olacak.]
- İki **bazularining** iti çıgık bolgay. (8,6B,9)
[İki **pazısının** eti çıkık olacak.]
- İki **çiginining** tirisi boş bolgay. (8,6B,12)
[İki **omzunun** derisi boş olacak.]
- İkisining tirisi yapuşmuş bolgay. (9,7A,19)
[İkisinin derisi yapışmış olacak.]
- İki **tizining** süngükleri ulug bolgay. (9,7A,21)
[İki **dizinin** kemikleri büyük olacak.]
- Yanları ol **baganaklarının** ulug bolmagay. (10,7B,7)
[O **çatallarının** yanları büyük olmayacak.]
- ‘**Acayesining** kırığına tigürü takı ‘acaye tip. (10,7B,17)
[**Emzirilmeyen tayın** kırığına kadar dahi emzirilmemiş tay diye...]
- Havşebining** içi yassı bolgay. (10,7B,24)
[**Köstek yerinin** içi yassı olacak.]
- İyerning alın **kaşining** astını ucası birle tüz bolgay. (11,8B,6)

[Eyerinin ön **yükseklığının** altı, arkası ile aynı hiza olacak.]

Andan aşağı **iyegülerining** iti hafif bolgay. (12,8B,17)

[Ondan aşağı **omurgasının** eti hafif olacak.]

Kefelining ileyi birle harikine tigürü ucası tüz bolgay. (12,8B,23)

[**Atın oturma yerinin** önü ile eyerin durduğu yere kadar, sırtı düz olacak.]

Yagırlık koygan yiri takı **harikining** yüceliği ikisi beraber tüz bolgay. (12,9A,7)

[Keçe koyduğu yer ile **eyerin durduğu yerin** yüksekliği, ikisi beraber, düz olacak.]

Ucasının **ongurgalarının** iki yanı itli bolgay. (12,9A,10)

[Sırtının **omurgalarının** iki yanı etli olacak.]

Eyegülerining aşağı uçına tigürü takı ucasının tirisı barçası king bolgay. (12,9A,13)

[**Eye kemiklerinin** aşağı ucuna kadar sırt derisi tamamen geniş olacak.]

Ol iki yan **başının** süngükine ‘arab tilinçe hacibe dirler. (12,9A,23)

[O iki yan başının kemiğine Arap dilinde “hacibe” derler.]

İki **butının** takı **vazifining** arası king bolgay. (13,9B,12)

[İki **budunun** ve **atın bir organının** arası geniş olacak.]

Kuyrukı tüzinden **husyesining kabının** astına tigin takı iti tolug bolgay. (13,9B,14)

[Kuyruğu hizasından, **husyesinin kabının** altına kadar da eti dolu olacak.]

Niçük kim burun yad kılduk ol **sulının** ahırı turur. (13,10A,4)

[Nasıl ki önce andık, o **sulunun** sonudur.]

Artı **kuyrukının** artından aşıklı süngük başına tigin cedvel tarıtgan kibi tigirmi bolgay. (14,10A,11)

[Arka **kuyruğunun** ardından akıntılı kemik başına kadar liste daraltmış gibi yuvarlak olacak.]

Hatun **kişining** yürüyüşüne ohşar ol katıg ‘ayıb turur. (14,10A,22)

[Hatun **kişinin** yürüyüşüne benzer, o çok ayıptır.]

Burbayının içi it tolug bolgay. (15,10B,16)

[**İncik kemiğinin yukarisının** içi et dolu olacak.]

Munung kibi at nerse yügürmes amma orta yüğrük at ol turur. (17,12B,1)

[**Bunun** gibi at şey koşmaz ama orta hızda koşan at odur.]

Ağzının yarısı çok bolgay. (18,12B,15)

[**Ağzının** yarısı çok olacak.]

İki **çiginining** birisini bükse ol at hecin turur. (18,13A,3)

[İki **omzunun** birisini bükse o at devedir.]

Niçük kim ‘atik atlar kılğan kibi rast ol makrıflar **irnining** uçını koyar. (18,13A,16)

[Nasıl soyu temiz atlar yapmış gibi doğrudur; o melez otlar **irininin** ucunu koyar.]

Eger öng **emcekinin** başı selinse takı süt inse içinde balası irkek turur. (19,14A,1)

[Eğer ön **memesinin** başı salınsa ve süt inse içindeki yavrusu erkektir.]

Kısraknın **tutganının** nişanı ol turur. (19,14A,6)

[Kısrığın **tutacağının** izi odur.]

Takı **ingsening** ayıbı ol turur kim ileyi saç az bolmak ayb turur. (20,14B,15)

[Ve **ensenin** ayıbı odur ki ön saçın az olması ayıptır.]

Amma **közining** ‘ayıbı ol turur. (21,14B,23)

[Ama **gözünün** ayıbbı odur.]

2. Ünsüz ile Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Hayır izgülüğünü **atların** alnında tikdi (tökdi). (1,1B,11)

[İyiliğini **atların** önüne döktü.]

Ni kılmamak kerek anı anglagay takı ol ‘**ayıbning** ilacı ni turur... (2,2B,3)

[Ne yapmamak gerek, onu anlayacak ve o **ayıbın** ilacı nedir...]

Aşursa kabih körünür yahşı bolmaz amma **nefesning** mahreci tar bolsa... (6,5A5)

[Geçirse kötü görünür, güzel olmaz ama **nefesin** çıkış noktası dar olsa...]

Kılafserning kayışı turgan yiri manglayına tigürü takı yangakları itli bolmasa gayet kökçek bolur. (6,5A,8)

[**Atın başlığının** kayışının durduğu yer, alnına kadar ve yanakları etli olmasa gayet güzel olur.]

Ya’ni **iyerning** ileyi kaşından ingsesine tigin iki ingse singiri küçli sabit bolgay. (8,6B,4)

[Yani **eyerin** önü kaşından ensesine kadar iki ense siniri güçlü, sabit olacak.]

Ol **bıgınnıng** kıska iyegüsi barça iyegülerinden yüksek bolgay. (12,9A,15)

[O **uca kemiğinin** kısa omurgası bütün omurgalarından yüksek olacak.]

Boyunnung yukargusu yinçke bolgay. (18,12B,21)

[**Boynun** yukarısı ince olacak.]

Tişi atlarda takı **kısrakların** uçası biraz aşağıarak bolgay. (19,13B,2)

[Dişi atlarda dahi **kısrakların** arkası biraz daha aşağı olacak.]

Birince **taylarning** boyı bitişi yawuz körünür bardukça takı yawuz bolur. (20,14B,1)

[Birçok **tayın** boyunun bitişi kötü görünür, gittikçe de kötü olur.]

b.Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Atning sinçüsindin bilgey takı süngüklerining yirinden bilgey. (3,3A,6)

[**Atın** boyundan bilecek ve kemiklerinin yerinden bilecek.]

Vazifetin içinde vazifi tip ‘arab tilince bilek birle **tuyakning** kırığına tigürü vazifin dirler. (10,7B,13)

[Görevin içinde “vazifi” diye Arap dilinde bilek ile toynağın kırığına kadar “vazifin” derler.]

Yagırlıkning ileyi büyük bolgay. (11,8B,8)

[**Eyerin altına konulan kesenin** önü büyük olacak.]

Kısrakning tutganining nişanı ol turur. (19,14A,6)

[**Kısrığın** tutacağıının nişanı odur.]

İleyi **saçning** ‘ayıbbı ol turur. (20,14B,14)

[Ön **saçın** ayıbbı odur.]

B. Kullanılışı

1. İsimlerde Kullanılışı

a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı

Ni kılmamak kerek anı anglagay takı ol ‘**ayıbbning** ilacı ni turur... (2,2B,3)

[Ne yapmamak gerek, onu anlayacak ve o **ayıbın** ilacı nedir...]

Atning sinçüsindin bilgey takı süngüklerining yirinden bilgey. (3,3A,6)

[**Atın** boyundan bilecek ve kemiklerinin yerinden bilecek.]

Aşursa kabih körünür yahşı bolmas amma **nefesning** mahreci tar bolsa... (6,5A,5)

[Geçirse kötü görünür, güzel olmaz ama **nefesin** çıkış noktası dar olsa...]

Kilafserning kayışı turgan yiri manglayına tigürü takı yangakları itli bolmasa gayet kökçek bolur. (6,5A,8)

[**Atın başlıgının** kayışının durduğı yer, alnına kadar ve yanakları etli olmasa gayet güzel olur.]

Boynning üstünü yinçke bolgay **ingsening** iki yanına tigürü. (8,6B,1)

[Boynunun üstü ince olacak, **ensenin** iki yanına kadar.]

Ya'ni **iyerning** ileyi kaşından ingsesine tigin iki ingse singiri küçli sabit bolgay. (8,6B,4)

[Yani **eyerin** önü kaşından ensesine kadar iki ense siniri güçlü, sabit olacak.]

Vazifetin içinde vazifi tip ‘arab tilince bilek birle **tuyakning** kırığına tigürü vazifin dirler. (10,7B,13)

[Görevin içinde “vazifi” diye Arap dilinde bilek ile **toynağın** kırığına kadar “vazifin” derler.]

Yagırlıkning ileyi büyük bolgay. (11,8B,8)

[**Eyerin altına konulan kesenin** önü büyük olacak.]

Kefelining ileyi birle harikine tigürü ucası tüz bolgay. (12,8B,23)

[**Atın oturma yerinin** önü ile eyerin durduğı yere kadar, sırtı düz olacak.]

Ol **bıgınnıng** kısa iyegüsi barça iyegülerinden yüksek bolgay. (12,9A,15)

[O **uca kemiğinin** kısa omurgası bütün omurgalarından yüksek olacak.]

Niçük kim burun yad kılduk ol **sulning** ahırı turur. (13,10A,4)

[Nasıl ki önce andık, o **sulunun** sonudur.]

Hatun **kişining** yürüyüşüne ohşar ol katıg ‘ayıb turur. (14,10A,22)

[Hatun **kişinin** yürüyüşüne benzer, o çok ayıptır.]

Boynunung yukargusı yinçke bolgay. (18,12B,21)

[**Boynun** yukarısı ince olacak.]

Kısrakning tutganıning nişanı ol turur. (19,14A,6)

[**Kısrığın** tutacağıının nişanı odur.]

İleyi **saçning** ‘ayıbı ol turur. (20,14B,14)

[Ön **saçın** ayıbı odur.]

Kim takı **ingsening** ayıbı ol turur kim ileyi saç az bolmak ayb turur. (20,14B,15)

[Ve **ensenin** ayıbı odur ki ön saçın az olması ayıptır.]

b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Tidi takı hayır izgülüğini **atlarning** alnında tikdi (tökdi). (1,1B,11)

[Dedi ve hayır iyiliğini **atların** alnında döktü.]

Tişi atlarda takı **kısraklarning** uçası biraz aşagarak bolgay. (19,13B,2)

[Dişi atlarda dahi **kısrakların** arkası biraz daha aşağı olacak.]

Birince **taylarning** boyı bitişi yawuz körünür bardukça takı yawuz bolur. (20,14B,1)

[Birçok **tayın** boyunun bitişi kötü görünür, gittikçe de kötü olur.]

c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Özining atı birle bu kitabnı başladım. (2,2A,14)

[Kendisinin adı ile bu kitaba başladım.]

İki yinçükining tamarları yinçükge yapışmış bolgay. (4,3B,13)

[İki incik kemiğinin damarları inciğe yapışmış olacak.]

Örtülmiş bolgay takı iki ilining bogunları tüz bolgay. (4,3B,15)

[Örtülmüş olacak ve iki ön ayağının parmak boğumları düz olacak.]

Bogunlarning süngüklerining tarafları tün bolgay. (4,3B,16)

[Parmak boğumlarının kemiklerinin yanları dün olacak.]

İki bığınning üstüni kefeli birle yakın bolgay. (5,4B,5)

[İki uca kemiğinin üstü, atın oturma yeri ile yakın olacak.]

İki ili fasid bolur takı toynakining art tirisi kopar. (5,4B,11)

[İki ön ayağı bozuk olur ve toynağının arka derisi kopar.]

Burnining süngükindin aşurmagay. (6,5A,3)

[Burnunun kemiğinden aşırmayacak.]

İki ingekining süngükleri arası tar bolsa... (6,5A,6)

[İki husyesinin kemikleri arası dar olsa...]

Atning iki yangakining yukarusı yassı bolgay. (6,5A,15)

[Atın iki yanağının yukarusı yassı olacak.]

İki ingekining yukarusıning arası king bolgay aşagasından. (6,5A,21)

[İki husyesinin yukarusının arası, aşağısından geniş olacak.]

- İki **közining** süngükleri ulug bolgay. (7,5B,6)
- [İki **gözünün** kemikleri büyük olacak.]
- Aning kibi atlarka atik dirler takı **kaşining** iki yanı yassı bolgay. (7,5B,17)
- [Onun gibi atlara “soyu temiz” derler ve **kaşının** iki yanı yassı olacak.]
- Tübinden uçına tigin yinçke bolgay takı **kulakining** içi ni tar bolgay. (7,5B,20)
- [Dibinden ucuna kadar ince olacak ve **kulağının** içi dar olacak.]
- İleyi **saçining yanlarının** kılları takı yumşak bolgay. (7,5B,23)
- [Ön **saçının yanlarının** kılları dahi yumuşak olacak.]
- Boynining** üstünü yinçke bolgay **ingsening** iki yanına tigürü. (8,6B,1)
- [**Boynunun** üstü ince olacak, **ensenin** iki yanına kadar.]
- Ucasining** alnından ingsesine tigin berk takı güçlü bolgay. (8,6B,3)
- [**Sırtının** önünden ensesine kadar sağlam ve güçlü olacak.]
- İki **bazularining** iti çıkık bolgay. (8,6B,9)
- [İki **pazısının** eti çıkık olacak.]
- İki **çiginining** tirisi boş bolgay. (8,6B,12)
- [İki **omzunun** derisi boş olacak.]
- İkisining** tirisi yapuşmuş bolgay. (9,7A,19)
- [**İkisinin** derisi yapışmış olacak.]
- İki **tizining** süngükleri ulug bolgay. (9,7A,21)
- [İki **dizinin** kemikleri büyük olacak.]
- Yanları ol **baganaklarının** ulug bolmagay. (10,7B,7)

[O **çatallarının** yanları büyük olmayacak.]

‘**Acayesining** kırığına tigürü takı ‘acaye tip. (10,7B,17)

[**Emzirilmeyen tayın** kırığına kadar dahi emzirilmemiş tay diye...]

Havşebining içi yassı bolgay. (10,7B,24)

[**Köstek yerinin** içi yassı olacak.]

İyerning alın **kaşının** astını ucası birle tüz bolgay. (11,8B,6)

[Eyerinin ön **yüksekliğinin** altı, arkası ile aynı hiza olacak.]

Andan aşağı **iyegülerining** iti hafif bolgay. (12,8B,17)

[Ondan aşağı **omurgasının** eti hafif olacak.]

Kefelining ileyi birle harikine tigürü ucası tüz bolgay. (12,8B,23)

[**Atın oturma yerinin** önü ile eyerin durduğu yere kadar, sırtı düz olacak.]

Yagırlık koygan yiri takı **harikining** yüceliği ikisi beraber tüz bolgay. (12,9A,7)

[Keçe koyduğu yer ile **eyerin durduğu yerin** yüksekliği, ikisi beraber, düz olacak.]

Ucasının **ongurgalarının** iki yanı itli bolgay. (12,9A,10)

[Sırtının **omurgalarının** iki yanı etli olacak.]

Eyegülerining aşağı uçına tigürü takı ucasının tirisı barçası king bolgay. (12,9A,13)

[**Eye kemiklerinin** aşağı ucuna kadar sırt derisi tamamen geniş olacak.]

Ol iki yan **başının** süngükine ‘arab tilinçe hacibe dirler. (12,9A,23)

[O iki yan **başının** kemiğine Arap dilinde “hacibe” derler.]

İki **butının** takı **vazifining** arası king bolgay. (13,9B,12)

[İki **budunun** ve **atın bir organının** arası geniş olacak.]

Kuyrukı tüzinden **husyesining kabıning** astına tigin takı iti tolug bolgay. (13,9B,14)

[Kuyruğu hizasından, **husyesinin kabının** altına kadar da eti dolu olacak.]

Niçük kim burun yad kılduk ol **sulıning** ahırı turur. (13,10A,4)

[Nasıl ki önce andık, o **sulunun** sonudur.]

Artı **kuyrukıning** artından aşıklı süngük başına tigin cedvel tarıtgan kibi tigirmi bolgay. (14,10A,11)

[Arka **kuyruğunun** ardından akıntılı kemik başına kadar liste daraltmış gibi yuvarlak olacak.]

Hatun **kişining** yürüişine ohşar ol katıg ‘ayıb turur. (14,10A,22)

[Hatun **kişinin** yürüyüşüne benzer, o çok ayıptır.]

Burbayıning içi it tolug bolgay. (15,10B,16)

[İncik kemiğinin yukarisının içi et dolu olacak.]

Ağzıning yarısı çok bolgay. (18,12B,15)

[Ağzının yarısı çok olacak.]

İki **çiginining** birisini bükse ol at hecin turur. (18,13A,3)

[İki **omzunun** birisini bükse o at devedir.]

Niçük kim ‘atik atlar kılğan kibi rast ol makrıflar **irninining** uçını koyar. (18,13A,16)

[Nasıl soyu temiz atlar yapmış gibi doğrudur; o melez otlar **irininin** ucunu koyar.]

Eger öng **emcekinining** başı selinse takı süt inse içinde balası irkek turur. (19,14A,1)

[Eğer ön **memesinin** başı salınsa ve süt inse içindeki yavrusu erkektir.]

Kısraknıng **tutganıning** nişanı ol turur. (19,14A,6)

[Kısrığın **tutacağının** izi odur.]

Amma **közining** ‘ayıblı ol turur.

(21,14B,23)

[Ama **gözünün** ayıblı odur.]

2. Zamirlerde Kullanılışı

a. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı

Anun üçün kim eger bu kişining marifeti bolmasa takı...

(3,2B,25)

[**Onun** için ki eğer bu kişinin marifeti olmasa ve...]

Munung kibi at nerse yügürmes amma orta yügrük at ol turur.

(17,12B,1)

[**Bunun** gibi at şey koşmaz ama orta hızda koşan at odur.]

b. Şahıs Zamirlerinden Sonra Kullanılışı

Öze bolsun takı **anın** ehl-i beyti öze bolsun.

(1,1B,16)

[Kendine olsun ve **onun** ehl-i beytine olsun.]

C. İşlevleri

1. Aitlik, Yakınlık, Sahiplik Bildirir

a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı

Ne kılmamak kerek anı anglagay takı ol ‘**ayıbning** ilacı ni turur...

(2,2B,3)

[Ne yapmamak gerek onu anlayacak ve o **ayıbının** ilacı nedir...]

Atning sinçüsindin bilgey takı süngüklerining yirinden bilgey.

(3,3A,6)

[**Atın** boyundan bilecek ve kemiklerinin yerinden bilecek.]

Aşursa kabih görünür yahşı bolmasz amma **nefesning** mahreci tar bolsa... (6,5A,5)

[Geçirse kötü görünür, güzel olmaz ama **nefesin** çıkış noktası dar olsa...]

Vazifetin içinde vazifi tip ‘arab tilince bilek birle **tuyakning** kırığına tigürü vazifin dirler. (10,7B,13)

[Görevin içinde “vazifi” diye Arap dilinde bilek ile **toynağın** kırığına kadar “vazifin” derler.]

Yagırlıkning ileyi büyük bolgay. (11,8B,8)

[**Eyerin altına konulan kesenin** önü büyük olacak.]

İleyi **saçning** ‘ayıbı ol turur. (20,14B,14)

[Ön **saçın** ayıbı odur.]

Kim takı **ingsening** ayıbı ol turur kim ileyi saç az bolmak ayb turur. (20,14B,15)

[Ve **ensenin** ayıbı odur ki ön saçın az olması ayıptır.]

b. Çokluk Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Tidi takı hayır izgülüğünü **atlarning** alnında tikdi (tökdi). (1,1B,11)

[Dedi ve hayır iyiliğini **atların** alnında döktü.]

Tişi atlarda takı **kısraqlarning** uçası biraz aşağıarak bolgay. (19,13B,2)

[Dişi atlarda dahi **kısraqların** arkası biraz daha aşağı olacak.]

Birince **taylarning** boyı bitişi yawuz görünür bardukça takı yawuz bolur. (20,14B,1)

[Birçok **tayın** boyunun bitişi kötü görünür, gittikçe de kötü olur.]

c. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Özining atı birle bu kitabnı başladım. (2,2A,14)

[Kendisinin adı ile bu kitaba başladım.]

İki yinçükining tamarları yinçükge yapışmış bolgay. (4,3B,13)

[İki incik kemiğinin damarları inciğe yapışmış olacak.]

Örtülmüş bolgay takı iki ilining bogunları tüz bolgay. (4,3B,15)

[Örtülmüş olacak ve iki ön ayağının parmak boğumları düz olacak.]

Burnining süngükündin aşurmagay. (6,5A,3)

[Burnunun kemiğinden aşırmayacak.]

İki ingekining süngükleri arası tar bolsa... (6,5A,6)

[İki husyesinin kemikleri arası dar olsa...]

İki bazularının iti çıgık bolgay. (8,6B,9)

[İki pazısının eti çıkık olacak.]

İki çiginining tirisi boş bolgay. (8,6B,12)

[İki omzunun derisi boş olacak.]

İki tizining süngükleri ulug bolgay. (9,7A,21)

[İki dizinin kemikleri büyük olacak.]

İkisining tirisi yapuşmuş bolgay. (9,7A,19)

[İkisinin derisi yapışmış olacak.]

Yanları ol baganaklarının ulug bolmagay. (10,7B,7)

[O çatallarının yanları büyük olmayacak.]

- ‘**Acayesining** kırığına tigürü takı ‘acaye tip. (10,7B,17)
- [**Emzirilmeyen tayın** kırığına kadar dahi emzirilmemiş tay diye...]
- Havşebining** içi yassı bolgay. (10,7B,24)
- [**Köstek yerinin** içi yassı olacak.]
- İyerning alın **kaşının** astını ucası birle tüz bolgay. (11,8B,6)
- [Eyerinin ön **yükseklığının** altı, arkası ile aynı hizada olacak.]
- Andan aşağı **iyegülerining** iti hafif bolgay. (12,8B,17)
- [Ondan aşağı **omurgasının** eti hafif olacak.]
- Kefelining** ileyi birle harikine tigürü ucası tüz bolgay. (12,8B,23)
- [**Atın oturma yerinin** önü ile eyerin durduğu yere kadar, sırtı düz olacak.]
- Ol iki yan **başının** süngükine ‘arab tilinçe hacibe dirler. (12,9A,23)
- [O iki yan **başının** kemiğine Arap dilinde “hacibe” derler.]
- İki **butının** takı **vazifining** arası king bolgay. (13,9B,12)
- [İki **budunun** ve **atın bir organının** arası geniş olacak.]
- Niçük kim burun yad kılduk ol **sulının** ahırı turur. (13,10A,4)
- [Nasıl ki önce andık, o **sulunun** sonudur.]
- Hatun **kişining** yürüişine ohşar ol katıg ‘ayıb turur. (14,10A,22)
- [Hatun **kişinin** yürüyüşüne benzer, o çok ayıptır.]
- İki **çiginining** birisini bükse ol at hecin turur. (18,13A,3)
- [İki **omzunun** birisini bükse o at devedir.]
- Niçük kim ‘atik atlar kılğan kibi rast ol makrıflar **irning** uçını koyar. (18,13A,16)

[Nasıl soyu temiz atlar yapmış gibi doğrudur; o melez otlar **irininin** ucunu koyar.]

Eger öng **emcekinin** başı selinse takı süt inse içinde balası irkek turur. (19,14A,1)

[Eğer ön **memesinin** başı salınsa ve süt inse içindeki yavrusu erkektir.]

Kısrakning **tutganının** nişanı ol turur. (19,14A,6)

[Kısrığın **tutacağının** izi odur.]

Amma **közining** ‘ayıbı ol turur. (21,14B,23)

[Ama **gözünün** ayıbı odur.]

d. Zamirlerden Sonra Kullanılışı

d.1. İşaret Zamirlerinden Sonra Kullanılışı

Anun üçün kim eger bu kişining marifeti bolmasa takı... (3,2B,25)

[**Onun** için ki eğer bu kişinin marifeti olmasa ve...]

d.2. Şahıs Zamirlerinden Sonra Kullanılışı

Öze bolsun takı **anın** ehl-i beyti öze bolsun. (1,1B,16)

[Kendine olsun ve **onun** ehl-i beytine olsun.]

2. Parça Bütün İlişkisi Göstermesi

İki ili fasid bolur takı **toynakının** art tirisi kopar. (5,4B,11)

[İki ön ayağı bozuk olur ve **toynağının** arka derisi kopar.]

Tübinden uçına tigin yinçke bolgay takı **kulakının** içi ni tar bolgay. (7,5B,20)

[Dibinden ucuna kadar ince olacak ve **kulağının** içi dar olacak.]

İleyi **saçının yanlarının** kılları takı yumşak bolgay. (7,5B,23)

[Ön **saçının yanlarının** kılları dahi yumuşak olacak.]

Boynunun üstünü yinçke bolgay **ingsening** iki yanına tigürü. (8,6B,1)

[**Boynunun** üstü ince olacak, **ensenin** iki yanına kadar.]

Ya'ni **iyerning** ileyi kaşından ingsesine tigin iki ingse singiri küçli sabit bolgay. (8,6B,4)

[Yani **eyerin** önü kaşından ensesine kadar iki ense siniri güçlü sabit olacak.]

Burbayının içi it tolug bolgay. (15,10B,16)

[**İncik kemiğinin yukarısının** içi et dolu olacak.]

Ağzının yarısı çok bolgay. (18,12B,15)

[**Ağzının** yarısı çok olacak.]

Boyunnung yukargusu yinçke bolgay. (18,12B,21)

[**Boynun** yukarısı ince olacak.]

3. İlgi Eksiz İsim Tamlaması Kullanılışı

Kim anıng **sünigi** niçük kilürin tay vaktinde bakıp bilgey. (2,2B,6)

[Ki onun **kemiğinin** nasıl geleceğini tay vaktinde bakıp bilecek.]

Eğer **öng emceki başı** selinmese yilinde tursa içindeki balası tişi turur. (19,14A,3)

[Eğer **ön memesinin başı** salınmasa yelinde dursa içindeki yavrusu dişidir.]

Bu '**ilaç** kiçilerge menfa'atı bar turur. (97,65B,19)

[Bu **ilacın** kaşıntılara faydası vardır.]

2. EŞİTLİK EKİ

A. Ekin Ses Yapısı

Günümüz Türkçesindeki kullanılışıyla Memlûk Kıpçak Türkçesindeki kullanılışı aynıdır. Ek “-cA/-çA” şeklinde kullanılır. *Baytaratu'l Vâzih*’ta da bu şekilde kullanılmaktadır.

1. Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

a. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Anıng **hilâfınca** bolgay. (22,15B,1)

[Onun **zıttınca** olacak.]

Yogunrak takı ol fitileni ol meşeş **kadarınca** halka kılğaysın. (26,18A,6)

[Daha yoğun ve o “fitileni” o şişlik **kadarınca** halka edeceksin.]

B. Kullanılışı

1. İsimlerde Kullanılışı

a. İyelik Eki Almış Kelimelerden Sonra Kullanılışı

Anıng **hilâfınca** bolgay. (22,15B,1)

[Onun **zıttınca** olacak.]

Yogunrak takı ol fitileni ol meşeş **kadarınca** halka kılğaysın. (26,18A,6)

[Daha yoğun ve o fitileni o şişlik **kadarınca** halka edeceksin.]

C. İşlevleri

1. Eşitlik ve Karşılaştırma Zarfı Görevinde Kullanılışı

Anıng **hilâfınca** bolgay. (22,15B,1)

[Onun **zıttınca** olacak.]

2. Miktar Bakımından Yaklaşıklık Zarfı Görevinde Kullanılışı

Yogunrak takı ol fitileni ol meşeş **kadarınca** halka kılğaysın. (26,18A,6)

[Daha yoğun ve o “fitileni” o şişlik **kadarınca** halka edeceksin.]

3. Ekin Bulunma Hâli Eki Yerine Kullanılışı

Ol yirke ‘arab **tilinçe** hezime dirler. (6,5A,18)

[O yere Arap **dilinde** “hezime” derler.]

Yukargu irinine ‘arab **tilinçe** cahfeletü’l-‘aliyye dirler. (7,5B,1)

[Yukarı dudağına Arap **dilinde** “cahfeletü’l-‘aliyye” derler.]

3. YÖN GÖSTERME EKİ

A. Ekin Ses Yapısı

Memlûk Kıpçak Türkçesinde ve *Baytaratu’l Vâzıh*’ta bu ek “-gAru, -kAru, -rA” şeklinde kullanır. Günümüzde ise bu ek kullanım dışı olup daha çok eklendiği sözcüklerle kalıplaşmış durumdadır.

1. Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra Kullanılışı

a. Tonlu Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Andan **songra** yine aygırğa ‘arza kılğıl. (19,13B,12)

[Ondan **sonra** yine aygıra güç uygula.]

b. Tonsuz Ünsüzlerden Sonra Kullanılışı

Taşra bilgürmegey yinçük singirleri arasında örtülmiş bolgay. (4,3B,14)

[**Dışarı** ortaya çıkmayacak, incik kemiği sinirleri arasında örtülmüş olacak.]

Boynı **içkerü** kuwuruk bolmasa gayet yahşı turur. (9,6B,19)

[Boynu **içeri** kıvrık olmasa gayet iyidir.]

İki bıgını **taşkaru** çıguk bolgay. (22,15B,14)

[İki uca kemiği **dışarı** çıkık olacak.]

Kaçan kim andan kan alsang katıg **içkeri** ötgede sançmagay. (29,20A,23)

[Ne zaman ki ondan kan alsan çok **içeri** geçirmede bağlamayacak.]

B. Kullanılışı

1. İsimlerde Kullanılışı

a. İsim Kök ve Gövdelerinden Sonra Kullanılışı

Taşra bilgürmegey yinçük singirleri arasında örtülmiş bolgay. (4,3B,14)

[**Dışarı** ortaya çıkmayacak, incik kemiği sinirleri arasında örtülmüş olacak.]

Yukaru uzunınca takı aşagasını king kılgay. (6,5A,2)

[**Yukarı** uzunca ve aşağısını geniş yapacak.]

Boynı **içkerü** kuwuruk bolmasa gayet yahşı turur. (9,6B,19)

[Boynu **içeri** kıvrık olmasa gayet iyidir.]

İki bıgını **taşkaru** çıguk bolgay. (22,15B,14)

[İki uca kemiği **dışarı** çıkık olacak.]

Kaçan kim andan kan alsang katıg **içkeri** ötgede sançmagay. (29,20A,23)

[Ne zaman ki ondan kan alsan çok **içeri** geçirmede bağlamayacak.]

C. İşlevleri

1. Hareketin Yönünü Bildirir

Taşra bilgürmegey yinçük singirleri arasında örtülmiş bolgay. (4,3B,14)

[**Dışarı** ortaya çıkmayacak, incik kemiği sinirleri arasında örtülmüş olacak.]

Boynı **içkerü** kuwuruk bolmasa gayet yahşı turur. (9,6B,19)

[Boynu **içeri** kıvrık olmasa gayet iyidir.]

Andan **songra** yine aygırğa ‘arza kılğıl. (19,13B,12)

[Ondan **sonra** yine aygıra güç uygula.]

İki bıgını **taşkaru** çıguk bolgay. (22,15B,14)

[İki uca kemiği **dışarı** çıkık olacak.]

Kaçan kim andan kan alsang katıg **içkeri** ötgede sançmagay. (29,20A,23)

[Ne zaman ki ondan kan alsan çok **içeri** geçirmede bağlamayacak.]

SONUÇ

“*Baytaratu’l Vâzih’ta Hâl Ekleri*” isimli çalışmada eser cümle cümle değerlendirilerek, hâl eklerinin ses yapıları ve işlevleri Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılarak ortaya konulmuştur. Ayrıca hâl eklerinin öğretimdeki yerine ve araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Çalışmada *Baytaratu’l Vâzih’ta* hâl eklerinin kullanımına ilişkin veriler elde edilmiştir. Yalın hâl eksizdir ve geldiği isimler genellikle özne ve zarf olarak cümlede görev yaparlar. Ekin *Baytaratu’l Vâzih’ta* kullanılışı günümüzdeki kullanılışıyla benzerdir. Belirtme hâli ekinin asıl görevi ise eklendiği ismin cümlede belirtili nesne olmasını sağlayıp “Neyi?, Kimi?” sorularına cevap verilmesini sağlamaktır. Belirtme hâli *Baytaratu’l Vâzih’ta* “-nI” iken günümüzde “-I, -(y)I” şeklindedir. Yönelme hâli ekinin asıl görevi yaklaşma ve yönelme bildirerek ismi fiile bağlamaktır. Bu hâl isimlere günümüz Türkçesinde “-A” şeklinde gelirken *Baytaratu’l Vâzih’ta* “-gA, -kA, -A” şeklinde kendini göstermektedir. Bulunma hâli ekinin asıl görevi bulunma, yer bildirmedir. Günümüz Türkçesinde “-dA, -tA” şeklindeyken *Baytaratu’l Vâzih’ta* “-dA” şeklindedir. Çıkma hâli ekinin asıl görevi çıkma, ayrılma, uzaklaşma bildirerek ismin fiille bu bağlamda münasebetini sağlamaktır. Günümüz Türkçesinde “-dAn, -tAn” şeklindeyken *Baytaratu’l Vâzih’ta* çoğunlukla “-dAn” bazen de “-dIn” şeklindedir. Vasıta hâli eki araç, vasıta anlamı vermektedir. Günümüzde bu ek daha çok “-lA” şeklinde kullanılırken *Baytaratu’l Vâzih’ta* ise “birle” olarak kullanıldığı görülmüştür. Hâl eki olmasıyla ilgili görüş birliğine varılamayan ekler kapsamında değerlendirdiğimiz eklere bakacak olursak ilgi ekinin asıl görevi eklendiği sözcüğe aitlik, yakınlık, sahiplik anlamları katmasıdır. İlgi eki isimle isim arasında ilişki kurduğundan bizce hâl eki görevinde değildir. Ek, *Baytaratu’l Vâzih’ta* “-nIng” şeklinde kullanılırken günümüz Türkçesinde “-In, -Un/-nIn, -nUn” olarak kendini gösterir. Eşitlik eki, eşitlik anlamı vermektedir. Eşitlik eki, çekim ekinden ziyade bir yapım eki görevi üstlendiği için hâl ekleri kapsamında değerlendirilmemiştir. Son olarak ise yön gösterme eki yön anlamı vermektedir. Ek, yapım eki görevi üstlendiği için hâl eki kapsamında değerlendirilmemiştir. Yön gösterme eki günümüzde kalıplaşmış olarak kendini

göstermektedir. Fakat *Baytaratu'l Vâzih*'ta ise “-kAru/ -gAru” şeklinde kullanılmıştır.

Hâl eklerinin öğretimdeki yerine ilişkin bazı araştırmacıların görüşlerini incelediğimizde ise hâl eklerinin önemine değindikleri tespit edilmiştir. Türkçe öğretiminde ve yabancılara Türkçe öğretiminde de ilk öğretilen dil bilgisi konularından biri oluşu bize hâl eklerinin önemini kanıtlar niteliktedir. Hâl eklerini doğru anlayıp doğru kullanmamız cümlelerin anlam bütünlüğünü sağlamamız için büyük önem taşımaktadır. Özellikle yabancılara Türkçe öğretirken bunu açıkça görürüz. Bizler ana dilimiz olduğu için hâl eklerini kullanırken çokça hata yapmadan kendimizi ifade ederiz. Fakat bir yabancından hâl eklerini kullanarak bir cümle kurması istendiğinde aslında hâl eklerinin cümle ve anlam bütünlüğü açısından ne kadar büyük bir öneme sahip oldukları çok daha iyi anlaşılır. Yabancıların hâl eklerini kullanırken çoğunlukla yaptıkları hatalar hâl eklerinin ya eksik ya da birbiri yerine kullanılmasıdır. Birbiri yerine kullanılmaları ise hâl eklerinin geçirgen bir özellik gösterdiğini bize kanıtlar. Hâl ekleri teker teker değerlendirilerek ulaşılan sonuçlar aşağıda sıralanmıştır:

Yalın Hâl: Geçmişte de günümüzde de benzer kullanılışa sahiptir. Eserde eksiz olarak kullanılmış olup benzer işlevleri yerine getirmiştir.

Belirtme Hâli: Kıpçak Türkçesinde ve *Baytaratu'l Vâzih*'taki kullanılışı “-nI, -n” şeklindedir. Yine eserde kalınlık incelik uyumuna sıkı sıkıya bağlı kalındığı görülmüştür.

- Belirtme hâli ekinin yönelme hâli eki yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kim bu **hayvanlarını** bakıp izgüsin takı yamanın bildürdi. (1,1B,6)

[Ki bu **hayvanlara** bakıp iyisini ve kötüsünü bildirdi.]

Özining atı birle bu **kitabını** başladım. (2,2A,14)

[Kendisinin adıyla bu **kitaba** başladım.]

- Belirtme hâli ekinin ilgi eki yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.

İki **yağrını** ortası çıgık bolgay.

(8,6B,9)

[İki **yanının** ortası çıkık olacak.]

- Belirtme hâli ekinin günümüz Türkçesinde olduğu gibi “-I” şeklindeki kullanılışına rastlanmıştır; ancak ilgili örnekte ünsüz yumuşamasının gerçekleşmediği görülmüştür.

Ol atnıng kulakınıng üstinden boynuna yakın iki **barmakı** birle tutgay sen.
(66,46A,7)

[O atın kulağının üstünden boynuna yakın, iki **parmak** ile tutacaksın.]

Yönelme Hâli: Kıpçak Türkçesinde ve *Baytaratu'l Vâzıh*'ta “-gA/ -kA/ -A” şeklinde kendini gösterir. Asıl görevi yönelme anlamı ifade etmektir. Bunun dışında ise sebep, amaç, zaman, ilgi, aitlik, belirtme, karşılaştırma bildirdiğini ve cümlede yer tamlayıcısı göreviyle kullanıldığını tespit edilmiştir. Kalınlık incelik uyumuna çoğunlukla uyulmakla beraber istisnai durumlar da mevcuttur. Yine ünsüz uyumu kuralına zaman zaman uyulmadığı görülmüştür. Günümüz Türkçesine benzer kullanılış örneklerine rastlanmıştır.

- “-mAk” isim fiil ekinin kullanımında ünsüz düşmesi kuralının göz önünde bulundurulmadığı tespit edilmiştir.

Kayu at meydanda **minmekge** yarar.

(2,2B,10)

[Hangi at meydanda **binmeye** yarar.]

- İsim fiil eki olan “-mak,-mek” ekinden sonra bazen “-gA” bazense “-kA” kullanılışı görülmüştür. Bu da bize ünsüz uyumu kuralına zaman zaman uyulurken bazı zamanlarda da uyulmadığını göstermiştir.

Tigme at ni kadar **yörimekge** tozar anı bilgey.

(3,2B,15)

[Her bir at ne kadar **yürüdüğünde** tozar, onu bilecek.]

Kayusı **saklamakka** yarar kayusı yaramas anı bilgey.

(2,2A,23)

[Hangisi **saklamaya** yarar hangisi yaramaz, onu bilecek.]

- *Baytaratu'l Vâzih*'ta “-gA/ -kA” olan yönelme hâli ekinin “-A” şeklinde kullanıldığı yerlerin olduğu da tespit edilmiştir.

Bu **baytara** atlıg kitabını ‘arab tilindin türk tili öze ewürgil tip ingen rağbet birle taleb kıldı. (2,2A,7)

[Bu **Baytara** adlı kitabı Arap dilinden Türk diline çevir deyip çok rağbet ile talep etti.]

- Belirtme hâli yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.

Cahil kişi bolsa ol yirden kan **almaga** bilmese anıng kibi kişiğe birmegey. (29,20B,2)

[Cahil kişi olsa oradan kan **almayı** bilmese onun gibi kişiye vermeyecek.]

- Bulunma hâli yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bu iki **hasletge** hiç hile yok turur. (23,16B,8)

[Bu iki **huyda** hiç hile yoktur.]

Bulunma Hâli: Kıpçak Türkçesi, günümüz Türkçesi ve *Baytaratu'l Vâzih*'taki kullanılışları birbiriyle benzerdir. Farklı olarak *Baytaratu'l Vâzih*'ta ünsüz uyumuna aykırı kullanılış söz konusudur. Kalınlık incelik uyumuna ise istisnasız bağlı kalınmıştır.

- Zaman anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kim anıng sünigi niçük kilürin tay **vaktinde** bakıp bilgey. (2,2B,6)

[Ki onun kemiğinin nasıl geleceğini tay **vaktinde** bakıp bilecek.]

Ni **vakıtda** yidürmemek kerek vaktini bilgey. (3,2B,21)

[Ne **zaman** yedirmemek gerek, onun vaktini bilecek.]

- Bulunma hâlinin ayrılma hâl eki yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kişi **atlarda** kayusu kökçek turur kayusu yawuz turur. (3,3A,12)

[Erkek **atlardan** hangisi güzedir hangisi kötüdür.]

- Yönelme hâli eki yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.

Hayır izgülüğünü atların **alnında** tikdi (tökdi). (1,1B,11)

[İyiliğini atların **önüne** döktü.]

- Belirtisiz isim tamlamasından sonra ise Türkiye Türkçesinden farklı olarak tamlanan ekine ihtiyaç duymadan hâl ekinin eklendiği görülmüştür.

Ol incir **agaçda** bişmesden burun yirge tüşüp kurumuş bolgay. (92,62B,22)

[O incir **ağacında**, pişmeden önce, yere düşüp kurumuş olacak.]

Çıkma Hâli: Kıpçak Türkçesinde ve günümüz Türkçesinde bu ekin kullanılışı benzerdir. Baytaratu'l Vâzih'ta da benzer şekilde çoğunlukla “-dAn” şeklinde kullanılırken farklı olarak Harezmi Türkçesinde olduğu gibi hâlâ “-dIn” şeklinde kullanılışına da rastlanmıştır.

- Çıkma hâlinin “-dIn” şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

Âdem oğlanlarını **barçadın** artuk kılıp akıl ve fehim rûzî kıldı. (1,1B,3)

[İnsanları **her şeyden** üstün kılıp akıl ve anlayış sahibi etti.]

Uzunı takı yassısı **yukarudın** bolgay. (5,4A,20)

[Uzunu ve eni **yukarıdan** olacak.]

Andın artuk yirge barmagay saklagay. (3,2B,15)

[**Ondan** fazla yere varmayacak, saklayacak.]

- Kalınlık incelik uyumuna bağlı kalınmıştır. Hatta yabancı sözcüklerde dahi bu kurala uyulduğu görülmüştür.

Kâhilden başına tigrü tüz bolgay. (11,8B,9)

[**Kâhilden** başına kadar düz olacak.]

Çıkma hâli eki daha çok hareketin başlangıç noktası, çıkış, kaynak bildirme gibi anlamlarda kullanılırken bunun dışında benzetme, karşılaştırma, parça bütün, sebep, durum bildirme anlamlarında da kullanıldığı görülmüştür.

- Benzetme ve karşılaştırma anlamında kullanılmıştır.

Eger ol ileyi saçı hışın bolsa ol at **hecinden** yırak bolmaz. (8,6A,11)

[Eğer o ön saçı haşın olsa o at **deveden** uzak olmaz.]

- Parça bütün anlamında kullanılmıştır.

Bu **sıfatlardan** birisi bolmasa ol katıg nefesli bolmak menfa'atı bolmas. (4,3B,20)

[Bu **niteliklerden** birisi olmazsa o çok nefesli olması iyi olmaz.]

- Sebep durum anlamında kullanılmıştır.

Ol istabullarda öküş **turmakdan** bolur. (24,17A,8)

[O ahırlarda çok **durmaktan** olur.]

- Aynı kelimedede iki farklı şekilde kullanılışına rastlanmıştır.

Andan haberdâr bolgay. (2,2B,12)

[**Ondan** haberdar olacak.]

Andın artuk yirge barmagay saklagay. (3,2B,15)

[**Ondan** fazla yere varmayacak, saklayacak.]

- Ünsüz uyumuna hemen hemen hiç uyulmadığı görülmüştür.

İtten takı şikal yirining süngükleri örtülmüş bolgay. (10,7B,2)

[**Etten** ve şikal yerinin kemikleri örtülmüş olacak.]

Ayakın basa bilmes bolur **işden** kalur. (11,8A,24)

[Ayağını basamaz olur, **işten** kalır.]

Biraz vakıtda ol **segrimekten** bolur. (27,19A,20)

[Bazen o **seğirmekten** olur.]

➤ Çıkma hâli ekinin belirtme hâli eki yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.

Amma fâris kişi **atdan** bilmeklikge muhtaç turur. (3,3A,4)

[Ama binici kişi **atı** bilmeye muhtaçtır.]

Vasıta Hâli: Araç, vasıta anlamı vermektedir. Günümüzde bu ek daha çok “-IA” şeklinde kullanılırken *Baytaratu’l Vâzıh*’ta ise “birle” şeklinde ayrı yazılarak kullanılışı tespit edilmiştir. Asıl işlevi fiilin hangi vasıta ile yapıldığını ifade etmektir.

İki bıgınının üstünü kefeli **birle** yakın bolgay. (5,4B,6)

[İki uca kemiğinin üstü, atın oturma yeri **ile** yakın olacak.]

Özining atı **birle** bu kitabı başladım. (2,2A,14)

[Kendisinin **adıyla** bu kitabı başladım.]

İlgi Eki: *Baytaratu’l Vâzıh*’ta ek Kıpçak Türkçesindeki kullanılışıyla benzerdir. *Baytaratu’l Vâzıh*’ta ekin kelimelere ekleniş biçiminde kalınlık incelik uyumuna bağlı kalınmıştır. Asıl görevi aitlik, sahiplik, yakınlık bildirmektir. Farklı olarak karşılaştırma, parça bütün işlevlerinde kullanıldığı da tespit edilmiştir.

➤ Karşılaştırma işlevinde kullanılmıştır.

Ol **bıgınının** kısa iyegüsi barça iyegülerinden yüksek bolgay. (12,9A,15)

[O **uca kemiğinin** kısa omurgası bütün omurgalarından yüksek olacak.]

➤ Parça bütün işlevinde kullanılmıştır.

İki ili fasid bolur takı **toynakının** art tirisi kopar. (5,4B,11)

[İki ön ayağı bozuk olur ve **toynağının** arka derisi kopar.]

- İsim tamlamalarında ilgi ekinin bazı örneklerde kullanılmadığı bu yönüyle de günümüz Türkçesinden farklı bir kullanılış olduğu gözlenmiştir.

Eger **öng emceki başı** selinmese yilinde tursa içindeki balası tişi turur. (19,14A,3)

[Eğer **ön memesinin başı** salınmazsa yelinde durursa içindeki yavrusu dişidir.]

- Sayı sıfatlarıyla çokluk ekinin birarada kullanıldığı tespit edilmiştir. Oysa Türkiye Türkçesinde her ikisinin birlikte kullanılışı yoktur.

İki **bazularının** iti çıkık bolgay. (8,6B,9)

[İki **pazısının** eti çıkık olacak.]

Eşitlik Eki: Eşitlik anlamı vermektedir. “-çA/ -cA” şeklinde kendini gösterir. Günümüzle Kıpçak Türkçesi ve *Baytaratu’l Vâzih*’taki kullanılışı birbiriyle aynıdır. Kalınlık incelik uyumuna uygun kullanılmıştır.

- Bulunma hâli eki yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ol yirke ‘arab **tilinçe** hezime dirler. (6,5A,18)

[O yere Arap **dilinde** “hezime” derler.]

Yön Gösterme Eki: Yön anlamı vermektedir. Kıpçak Türkçesinde ve *Baytaratu’l Vâzih*’ta “-gAru/ -kAru” şeklinde kullanır. Günümüzde ise bu ek kullanım dışı olup daha çok eklendiği sözcüklerle kalıplaşmış durumdadır.

- *Baytaratu’l Vâzih*’ta bu ekin günümüzdeki gibi kullanılışına da rastlanmıştır.

Taşra bilgürmegey yinçük singirleri arasında örtülmüş bolgay. (4,3B,14)

[**Dışarı** ortaya çıkmayacak, incik kemiği sinirleri arasında örtülmüş olacak.]

- Çoğunlukla “-karu/ -keri” olarak gördüğümüz yön gösterme ekinin kullanımının ise burada “-kerü” olarak kullanıldığını tespit ettik. Bu durum düzlük yuvarlaklık uyumunun kullanılmadığının kanıtı niteliğindedir.

Boynı **içkerü** kuwuruk bolmasa gayet yahşi turur. (9,6B,19)

[Boynu **içeri** kıvrık olmasa gayet iyidir.]

Ayrıca yaptığımız inceleme sonunda hâl ekleri dışında olmakla beraber çokluk ekinin kullanımışında dikkat çeken bir farklılığa da burada yer verilmiştir.

➤ Çokluk ifade eden bir kelimededen sonra çokluk ekinin kullanılışı

İzer yutabilmes takı **birince atlarning** tilinde şukak bolur. (24,16B,21)

[Ezer yutamaz ve **birçok atların** dilinde yarıklar olur.]

Birince atlarning arıt singirinde bolur. (34,24A,1)

[**Birçok atın** art sinirinde olur.]

Birince künler anıng kibi kaytara kaytara ol incirlerden yakgay. (28,19B,6)

[**Birçok gün** onun gibi döndüre döndüre o incirlerden yakacak.]

Birince taylarning boyı bitişi yawuz körünür bardukça takı yawuz bolur. (20,14B,1)

[Birçok **tayın** boyunun bitişi kötü görünür, gittikçe de kötü olur.]

İki **bazularının** iti çıkık bolgay. (8,6B,9)

[İki **pazısının** eti çıkık olacak.]

KAYNAKÇA

- ADALI, Oya; “Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler”, İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2.bs, 2004.
- AĞAR, Mehmet Emin; “Baytaratü’l-Vâzih (İnceleme-Metin-İndeks)”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, Nu: 7105, Ocak 1986.
- AK, Coşkun; “Üniversiteler için Türk Dili”, Bursa: Aktüel Yayınları; 2012.
- AKAR, Ali; “Türk Dili Tarihi”, Ankara: Ötüken Neşriyat, 4.bs, 2005.
- AKBAŞ, Nurcan; “Türkçede Başlangıçtan Bugüne Çıkma Hâli”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2007.
- AKSAN, Doğan; “Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim”, Ankara: TDK Yayınları, 5. bs, 2009.
- AKSAN, Doğan, “Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)”, 2. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- ALYILMAZ, Semra; “Türkiye Türkçesinde Bulunma Hâli Kategorisi”, *Dil Araştırmaları*; Ankara: Avrasya Yazarlar Birliği; S.7, Güz 2010, s.107-123.
- AYDIN, İlker, “Türkçe ve Fransızcanın Sözdizimi Üzerine Birkaç Söz”, *Synergies Turquie no 1*, 2008, 25-35.
- AYDIN, Özgür; "Ortaokullarda Dilbilgisi Öğretimi Üzerine Öğretmen Görüşleri", *Tömer Dil Dergisi*, 81, 1999, 23-29.
- AYTAŞ, Gıyasettin ve ÇEÇEN M. Akif; “Ana Dili Eğitiminde Dil Bilgisi Öğretiminin Yeri ve Önemi”, *TÜBAR-XXVII-Bahar*, 2010, 77-89.
- BALCI, Ahmet; “Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programlarında Dil Bilgisi Öğretimi”, (Ed.: Murat Özbay.), “Dünyada ve

- Türkiye’de Dil Bilgisi Öğretiminin Temel Problemleri” (s. 1-46), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012.
- BANGUOĞLU, Tahsin; “Türkçenin Grameri”, Ankara: TDK Yayınları, 1995.
- BAŞDAŞ, Cahit; “Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler”, *I.Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*; Ankara: TDK Yayınları; 2006, s.400-406.
- BAYDAR, Turgut; “-DAn Ekli Özne Üzerine”, *Türk Dili*, Ankara: TDK Yayınları, S.679, 2008, s.19-24.
- BAYDAR, Arzu S.E. ve BAYDAR, Turgut; “Kırım Tatar Türkçesinde İsim Çekimi: Bulunma Hâli”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*; Ankara: TDK Yayınları, S.19, 2005, s.23-27.
- BAYDAR, Arzu S.E. ve BAYDAR, Turgut; “Kırım Tatar Türkçesinde İsim Çekimi: Yönelme Hâli”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*; Ankara: TDK Yayınları, S.20, 2005, s.27-49.
- BAYDAR, Arzu S.E; “Kırım Tatar Türkçesindeki Fiillerin Hâl Ekli-Eksiz Tamlayıcılarla Kullanılışı”, İstanbul: Nobel Basımevi, 2009.
- BİLGEGİL, Kaya; “Türkçe Dilbilgisi”, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1963.
- BİLGİN, Muhittin; “Anlamdan Anlatıma Türkçemiz”, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- BOZ, Erdoğan; “Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi”, Ankara: Gazi Kitabevi, 3.bs, 2014.
- BOZ, Erdoğan; “Türkiye Türkçesinde +A Durum Biçimbirimi”, Ankara: Gazi Kitabevi, 2007.
- BOZKURT, Fuat; “Türklerin Dili”, Konya: Eğitim Yayınevi, 5.bs, 2012.
- BOZKURT, Fuat; “Türkiye Türkçesi”, Ankara: Hatipoğlu Yayınevi, 2000.

- BÖREKÇİ, Muhsine; “Türkçe’de Hâl Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 2000.
- BURAN, Ahmet; “Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri”, Ankara: TDK Yayınları, 1996.
- CAN, Özgür; “Baytaratü’l Vâzih (metin-indeks)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1988.
- CAN, Özgür; “Kıpçakların Dili”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.1267-1281.
- CAN, Özgür; “Baytaratü’l Vâzih’in Kıpçakça ve Türkmençe Yazmalarına Göre Kıpçakçanın Oğuzcalaşması (Türkmençeleşmesi) Üzerine Bir Dil Araştırması”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994.
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf; “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, İstanbul: Papatya Yayınları, 2012.
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf; “Uygulamalı Türk Dili”, İstanbul: Papatya Yayınları, 2012.
- DEMİR, Nurettin ve YILMAZ, Emine; “Türk Dili”, Ankara: Grafiker Yayınları, 2010.
- DEMİRCAN, Ömer; “Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Birleşmeleri”, İstanbul: Papatya Yayınları, 2005.
- DEMİRCİ, Kerim; “Türkçedeki Hâl Eki Nöbetleşmeleri Üzerine”, *Karaman Dil-Kültür ve Sanat Dergisi*, Ankara: Düş Atölyesi, 2007, s.126-139.
- DENY, Jean; “Türk Dilinin Gramerinin Temel Kuralları: Türkiye Türkçesi”, Çev. ŞAHİN, Oytun; Ankara: TDK Yayınları, 4.bs, 2013.
- DENY, Jean; “Türk Dili Grameri”, Çev. ELÖVE, Ali Ulvi; İstanbul: MEB Yayınları, 1941.

- DOĞAN, Talip; “Salmas Ağzında Hâl Ekleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/3, 2008, 319-344.
- DURGUT, Hüseyin; “Türkçede Yalın Hâl Kavramı Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara: TDK Yayınları, Cilt 52, S. 2004/2, s.70-78.
- ECKMANN, Janos; “Çağatayca El Kitabı”, Çev. KARAAĞAÇ, Günay; Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- ECKMANN, Janos; “Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar”, Ankara: TDK Yayınları, 3.bs, 2011.
- EDİSKUN, Haydar; “Yeni Türk Dilbilgisi”, İstanbul: Remzi Kitabevi, 13.bs, 2004.
- EKER, Süer; “Çağdaş Türk Dili”, Ankara: Grafiker Yayınları, 2003.
- EKER, Süer; “Çağdaş Türk Dili(5. Baskı)”, Ankara: Grafiker Yayınları, 2009.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican; “Türk Lehçeleri Grameri”, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican; “Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi”, Ankara: Akçağ Yayınları, 2.bs, 2005.
- ERDEM, İlhan; “İlköğretim II. Kademe Dil Bilgisi Öğretiminin Sorunları Üzerine Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2007.
- ERDEM, İlhan; “Öğretmen Görüşlerine Göre Dil Bilgisi Konularının Öğretilme Güçlükleri”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Kış, 6(1), 2008, s 85-105.
- ERDEM, İlhan ve ÇELİK, Muhittin; “Dil Bilgisi Öğretim Yöntemi Üzerine Değerlendirmeler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6 / 1, 2011, s. 1057-1069.

- ERGİN, Muharrem; “Üniversiteler İçin Türk Dili”, İstanbul: Bayrak Basım/ Yayım/Tanıtım, 2002.
- ERGİN, Muharrem; “Türk Dil Bilgisi”, İstanbul: Bayrak Basım/ Yayım/ Tanıtım, 2008.
- ERGİN, Muharrem; “Türk Dil Bilgisi”, İstanbul: Bayrak Basım/ Yayım/ Tanıtım, 2005.
- GABAİN, A.Von; “Eski Türkçenin Grameri”, Çev. AKALIN, Mehmet; Ankara: TDK Yayınları, 2.bs, 1995.
- GENCAN, Tahir Nejat; “Dilbilgisi”, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2001.
- GRÖNBECK, K.; “Türkçenin Yapısı”, Çev. AKALIN, Mehmet; Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- GÜLSEVİN, Gürer; “Eski Anadolu Türkçesinde Ekler”, Ankara: TDK Yayınları, 1997.
- GÜLSEVİN, Gürer; “Eski Anadolu Türkçesinde İsim Hâl Eklerinin Fonksiyonları ve Kullanılışları”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1987.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin; “Karahanlı Türkçesi Grameri”, Ankara: TDK Yayınları, 4.bs, 2013.
- HENGİRMEN, Mehmet; “Türkçe Dil Bilgisi”, Ankara: Engin Yayınevi, 1997.
- HEPÇİLİNGİRLER, Feyza; “Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi”, İstanbul: Remzi Kitabevi, 5.bs, 2007.
- HERGÜNER, Emre; “Ortaokullarda Dil Bilgisi Öğretiminin Değerlendirilmesi: Hâl ekleri Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

- İPEK, Birol; “Türk Dilinde Vasıta Hâli”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya: Selçuk Üniversitesi, S.23, 2008, s.63-97.
- KALKAN, Uğur; “Türkiye Türkçesinde Hâl (Durum) Kavramı ve Hâl (Durum) Eklerinin İşlevleri”, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- KALSIN, Şirvan; “Harezmi Türkçesi Grameri –İsim- (Memlük Kıpçak ve Kuman Kıpçak Türkçesiyle Karşılaştırmalı)”, Ankara: Gazi Kitabevi, 2013.
- KARAAĞAÇ, Günay; “Türkçenin Dil Bilgisi”, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- KARAHAN, Leyla; “Yükleme ve İlgi Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, *3.Uluslararası Türk Dili Kongresi*, Ankara: TDK Yayınları, 1996, s.605-611.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi; “Kıpçak Türkçesi Grameri”, Ankara: TDK Yayınları, 1994.
- KOÇ, Nurettin; “Yeni Dilbilgisi”, İstanbul: İnkılap Yayınları, 1996.
- KORKMAZ, Zeynep; “Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi”, Ankara: TDK Yayınları, 5. bs, 2017.
- KORKMAZ, Zeynep; “Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları”, Ankara: TDK Yayınları, 1994.
- KORKMAZ, Zeynep; “Türk Dilinde +çA Eki ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Cilt 17, S.3-4, 1959.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI; “İlköğretim Türkçe Dersi (6-7-8. Sınıflar) Öğretim Programı”, Ankara, 2006.
- MERT, Osman; “Türkçede Hâl Kategorisi ve Öğretimi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, 2003, s. 25-31.

- ONAN, Bilginer; “Eklemeli Dil Yapısının Türkçe Öğretiminde Oluşturduğu Bilişsel (Kognitif) Zeminler”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 6, 11, 2009, s. 237-264.
- ONAN, Bilginer; “Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi” (Ed.: Murat Özbay.), 2012.
- ÖZEK, Fatih ve SAĞLAM, Bilgit; “+Dan Çıkma Hâli Ekinin Vasıta ve Bulunma Hâli İşlevleri Üzerine”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Cilt 24, S. 2, 2014, s.13-18.
- ÖZKAN, Nevzat; “Hâl Eklerinin Kalıplaşmaları ve Sebepleri Üzerinde Bir İnceleme”, IX. Milli Türkoloji Kongresi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitü, 1997, s.153-165.
- ÖZYETGİN, A.Melek, “Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı” Çin: Chinese Academy of Social Science (Konferans), Ocak 2006.
- SAĞIR, Mukim; “İlköğretim Okullarında Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi”, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2002.
- SARICA, Bedri; “Türkçe’de –E/-i Durum Eklerinin Karışması Sorunu”, *İlmi Araştırmalar*, Cilt 0, S.22, 2006, s.205-218.
- SEREBRENNİKOV, B.A. ve GODJİEVO, N.Z.; “Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri”, Çev. HACIYEV, Tefik ve ÖNER, Mustafa; Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- SEV, Gülsel; “Tarihi Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri”, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- ŞAHİN, Erdal; “Tarihi ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Hâl Ekleri ve İşlevleri”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.
- TEKİN, Talat; “Orhun Türkçesi Grameri”, Ankara: TDK Yayınları, 2017.

- TİMURTAŞ, Faruk Kadri; “Eski Türkiye Türkçesi”, Ankara: Akçağ Yayınları, 3.bs, 2005.
- TOPARLI, Recep ve VURAL, Hanifi ve KARAATLI, Recep; “Kıpçak Türkçesi Sözlüğü”, Ankara: TDK Yayınları, 2.bs, 2007.
- TOPARLI, Recep; “Kıpçak Dili ve Edebiyatı”, Türkler Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Cilt V, 2002, s. 1557-1575.
- Türk Dil Kurumu; “Türkçe Sözlük 1”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Türk Gramerinin Sorunları II; “Türkçede İsim Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri”, Ankara: TDK Yayınları, s.261-313.
- ÜNALAN, Şükrü; “Yeni Gelişmeler Işığında Türkçe Öğretimi”, Çanakkale: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 1999.
- ÜSTÜNOVA, Kerime; “Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)”, Ankara: Kesit Yayınları, 2008.
- YILDIZ, İslam ve YILDIZ, Funda U. ve GÜNAY, V.Doğan; “Biçimbirimler Türetim ve İşletim Ardıllarının Sözlü Dildeki Kullanım Sıklığı”, İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2014.
- ZEYNALOV, Ferhad R.; “Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Dil Bilgisi”, Çev. GEDİKLİ, Yusuf; İstanbul: Cem Yayınları, 1993.